

FUZÛLÎ DİVÂN'I'NDA SİYAH RENKLİ UNSURLAR SHADES OF BLACK IN FUZÛLÎ'S DIVAN

ERDOĞAN ULUDAĞ

Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü
Assist. Prof. Dr., *Erzincan Binali Yıldırım University, Education Faculty, Dep. of Turkish and Social Sciences*
euludag@erzincan.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-4541-3787>

Atıf / Citation

Uludağ, E. 2020. "Fuzûlî Divânı'nda Siyah Renkli Unsurlar". *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi- Journal of Turkish Researches Institute*. 69, (Eylül-September 2020). 1-60

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü- *Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi- *Received Date* : 28.04.2020
Kabul Tarihi- *Accepted Date* : 01.09.2020
Yayın Tarihi- *Date Published* : 30.09.2020
 : <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat4400>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by *iThenticate* programında bu makale taranmıştır.

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi- *Journal of Turkish Researches Institute*
TAED-69, Eylül-September 2020 Erzurum. ISSN 1300-9052 e-ISSN 2717-6851
www.turkiyatjournal.com
<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>

FUZÛLÎ DİVÂNÎ'NDA SİYAH RENKLİ UNSURLAR SHADES OF BLACK IN FUZÛLÎ'S DIVAN

ERDOĞAN ULUDAĞ

Öz

Fuzûlî, Divân şiiiri denildiğinde ilk akla gelen şairlerden birisidir. Şiirindeki kudret, kendinden sonraki şâirleri etkilemiştir ve etkilemeye devam etmektedir.

Aşk ve ızdırab şairi olan Fuzûlî'nin çok geniş bir hayal dünyası vardır. Duygu, düşünce ve hayallerini anlatırken hemen hemen bütün renklerden yararlanmışır; ancak bazı renkleri diğerlerinden daha fazla kullanmıştır. Fuzûlî Divanı'nda kırmızı, siyah ve yeşil renkler diğer renklere göre daha fazla ön plana çıkar. Fakat bu üç renk arasından "siyah" rengin en fazla kullanılmış olması dikkat çekicidir. Şair bazen sevgilinin cefalarıyla kararan bahtına seslenir, bazen çektiği acılarla yanan ciğerinden çıkan kara dumanlardan dem vurur. Aşığın çektiği eza ve cefalar sonucunda içinde bulunduğu kötü durumu anlattığı beyitlerde daima siyah rengin hâkim olduğunu görülür. Şairin doğup büyüdüğü çevrenin de etkisiyle acılarla dolu bir hayatı olmuştur. Hak ettiği değeri ve itibarı görmediği için zor bir hayat yaşamıştır. Şiirlerini bu halet-i ruhiye ile yazan Fuzûlî'nin dünyaya bakış açısı da karamsarlık ve umutsuzluk doludur. Bu ruh hali onun şiirlerinde işlediği konulara ve seçtiği renklere de yansımıştır. Fuzûlî'nin şiirlerinde aşk ve ızdırabın rengi olan kırmızının ve özellikle karamsar bir ruh halinin rengi olan siyah rengi diğer renklere oranla daha fazla kullanmasının sebebi bu şekilde izah edilebilir.

Bu çalışmada Fuzûlî Divanı taranmış ve şiirlerinde kullandığı siyah ve siyaha yakın tondaki renkli unsurlar tespit edilmiştir. Fuzûlî'nin siyah renkli unsurları hangi özellikleriyle ve nasıl kullandığı ortaya konmuş ve üzerlerinde değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Divan Şiiri, Fuzûlî, Fuzûlî Divanı, siyah.

Abstract

Fuzûlî is one of the first poets that comes to mind in Divan Literature. Power in his poetry has impressed the other poets, whom after then him, and continues to impress.

Fuzûlî, a poet of love and suffering, has quite a wide world of dreams. He made use of almost all colors while describing his emotions, thoughts and dreams; however, however, he used some colors more than the others. Red, black and green colors stand out more than the other ones in Fuzûlî Divanı. But of these three colors, it is noteworthy that the color "black" was used the most. The poet sometimes appeals to his lover's happiness, which is darkened with her suffering, and sometimes he refers to the black smoke coming out of his lung burning with pain. It is seen that the color black is always dominant in the couplets in which the poet tells about his bad condition as a result of his suffering and pain.

The poet had a life full of suffering under the influence of the environment in which he was born and raised. He had a difficult life because he did not see the value and reputation he deserved. Having written his poems in such a mood, Fuzûlî's point of view on the world is also full of pessimism and despair. This mood also reflected to the subjects he worked on in his poems and the colors he chose. The reason why red, which is the color of love and anguish, and black, which is the color of a pessimistic mood, are used more than other colors in Fuzûlî's poems can be explained in this way.

In this study, the Fuzûlî Divanı was examined and the black and black-like colored elements in his poems were determined. What features and how Fuzûlî used the black colored elements were revealed and evaluations were made on them.

Key Words: Divan Poetry, Fuzûlî, Fuzûlî's Divan, black.

Structured Abstract

Throughout their lives, human beings are always intertwined with the concept of color, which can somehow be described as any image of light and it is not possible not to be affected by them. The fact is that each person perceives colors in different ways and assigns different meanings. Sometimes there can be physical changes in the way our senses perceive colors. For this reason, colors are images or symbols that have a direct or indirect effect on people and in almost every aspect of human life. Colors occupy an important place in the interpretation and analysis of the life of human beings and their society. Literature, which aims to reflect emotions and thoughts to people with an aesthetic taste, as well has a serious relationship with the concept of color. Colors contribute to literature in a variety of ways, with their aesthetic value and richness of association.

It is fact that colours have an effect over people. Colours are secret powers which founded within the sensation boundary of people. Colours are part of our life which involving some or even all parts of our lives. As a result of colours has an important place in our life so much as a natural consequence of being, having all the poems are written in the spirit of this effect is inevitable.

From the earliest periods of history until today, colors have been one of the most significant matters that people have used in recognizing, understanding and interpreting beings. Almost every person, from an ordinary one to an artist with the highest aesthetic and artistic sense, is in a relationship with colors in some way. Colors are among the essential elements of art and literature. It has an understanding in which poetry, which has a deep-rooted history and a very rich cultural background, is at the forefront, seeking perfection through the combination of meaning and utterance. In the works of Classical Turkish Literature, while expressing emotions and thoughts with descriptions of human and nature to the reader, the range of meanings contained in colors opens up a unique field of expression for poets. Poets who have this wide expression do not confine themselves with only words and their meanings while expressing their joy, pain, sorrow and longing, in short, many feelings about human, in their poems, they also shared colors in this emotion transfer. At the same time, some aspects of Ottoman society such as the structural features, cultural values, social life etc. have found their place in literary works, sometimes directly and sometimes indirectly.

Fuzûlî is one of the first poets that comes to mind in Divan Literature. Power in his poetry has impressed the other poets, whom after then him, and continues to impress. One of the famous and greatest poets of Turkish literature whose real name is Mehmed bin Süleyman, Fuzûlî. Despite he is one of the most important poets there is not enough knowledge about him. Fuzûlî, a poet of love and suffering, has quite a wide world of dreams. He made use of almost all colors while describing his emotions, thoughts and dreams; however, however, he used some colors more than the others. Red, black and green colors stand out more than the other ones in Fuzûlî Divanı. But of these three colors, it is noteworthy that the color "black" was used the most. The poet sometimes appeals to his lover's happiness, which is darkened with her suffering, and sometimes he refers to the black smoke coming out of his lung burning with pain. It is seen that the color black is always dominant in the couplets in which the poet tells about his bad condition as a result of his suffering and pain.

The poet had a life full of suffering under the influence of the environment in which he was born and raised. He had a difficult life because he did not see the value and reputation he deserved. Having written his poems in such a mood, Fuzûlî's point of view on the world is also full of pessimism and despair. This mood also reflected to the subjects he worked on in his poems and the colors he chose. The reason why red, which is the color of love and anguish, and black, which is the color of a pessimistic mood, are used more than other colors in Fuzûlî's poems can be explained in this way.

Fuzûlî who had a great number of literary works is known as the poet of love and agony and is accepted as the greatest poet of 16th century. He wrote fifteen works in Turkish, Persian and Arabic in poem and prose forms. One of his literary works, Turkish Divan has become the subject of most studies. Turkish Divan is the most important sample and well known of Fuzûlî. Dîvân is has many contents. There one 42 kaside, 303 Gazel, 1 mustezad, 1 Terkib-i bend, 3 Terci-i bend, 2 müseddes, 3 muhammes, 2 tahmis, 3 murabba, 42 kt'a and 72 rubâ'is. Not only expressing himself, he was also reflecting the tradion in which he was grown up. He is a well-formed poet who knows Arabian Farce, and Turkish languages. He based poem understanding on acumulation of knowledge. This expert poet who has rich imagination of fantasy world, he benefited from wide range of elements such as color while he was explaining his fantasy world. He has benefited from colors while he was telling about emotions such as love, sorrow longing.

Black color is more related to the concept of beauty in the Fuzûlî's Dîvân. In the Fuzûlî's Dîvân, the color black is sometimes spoken directly with the Arabic words "sevdâ, sevâd", sometimes Persian "black (siyâh), sevâd" and sometimes Turkish "black (kara)", Bilâl, zunnâr, Habes, Hindu, musg, anber, kuhl, ink (mürekkeb), zulf, hâl, hat, wound (dâg), zulmet, dark (karanu), shade (sâye), Keyvân, Sham, şeb, soil (hâk), gubâr, dûd, crow (zâg), ant (mûr), violet (beneşşe), sunbul and carnation (karanfil) et al... it is given indirectly with black or dark words close to black.

In this study, the Fuzûlî Divanı was examined and the black and black-like colored elements in his poems were determined. What features and how Fuzûlî used the black colored elements were revealed and evaluations were made on them.

Giriş

Klâsik Türk şiirinin zengin ve rengârenk anlam dünyasında gezinmeye başlayan bir okur, geçmiş zamanda kendisini hayran bırakacak içi değerli eşyalarla dolu bir sarayında dolaşır gibi hisseder. En görkemlisinden, heybetlisinden en mütevazı olanına kadar Osmanlı olarak adlandırdığımız toplumu, yaşanmış bir hayat dilimini, düşünce ve duyguları, güç ve kuvveti hatta zaaflarıyla o sarayın penceresinden seyretmeye başlar. Divan edebiyatı metinlerinde bazen gelip geçici bir dünyada olduğunu anımsayan bir padişahın acziyetini, bazen kabına sığmayan hayal dünyasında yaşayan birinin dünyaya meydan okuyuşunu, bazen de hiç umudu olmamasına rağmen ikbal kapılarını yoklayan küskün, bezgin şairi, sözün özü insanı, yani kendini bulur.

Renk, varlıkları en belirgin yönleriyle birbirinden ayırt etmemizi sağlayan unsurlar arasında yer alır. Yaşadığımız âlemi algılamada renklerin çok önemli bir rol oynadığına şüphe yoktur. Canlı ve cansız tüm varlıkların bir renge sahip olma ya da renk değişimi özelliğine sahip olması, onun mevcudiyetini belirleyici özelliklerin başında gelir. Aynı zamanda renklerin işleve yönelik anlamlar taşınması varlıklar için hayatî öneme hâizdir.

Renkler az veya çok insandan insana ifade ettiği anlamlar açısından, farklılıklar göstermekle birlikte, kültür ve medeniyet çerçevesinde umumî bir bakış açısı oluşmuştur. Bu oluşumda dil, din, ırk, coğrafi iklim şartları, yaşantıya yönelik tercihler ve kabuller, ekonomik durum, siyasi oluşum, fikir ve inanç gibi daha sayılabilecek pek çok unsur etkili olabilir. Eren (2008: 32), bu durumu şu örnekle izah eder: "Meselâ batı dünyasında siyah yas, beyaz ise masumiyet rengi iken; Afrika'da yaşayan zenciler için siyah iyilik, beyaz kötülük manasını taşımaktadır. Beyaz, Türk kültüründe yas rengi iken batıdan etkilenme sonucu masumiyet simgesi hâline gelmiştir."

Kanat (2001: 147)'a göre; “Renk ve renkler, tarihin en eski dönemlerinden bu yana insanlığın dikkatini çekmiş, varlıkları tanıma ve kategorize etmede en çok yararlanan hususlardan biri olmuştur. Zira bir nesneyi -veya en geniş anlamda, bir fikri- bir diğerinden ayırt etmek için kullanılan en kolay yol, renktir.” Renk kavramı insanların algı sahasının sınırları içinde varolan, sürekli olarak birlikte yaşanan fakat insan üzerindeki tesirlerinin fark edilmediği gizli bir güçtür. Zamanla yapılan araştırmalar, yalnız varlığı tanımak açısından yardımcı bir gösterge olmanın ötesinde, renklerin insanların ruh dünyasıyla da ilgili olduğunu ortaya koymuştur.

Yıldırım (2006: 130)'a göre;

“Her insanın tercih ettiği bazı renkler vardır. Birçoğumuz renk seçimimizin nedenini bile bilmeyiz. Oysaki, renkler üzerine yapılan araştırmalar bunun bilinçsiz bir tercih olmadığını gösteriyor; çünkü renkler, sağlığımızdan karakterimize kadar pek çok alanda ruh dünyamızı etkilemektedir. Dolayısıyla, farkında olmadan seçtiğimiz renkler, aslında bazen sağlığımız, bazen de ruh halimizi ortaya koyan ipuçları vermektedir.”

Divan şiiri, kendilerini ilim ve irfanla donatabilmiş, pratik zekâya, yaratıcı düşünceye ve muazzam bir ifade becerisine sahip şairlerin ortaya koyduğu bir edebiyat geleneğidir. Divan şairinin insanı, tabiatı, aşkı, ayrılığı, sevinci anlatacağı asıl malzemesi dildir. Dili kullanırken de bunu en iyi şekilde yapmak her zaman onun temel ilkesi olmuştur. Divan şairi, kelimeleri seçerken titiz davranmış ve tercihlerinde renk bildiren kelimelere ayrı bir ihtimam göstermiştir. Renklere yeri geldikçe semboller de yükleyerek aşkı, acısını, sevincini, coşkusunu, ayrılığını, ızdırabını, hasretini, hüznünü, çaresizliğini ve yalnızlığını dile getirmiştir.

Divan şiirinin estetik anlayışı çerçevesinde çok yer verilen renklerden birisinin siyah olması dikkat çekicidir. Divan şairi, insana ve tabiata dair tasvirlerinde, duygu, düşünce ve hayallerini ifade etmede en koyu renk; ak, beyaz karşıtı anlamına gelen siyah renkten ve siyah rengin çağrışımlarıyla oluşan yelpazeden fazlasıyla istifade etmiştir. Siyah ve siyahî renk tonları divan şiirinde çoğu kez siyah renkli unsurların birbirine benzetilmesi ve tenastübü yoluyla bir ahenk içerisinde ele alınan konuların idealleştirilmesinde kullanılır. Daha ziyade sevgilinin güzelliğine yönelik tasvirlerde estetik bir unsur olarak kendini gösterir. Tabiat tasvirlerinde de bu tarz bir yaklaşım hâkimdir. Âşıkla ilgili tasavvurlarda umumiyetle aşk, ayrılık ve ızdırabın bir yansıması olarak mübalağalarda zuhur eder. Genelde renklerin, özelde ise siyah rengin hangi özellikleriyle ve nasıl kullanıldığının belirlenmesi divan şairinin yaratıcı düşüncesini, derin muhayyilesini, yüksek ifade becerisini, geniş ve renkli kelime hazinesini de ortaya koyacaktır.

Renkler, genellikle ait oldukları varlıkların özelliklerinden hareketle insan ve toplum bilincinde simge ve sembolleşerek yerini alır. Meselâ mavi renk, gökyüzü ve denizin insan muhayyilesinde uyandırdığı hissiyatla ebedilik ve hürriyetin; sarı renk, hazan mevsimindeki tabiat örtüsünün hâkim rengi olmak özelliğiyle fanilik, ölüm, hüznü, hastalık ve ayrılığın simgesi olarak hayatın çeşitli sahalarında kullanılır. Siyah renge eski Türk kültüründe olumsuz bir anlam yüklenmez. Fakat zaman içinde karşılaşılan başka kültürlerin etkisiyle siyah renk olumsuz bir mana kazanmıştır. “Klasik Türk şiirinde siyah daha çok olumsuz çağrışımlarla yer almaktadır. Bilindiği gibi sevgiliye ait saç, göz, kaş ve ben gibi

güzellik unsurları siyah renktedir. Âşık rolündeki şairler, sevgiliye ait bu unsurlardan bahsederken daha çok olumsuz özelliklerini vurgulamışlardır” (Demir 2016: 33).

Siyah rengin divan şiirinde saç, hat, ben, göz, kirpik vb. birçok kavramla birlikte kullanıldığını görürüz. Saç, sevgilinin en fazla bahsedilen güzellik unsuru olarak dikkat çekmektedir. Sevgilinin yanağını kapatması, gölgelemesi, güzelliğini engellenmesinden dolayı kâfir olarak nitelendirilir. Ayrıca saç, tasavvufi metinlerde kesretin temsilcisidir. Kullanım alanı çok geniş ve çeşitlilik arz eden hat da saç gibi sevgiliye ait güzellik unsurlarındandır. Aslında yazı anlamında da kullanılan kelime, bu ilişki doğrultusunda siyah manasıyla da kullanılır. Siyah rengi ve misk kokusu itibarıyla ben de çeşitli hayal ve teşbihlerle sevgilinin güzellik unsurudur. Sevgilinin kaşları da zülf, göz, hat gibi siyah renklidir ve âşığa acı çektirir. Divan şiirinde göze siyah renk hâkimdir. Daha çok cellata benzetilir. Kan dökücü ve câdû olması sebebiyle büyüleyici bir özelliğe sahiptir. Mürekkebin renginin ve mürekkebe batırılan kalemin yazdığı yazının siyah olması da yine bu bağlamdadır. Divan şiirinde gece genelde olumsuz çağrışımlarla ele alınır. Zira gece sevgilinin yüzünün görünmesine mani olur ve kötü kader gibi mutsuzluk ifade eder. “Âh” , divan şiirinde tasvir edilen âşğın sürekli feryâd etmesi ve dumanı özelliğiyle işlenir; gökyüzüne siyah bir duman şeklinde yükselir. İnsanların üzerlerine giydikleri siyah renkli elbiseler de umumiyetle olumsuz manalar taşır.

Toplumda siyah olanın daha kıymetli olduğu inancı yaygındır. Toz, toprak ve taş da kara rengi hatırlatır ve genellikle olumsuzluğu çağrıştırır biçimde işlenir. Günümüz Türkçesinde olumsuzluklarla anılan kara baht siyah renkle özdeşleşmiş ve âşıkların doğuştan kara bahtlı oldukları düşünölmüştür. Divan şiiriindeki âşık tipinin özelliklerinden birinin yaralı olması dikkate alındığında, âşğın vücudundaki yaralar lâlenin ortasındaki siyahlığa benzetilir. Siyah renkle özdeşleşen bir başka unsur da sinektir. Sevgilinin güzel yanağına konmuş olan sinek, sevgilinin yanağındaki ben olarak tasvir edilmiştir.

Divan şiirinde renklerin işlevselliği ve özellikle siyah rengin aslî manası ve çağrışımlarıyla çok geniş bir anlam yelpazesini oluşturmasından ilham alarak bu makalede siyah renk kullanımı açısından oldukça zengin bir eser olan *Fuzûlî Divânı*¹ tercih edilmiş, *Divan*’daki siyah ve siyaha yakın koyu renkli unsurları tespit etmek, bu unsurların nasıl ve hangi özellikleriyle şiirde kullanıldıklarını belirlemek amaçlanmıştır. Bu araştırmadaki her unsura konuya siyah renkle olan ilgisi oranında ve bu ilginin *Fuzûlî Divânı*’na yansımaları ölçüsünde yer verilecektir. Siyah renkli unsurlar, *Fuzûlî Divânı*’ndaki yansımaları esas alınmak suretiyle Güfta (2009: 1314-1373)’nın tasnifinden istifade edilerek “*din, cemiyet, sosyal hayat, kişiler ve kişilikler, maddî ve manevî hâller, tabiat ve eşya, zaman ve zamanla ilgili olan unsurlar, dört unsur, hayvanlar ve bitkiler*” olmak üzere on ayrı ana başlık altında toplanmış ve alt başlıklar içerisinde incelenmiştir.

1. Din:

Fuzûlî Divânı’nda din çerçevesinde siyah renkli veya siyah renkle ilişkilendirilen *Bilâl, küfir, kâfir, kâfiristân* ve *zunnâr* gibi dinî unsurlar ve kavramlar yer almaktadır.

¹ Akyüz, K. vd., *Fuzûlî Divânı*, İş Bankası Yay. Ankara, 1958, XIII+573 s.

1.1. Bilâl:

İslâm dinini ilk kabul edenlerden biridir. Çok güzel, gürlü ve etkili bir sese sahip olduğu için Hz. Muhammed'in müezzini olmuş sahabedir. “*Aslen Habeşli bir köle olduğu için Bilâl-i Habeşî olarak anılmıştır. Müşriklerin işkencelerine uzun müddet göğüs germiştir*” (Pala, 1989: 86). Bilâl siyah tenli idi.

*Halka i'lâm etmeğe dîn-i Muhammed tâ'atin
Eyledüñ ol Mescid-i Aksâ'ya ta'yîn-i Bilâl (K. 13/23)²*

1.2. Küfr:

Allah'ın varlığı ve birliğini inkâr etme. Küfr imânın zıttıdır. Siyah renk ve karanlık küfrün, beyaz renk ve aydınlık imânın ifadesidir. Küfr sevgilinin saçının, imân yüzünün rengidir. Saç nur olan yüzü örten siyah bir perdedir; nuru ve hakikati örtüp gizleyen saç küfrü sıfatı ile nitelenir.

“Divan şiirinde küfr, sevgilinin saçının rengidir. Bu durumda imân da yüz olacaktır. Saç yüzü gizlediği ve örttüğü, nuru sakladığı için küfür diye nitelenir. Gece de herşeyi örttüğü için kâfir olur” (Pala, 1989: 306).

Divânda küfr siyah anlamında kullanılmış, hakikati örtme, gizleme ve zulm etme özellikleriyle zikredilmiştir. Sevgili ve sevgilinin saç küfrü sıfatıyla nitelenmiştir.

*Küfr-i zülfünden meni men 'eylemek lâyük degül
Sôfi insâf eyle imânun gerekmez mi sana (G. 19/6)*

1.3. Kâfir:

Allah'ın varlığına ve birliğine, peygamberlere inanmayan, O'na ortak koşan, din buyruklarını dinlemeyen, Müslüman olmayan kimse demektir. Aynı zamanda kara anlamında sıfattır. Mü'min'in zıttıdır. Küfre düşenler dalâlette kalanlardır. Bu bakımdan küfrü ve kâfirü kara anlamında kullanılır.

“Bu yüzden esmer Hintliler ile sevgilinin saçını, beni vs. unsurlar kâfirlikle suçlanır. Bazan sevgili âşığa ettiklerinden dolayı da kâfir olarak nitelenir. Bunda merhametsizlik, müslümanlara musallat oluş, insanın imanını gidermesi, âşığı aşk şehidi etmesi, hileleri, zünnâr saçları vs. hususiyetlerin rolü vardır. Kâfir sıfatı sevgili için kullanıldığında kelimenin takdir edici, övücü anlamı ile tevriye yapılabilir” (Pala, 1989: 273).

Kâfir, imanı kararmış, acımasız ve zalim kimse demektir. “*Bir Müslümanın kâfir elinde tutsak olması hiç istenmeyen kötü bir durumdur. İztirap ve işkencenin son mertebesi kâfir eline esir düşmektir. Tutsak olmaktansa ölmek, din yolunda şehîd olmak daha iyidir. Kara saça bağlanıp tutsak olmak da bundan farksızdır*” (İpekten, 1988:154). Sevgilinin

² Bu çalışmada örnek olarak verilen beyitler kısaltmalar yapılarak; “*Akyüz, K. vd., Fuzûlî Divânı, İş Bankası Yay. Ankara, 1958*” isimli eserden alınmıştır. Beyitlerin bitiminde parantez içinde verilen kısaltmalar şöyledir: **G:** gazel; **K:** kaside; **Kt:** Kıt'a; **Mtz.:** Müstezâd; **R.:** Rûbaî; **Mrb:** Murabba. **Mhm.:** Muhammes; **Müs.:** Müseddes; **Trcb.:** Tercî-i bend; Kısaltmadan sonraki ilk rakam şiirin, ikinci rakam ise beytin/bendin Divan'daki numarasını göstermektedir (Örnek: K. 20/41: 20. Kasidenin 41. beyiti gibi).

zülfü kâfirdir, yani kesrettir. İnsanın herhangi bir güzellik karşısında kayıtsız kalması imkânsızdır. Bu da insana zulmeder, Hak yolundan men' eder ve ıztırab çektirir.

*Demâdem cevrlerdir çekdiğim bî-rahm bütlerden
Bu kâfirler esîri bir müselmân olmasın yâ Rab (G. 30/2)*

*Maña zulm-i sarîh ol kâfir eyler kimse men' etmez
Fuzûlî küfr ola mı ger desem yoktur müselmânlığ (G. 146/5)*

1.4. Kâfir-istân:

Kâfir-istân, İslâm dininden olmayanların ülkesidir. Tüm Hıristiyan ülkeleri için kullanılan bir adlandırma olduğu gibi Hindistan'ın kuzey-batısındaki bir bölgeye de denir. Kâfir-istân siyah rengi temsil eder ve sevgilinin yanaklarını örten saçı için benzetme unsuru olmuştur. Siyah saç küfr ehlinin ülkesi, gönül ise saçın ucunda asılı, saçta tutkun veya saçta esir düşüp eziyet çeken biridir. Kâfirlerin memleketine esir düşen bir kimsenin eziyet çekmesi doğaldır. Aşk mülkü kâfiristân, yani küfr ülkesidir. Âlem, tamamıyla kesrettir ve vahdeti gizler. Bu itibarla kâfiristândır.

*Men eğer âşık olup din vermeseydim gârete
Kimbilirdi 'ışk mülkü kâfir-istân olduğum (G. 222/2)*

1.5. Zünnâr:

Papazların bellerine bağladıkları uçları püsküllü siyah kuşaktır. Sevgili güzelliği ve acımasızlığıyla puta, saçı da siyah rengi ve bele kadar uzun oluşuyla zünnâra benzetilir. Saçın siyah rengi ve zünnâra benzetilmesi küfre delâlet etmektedir. Put ve zünnâr küfr işaretleridir. Zülf siyah renkli ve misk kokulu olduğu için hatâ kelimesi kullanılır. Şair bir beyitte; *sana Çin putu diyerek hatâ ediyorlar, zülfüne de zünnâr demekle de küfr söylüyorlar* diyor. Gerçekte her ikisi de doğrudur. Sevgili, güzellerin memleketi olan Çin güzeline benzer. Zülfü de âşıkları küfre, kesrete, siyahlığa götürdüğü için küfr işareti olan zünnâra benzetilir.

*Saňa dirler büt-i Çin zülfüne zünnâr söylerler
Zihî imânî yoklar küfr söylerler hatâ derler (G. 80/4)*

2. Cemiyet:

Bu bölümde siyah renkle ilgisi ölçüsünde *şahıslar* ve *kavimler* yer almaktadır.

2.1. Şahıslar:

Divan'da siyah renkle ilgili olarak edebî hikâye kahramanlarından *Leylâ* ve *Mecnûn*'dan sözedilmiştir.

2.1.1. Leylâ, Leylî:

Leylâ ve *Mecnûn* hikâyesinin kadın kahramanı ve sevgili timsâlidir. Leylâ (Leylî), çok karanlık gece, geceye mensup, gece renkli anlamına da gelir. Divanda her iki anlamı kastedilerek kullanılmıştır. Sevgili leylî saçlıdır. Saçın Leylâ (Leylî)'ya benzetilmesi gece anlamına gelen leyl kelimesiyle ilgilidir. *Leylî saç, ol saçı Leylâ, ey saçı Leylâ* gibi ifadeler saçın siyahlığını belirttikleri gibi gecenin karanlık hâlini de ihtiva etmektedir.

Mecnûn ölmüş ve onun yaşadığı aşk macerasından bir iz bile kalmamıştır. O macerayı galiba Leylâ efsanesi unutturmuş. Leylâ, Mecnûn'un maddî sevgilisidir. Fakat bu, bir masal kadar asılsızdır. Çünkü Leylâ'da leyl "gece" vardır. Gece siyahtır ve zülfe benzetilir. Zülf ise kesrettir. Kesret bir görünüşten ibarettir, yoktur. Masal, geceleri söylenir ve uyku getirir.

*Ey Fuzûlî kalmamış gavgâ-yı Mecnûn'dan eser
Gâlibâ efsâne-i Leylî getirmiş hâb aña (G. 9/9)*

Leylâ kelimesinde leyl "gece" vardır. Gecenin yüzü karadır. Geceyi, felek yüzü kara hale getiriyor ve gece, tüm dünya nazarında yüzü kara oluyor. Güneş hiçbir zaman geceye kavuşamaz ve Mecnûn gibi baş açık çöllere düşmüştür.

*Yetmeyüb vaslına sen Leylî veşûn bir 'ömrdür
Men kimi Mecnûn olup sahrâya düşmüş âf-tâb (G. 29/5)*

2.1.2. Mecnûn:

Leylâ ve Mecnûn hikâyesinin erkek kahramanı ve âşık timsâlidir. Mecnûn *cin tutmuş, çıldırmış, deli, divane; delice seven, tutkun* anlamına da gelir. *Divan*'da her iki anlamı kastedilerek kullanılmıştır. *Misk* ve *amber* saçta sürülen güzel kokulardır. *Misk* renk olarak siyah, *amber* ise alaca renklidir. Her ikisi de saçta mahsustur. Saç şekli ve rengiyle zincire benzetilir. Zincire çekmek bir deliyi zincire bağlamaktır. *Misk* de Mecnûn gibi çöllere düştüğü için onu bağlamak, zincire vurmaktır. Aynı zamanda saçta da sürülmesi sebebiyle *amber* kokulu zülfü zincirle bağlamalıdır.

*Uyub âhûya düşdi müşg Mecnûn tek beyâbâne
N'ola çeksen anı zencîr-i zülf-i 'anber-efsâne (G. 251/1)*

2.2. Kavimler:

Divan'da Çin, Habeşliler, Hintliler, Frenkler ve Zengibâr'dan bahsedilmiş, bu kavimlerin mensubu olanlar siyah renk ilgisıyla çeşitli tasavvurlara konu edilmiştir.

2.2.1. Çin:

Çin ülkesi. Sevgilinin zülfü Çin ülkesidir. Çin kelimesinin kıvrım, buklüm anlamı zülf ve Çin'in birlikte kullanımında iki anlamın birden çağrıştırılmasını sağlamaktadır. *Misk* ile zülf arasında siyah rengi ve güzel koku münasebetiyle ilgi kurulur. Çin kelimesinin hem *misk*le hem de zülfle olan bağlantısı üçlü bir çağrışım alanı yaratmaktadır. Sevgili Çin putudur, saçları da zünnardır. Sevgilinin saçları Çin *misk*inden üstündür.

*Saňa derler büt-i Çin zülfüñe zünnâr söylerler
Zihî imâni yoklar küfr söylerler hatâ derler (G. 80/4)*

*Müşg-i Çin zülfüñ ile eylese da'vî ne aceb
Ne olur yüzü kara kulda hatâdan gayrı (G. 273/4)*

2.2.2. Habeş:

Habeşistan ülkesi ve burada yaşayan siyah tenli halktır. Habeş ve Habeşî siyah tenli bir kimseyi, siyah veya koyu rengi belirtmek için zikredilmiştir. Fuzûlî, aşağıdaki beytinde

mülk/ülkeyi bir şâhid/güzele benzetmektedir. Şaire göre Hindistan topluluğunun ve Habeş sahrasının, ülke güzeline çenesinde ben olmasının vakti gelmiştir.

*Vaktidir k'ola sevâd-ı Hind ü sahrâ-yı Habeş
Şâhid-i mülküñ zenahtânında hâl-i anberîn (K. 10/35)*

2.2.3. Hindî, Hindû, Hindû-sitân:

Hindî ve *Hindû* Hintli, *Hindû-sitân* da Hintlilerin yaşadığı memleket anlamlarına gelir. Hintliler siyah tenlidir. Sevgilinin saçı, gözü ve benine, menekşeye, köleye ve Zühal'e benzetme unsuru olmuştur. *Hindû*, ten rengi dolayısıyla siyah anlamında sıfat olarak kullanılmıştır.

*Emr-i ikbâlin müretteb kulmağa olmuş aña
Şâm bir Hindî kenîzek subh bir Rûmî gulâm (K. 35/21)*

Hindû, *hâl-i Hindû*, *hâl-i Hindûlar* ve *hâl-i Hindû-yı benefşe* ile sevgilinin benine siyah renkli sıfat olmuştur. Sevgilinin gözleri de siyah renk sebebiyle *Hindû* olarak nitelenmiştir:

*Dehânuñ dürcini hâl-i lebüñ gözden nihân etmiş
Emânet gör ki Hindû mahzen-i lü'lü'ye hâzindir (G. 104/3)*

*Nedür didüm ruh-ı sâfunda 'aks-i merdüm-i çeşmüm
Dedi gelmiş gemiyle Rûm'a deryâ kat' edip Hindû (G. 238/5)*

Hindû-sitân Hintlilerin memleketinin yanı sıra siyah rengi de ifade eder. Siyah renge sahip olan ben yüzün gül bahçesinde menekşeye benzetilmiş; menekşelik yer (ben) de beyaz yanakta Hindistan olarak düşünülmüştür:

*Ser-had-i Hindû-sitan açduñ saña yüz âferîn
Rûm ruhsârına haylî zînet artırdı bu hâl (K. 13/24)*

Hz. Peygamberin talihinin sancağının ucundaki hilâl, Yemen'den baş çektiğinde; Hindistan şâhu, hançeri kara toprağa bırakmıştır.

*Yemen'den baş çekende mehçe-i râyât-i ikbâli
Bıraktı tîre toprağa şeh-i Hindû-sitân hançer (K. 4/17)*

2.2.4. Firenk, Fireng, Fireng-istân:

Firenk, Osmanlıların Avrupalılara, özellikle Fransızlara verdikleri addır; Fireng-istân da Firenkler ülkesi demektir. Firenk diyarı, *mülk-i firenk* şeklinde Müslüman olmayan memleketleri ifade için kullanılır. Fireng-istân küfr ile ilgili olup siyah rengi ve saç temsil eder. Şair, Necef'te başkalarının hizmetinde bulunmaktansa Firenk diyarına gidip zünnar bağlamayı düşünür. Bir diğer beyitte de memdûhun Firenk ülkesini fethetmesinden bahsedilir.

*Necef'de bağlamayam Hak hidmetine kemer
Gidip Firenk diyârına bağlayam zünnâr (K. 6/38)*

*Vehm-i tîğîñ eyledi ehl-i Fireng'i zerd-reng
Kıldı gerd-i leşkeriñ sahrâ-yi Hind'i müşg-fâm (K. 14/33) (bk. Misk)*

*Alandan soñra saydın şâd meyl-i âşyân etmek
Nice kim feth edip mülk-i Fireng'i server-i gâzi (K. 12/II-3)*

2.2.5. Zengibâr

Doğu Afrika'da yer alan ada ülkesidir. *Divan*'da siyahlıkla bağlantılı olarak ele alınır. Kalem, Hindistan ve Zengibâr memleketinin metainı güzellere atmaktadır.

*Şikeste nâmeleri ya'ni ehl-i hüsne satar
Meta'-i memleket-i Hind ü Zengibâr kalem (K. 33/15)*

3. Sosyal Hayat:

Fuzûlî, *Divân*'ında güzel kokular, süs eşyaları, savaş aletleri, günlük hayatta kullanılan muhtelif eşyalar, yazıyla ilgili araç gereçler ve oyunlar gibi yaşadığı dönem olan XVI. yüzyılın sosyal hayatına dair siyah renkle ilgili olan birçok unsura yer vermiştir.

3.1. Güzel Kokular:

Divan'da *misk*, *amber*, *gâliye* ve *buhûr* siyah rengi ve güzel kokusu bakımından ele alınmış ve anlatım zenginliği sağlanmıştır.

3.1.1. Misk (müşg, müşgîn, nâfe):

Misk; Mevcudiyeti Hita (Doğu Türkistan)'da bulunan bir ceylan çeşidinin göbeğindeki urdur. Erkek ceylanda bulunan bu ur hayvana rahatsızlık verir ve karnını taşlara, kayalara sürterek bu uru düşürmüştü. Ceylanın göbeğine oturan pis kandan elde edilen siyah renkli ve güzel kokulu bir madde olan misk; *sevgilinin saçı*, *beni*, *kaşı*, *ayva tüyü* ile *yazı*, *toprak* ve *toz* için benzetme unsuru olmuştur. Misk, şiiirde kokusu ve siyah rengi bakımından ele alınır.

Misk, siyah rengi ve güzel kokusuyla sevgilinin saçının rengi ve kokusudur. *Miskî* ve *müşgîn* misk gibi siyah renkli ve güzel kokulu olmayı ifade eder. *Divan*'daki *müşg*, *müşg-fâm*, *müşg-nisâr*, *müşg-bû*, *müşg-efşân*, *müşg-i çin-i zülf*, *kâkül-i müşgîn*, *zülf-i müşgîn*, *müşgîn saç*, *gîsû-yı müşg-efşân*, *zülf-i anber-efşân* gibi tamlamalar ile saçın siyah rengi, güzel kokusu dile getirilmiş, etrafa güzel kokular saçması belirtilmiştir.

*Şâne veş yüz nâvek-i gam sancılıbdur cânuma
Tâ esîr-i halka-i gîsû-yı müşg-efşânunam (G. 181/4)*

*Müşg-i Çin zülfüñ ile eylese da'vî ne 'aceb
Ne olur yüzü kara kulda hatâdan gayrı (G. 271/4)*

Aşağıdaki beyit şairin Ayas Paşa için yazdığı kaside de yer almaktadır. Şair Ayas Paşa'nın ordusunun çıkardığı tozla, miskin rengi arasında ilgi kurmuştur. Misk siyahtır. Beyitte Hint kelimesiyle siyahlık kastedilmiştir. Askerlerin çıkardığı tozlar Hint sahrasını siyaha boğmuş, göz gözü görmez olmuştur.

*Vehm-i tîğîñ eyledi ehl-i Fireng'i zerd-reng
Kıldı gerd-i leşkeriñ sahrâ-yı Hind'i müşg-fâm (K. 14/33)*

Misk kokulu ve siyah anlamına gelen *müşgîn* yüzdeki benin de (hâl) sıfatıdır. Sevgilinin siyah renkli, misk kokuları saçan beninin ve al yanağının arzusu aşığı gözbebeklerini ciğer kanına garketmiştir. *Hâl* (ben) siyahtır. *Gözbebeği* de siyahtır. *Yanak al, kan* da kırmızıdır. *Al* yanak ve *siyah* ben için duyulan arzu, istek âşığı kan ağlatmaktadır.

*Ey büt-i seng-dil ü sîm-ten ü müşgîn-hâl
V'ey meh-i serv-kad ü sebz-hat ü lâle-'izâr (K. 40/8)*

*Gark-ı hûn-âb-ı ciğer kılmuş gözüüm merdümlerin
Ârzû-yı hâl-i müşgîn ü ruh-ı âlüñ senün (G. 168/5)*

Hat-misk benzerliği siyah renge dayanır. *Hat-ı müşg-fâm* ve *hatt-ı müşgîn*, *müşgîn hat* gibi ifadeler dudakların çevresindeki ve yanaktaki ayva tüylerinin (hatın) misk kokulu ve renkli oluşunun delilidir.

*Ey güzel zâtun ma'ârif birle rengîn idegör
Hatt-ı müşgîn perde-i ruhsâr-ı gül-gûn olmadan (Kt. 32/1)*

*Dâğ urma dil-i hazîne ey müşgîn-hat
Ger mâ'il-i hüsn-i hat isen kılma galât
Kim eylememiş kâtib-i dîvân-ı kazâ
Dil harflerin kâbil-i tezyîn-i nokat (R. 42)*

Nâfe, “*misk ahusu denilen hayvanın göbeğinden çıkartılan bir çeşit urdur ki miskin ham maddesi olarak bilinir. Kelime daha çok misk, Huta, Hutun, ahu vs. kelimeler ile kullanılır. Tatar kelimesi de çok zaman nâfe ile birlikte ele alınır. Saç ile bir arada bulundurulması âdet olmuştur*” (Pala, 1989: 377). Hiçbir sümbül sevgilinin sümbüle benzeyen saç gibi siyah ve misk kokulu değildir. Çin nâfesi için de sevgilinin saç gibidir derler ama bu da doğru değildir. Sevgilinin saçı renk ve koku bakımından miskten, şekil bakımından da sümbülden çok daha üstündür.

*Ne yerde kim yügürür nâfe nâfe müşg döker
Tutup durur revîş-i âhû-yı Tatâr kalem (K. 33/6)*

*Hiç sünbül sünbül-i zülfüñ kimi müşgin değil
Nâfe-i Çin'i saçñ tek derler ammâ çin değil (G. 179/1)*

3.1.2. Amber, anber (mu'anber, anberîn):

Amber; “*Hint denizlerinde yaşayan bir çeşit ada balığından elde edilen yumuşak, yapışkan ve kül renginde güzel kokulu bir maddedir. Sevgilinin saçı, beni, ayva tıyü, mürekkep, toprak ve sinek için benzetme unsuru olmuştur*” (Güfta, 2009:1321). Divan şairleri amberden rengi ve kokusu münasebetiyle sözediler. Amber siyah renklidir, sevgilinin saçı ve beninin rengi ve kokusunun ifadesidir. *Anber-bâr, gîsû-yı anber-sây, zülf-i anber-efşân, anber-fâm, zülf-i mu'anber, gîsû-yı mu'anber, gîsû-yı anber-bâr, mu'anber*

sünbül, mu'anber zülf, mu'anber saç, hâl-i anberîn ile sevgilinin saçı ve beninin amber renkli ve kokulu oluşu anlatılmıştır. Siyah renk münasebetiyle gölge ve amber renkli saç arasında benzerlik kurulmuştur. Yanak suya aksedince su, gül suyu olmuş; siyah amber renkli zülûf ise toprağa yansıyınca ona kokusunu vermiş toprak da amber olmuş. Toprağın boza çalan rengi ile zülûfün siyah rengi birleşiyor. Zülûfün toprağa gölge salması, uzunluğuyla ilgilidir. Sevgilinin amber beni de sanki saf misktir.

*Zâyi' iken kadrımı bildirdiñ ehl-i 'âleme
Tîre iken eyledin hâk-i vücûdum anberîn (Kt. 33/10)*

*'Aks-i rûyuñ suya salmış sâye zülûfün toprağa
'Anber etmiş toprağın adın suyuñ ismin gül-âb (G. 27/3)*

Saadet gecesi karanlıktır, çünkü etrafa amber kokusu yayan siyah saç aya gölgesini salmış, gece ay üzerinde siyah bir örtü çekilmiştir. Yani sevgilinin uzun siyah saçları yanağı kapatmıştır. Yuvarlak yanağın üzerinde amber kokusu saçan zülûf ne güzeldir. Her iki yanak üzerine düşen saçlara zülûf denir Yanağın etrafındaki siyah saçlar altındaki bembeyaz yüz nedeniyle boz bir renk zuhur eder. Amber de siyaha çalan boz bir rengi hâvîdir.

*Ey diyen kim şâm-ı ikbâlîñ ne yüzden tîredir
Sâye salmış aya ol gisû-yı 'anber-sâya bah (G. 58/6)*

*Ne hoştur 'ârızîñ devrinde zülûf-i 'anber-efşânîñ
Bu devrânda ne hoş cem'iyeti var ol perişânîñ (G. 162/1)*

Sevgili saçlarını kestirirken tarak, kâkülünü araladıkça etrafa mis kokusu yayılır ve havayı misk kokusuna boğar. Makas saçları kesip yere döktükçe, sanki yerleri kesilen saçların siyahlığından ve kokusundan dolayı amber rengine boyar. Yere dökülen bu siyah saçlar, beyaz mermer üstünde amber rengini yani "boz renk"i andırır.

*Kâkülün şâne açıp kıldı hevâyı müşğîn
Tîğ müyun dağıldıp etdi yeri 'anber-fâm (G. 182/6)*

İnsan aklın tarif ettiği yolda ilerleyerek saadete erebilir. Fakat o amber gibi kokan zülûf halkası bu yolda kurulmuş bir tuzaktır. "Zülûf yanak üzerinde kıvrımlı şekliyle bir halka oluşturur. Bu halka içinde ben vardır. Halkanın içindeki 'ben' yemdir. Zülûf için 'amber kokulu' denir. Amber, içinde beyazlık ve siyahlık bulunan renktedir. Siyah renk, insanı maddeye, dalâlete sevkeder. Beyaz renk ise hidayet yolu, doğru yoldur" (Tarlan 1985: I/102).

*'Akl irşâdiyle bulmak kâm mümkündür velî
Dâm-ı râh ol halka-i zülûf-i mu'anberdir bana (G. 14/6)*

3.1.3. Gâliye:

Misk ve amberden yapılmış, saça ve kaşa sürülen siyah renkli ve güzel kokulu bir çeşit kınadır. "Eskiden kadınlar saçlarına ve başlarına gâliye sürerlermiş. Ayrıca kadınlar yüzlerine suni ben yapmak için de gâliye sürerlermiş" (Pala, 1989: 177). Divan şiirinde kokusu ve kıymetli oluşuyla ele alınan gâliye sevgilinin siyah saçının ve toprağın rengidir.

*Dimâğî etti mu'attar hevâ-yı gâliye-bû
Hevâyı kaldı mu'anber sehâb-ı gevher-bâr (K. 17/11)*

*Saf-ı 'uşşâk hücum etti meğer kim hüsnün
Lâ'l gencînesine gâliyeden çekti hisâr (K. 40/4)*

3.1.4. Tütsü (buhûr):

Ödağacı, misk, lâden gibi çeşitli maddelerden oluşan ve yakıldığı zaman güzel koku veren buhûrdur. Ayva tüyü ve ben siyah renk itibariyle tütsüye benzetilmiştir. “*Sevgilinin yanağı ateş, ayva tüyü ve beni misk ve amber tütsüsü, halka halka siyah saç da tütsüden yükselen duman olarak düşünülür*” (Güfta, 2009: 1322). *Divan*'da Hz. Muhammed efendimiz vasfında yazılan kasidede geçer.

*Ne şek ki ahdı bevâdîde parmağından su
Bu şerhadır mutazammın hutût-ı mevc-i buhûr (K. 2/16)*

3.2. Süs Eşyası:

Divanda siyah renkle ilgili olarak süs eşyalarından *sürme; kuhl, tûtîyâ ve vesmeden* bahsedilmiştir.

3.2.1. Sürme (kuhl, tûtîyâ):

Göze sürülen ilaç. “*Kırpık diplerine sürülen toz hâlinde bir güzellik unsuru ve göz hastalıkları tedavisinde ilaç olarak kullanılan, görme kabiliyetini ve parlaklığı arttıran siyah renkli bir cevherdir*” (Güfta, 2009: 1322). Toz halinde bulunur ve göze güzellik kattığı gibi görüşü gücünü de kuvvetlendirir, artırır. En kaliteli sürme İran'da Isfahan şehrinden elde edilir. *Divan* şiirinde göze sürme gibi çekilişi, özünün bir cevher oluşu, Isfahan'dan getirilmesi vb. yönleriyle işlenir. “*Sevgilinin ayağının, yolunun ve eşığının toprağı âşık için bir kuhl ve tûtîyâdır. Bazan sevgilinin atının ve itinın ayak toprağı dahi sürme olabilir. Sabâ rüzgârında da sürme özelliği vardır*” (Pala, 1989: 303). Sürme âşığın gözüne cihanı göstermesi cihetiyle çok değerlidir. Bu yüzden âşıklar sürmenin zayı olacağı endişesini taşırlar ve gözyaşı onu silip götürmesin diye gözün ağlamamasını isterler.

*Fuzûlî dökme çok yaş ihtiyât et gitmesin nâ-geh
Gözünüden sürme kim gerd-i reh-i ehl-i safâdandır (G. 88/8)*

*Hâk-i derüñdür ol ki dün ü gün sevâb için
Hem aya sürme hem güneşe tûtîyâ verir (G. 109/4)*

*Hâk-i der-gâhuñ nazardan sürme ey seyl-âb-ı eşk
Kılma zâyi' sürme-i çeşm-i cihân-bînim benim (G. 206/3)*

*İltimâs etdüm sabâdan tûtîyâ çektirmeğе
Ağlama ey göz gubâr-ı dergehi nem olmasın (G. 234/4)*

Sevgilinin gözlerine çektiği sürmeden gözleri kara, kınadan elleri lâle renklidir. Bu renkle en güzeldir ve onun gibi güzel yaktur.

*Sürmeden gözler kara eller hınâdan lâle-reng
Hiç şâhid yok bu reng ileñ ki sensin şûh ü şeng (Mhm. 1/5)*

3.2.2. Vesme (Rastık):

Siyah boya. Kadınların kaşlarını veya saçlarını boyamak için sürdükleri siyah renkli boya. Sevgili kaşlarının siyahlığını vurgulamak için vesme (rastık) kullanır. Bu şekilde onun kavisli kaşları daha güzel görünür. Vesme, sevgilinin kaşlarının kılık değiştirmelerine imkân sağladığı için onun harami kaşları gönlü yağmalar. Sevgilinin vesme ile siyaha boyadığı kaşları kan dökmekten pas tutmuş kılıçlara benzer. Sevgilinin vesmeli kaşı, yeşil tozlu keman; gamzesi de oktur.

*Mukavves kaşlarıñ kim vesme birle reng tutmuşlar
Kılıçlardır ki kanlar dökmek ile jeng tutmuşlar (G. 69/1)*

*Kılıp tağyîr-i sûret vesmeden yağma kılarlar dil
Harâmî kaşlarıñ resm ü reh-i nîreng tutmuşlar (G. 69/2)*

*Sürmeden gözler kara eller hınâdan lâle-reng
Hiç şâhid yok bu reng ileñ ki sensin şûh ü şeng
Vesmeli kaşıñ yaşıl tozlu keman gamzeñ hadeng
Gamze vü kaşına meyl eyler Fuzûlî bî-direng
Kuş acebdir kılmağay tîr ü kemandan ictinâb (Mhm. 1/V)*

3.3. Savaş Aletleri:

Divan'da savaşta doğrudan veya dolaylı olarak kullanılan *kement*, *zincir*, *kın* ve *nal* gibi aletlerin siyah renkle ilgisi olduğu tespit edilmiştir.

3.3.1. Kement (kemend):

Uzakta olan herhangi bir şeyi yakalayıp çekmek amacıyla ileri atılan ucu ilmikli kaygan uzun ip veya idam etmek için kullanılan yağlı kayıştır. “*Bir savaş aracı olmasının yanında sevgilinin saç, zülf ve kâkülü bazan kemend olarak düşünülür. Bu durumda âşıkları avlamakla yükümlü görülür*” (Pala, 1989: 290). Sevgilinin gamzesi avcı, saç kement, kaşı yay, kirpiği de oktur. “*Zülf-kemend benzetmesi kemendin rengini, şeklini ve görevini belirtmektedir. Sevgilinin halka halka siyah saçının yüzüne düşmesi kement tasavvuruna sebep olur*” (Güfta, 2009: 1323). Âşık sevgilinin zülfünün bir kemende benzeyen kıvrımından daima korkar. Çünkü zülf kara reklı ve kesrettir. Zülfe tutulan âşık, Hak yolundan ayrılmış, maddiyata kapılmıştır. Bunu bildiği için korkar. Zülfün telini insanın maneviyatını zehirleyip öldüren bir yılan gibi tasavvur eder. Burda Hz. Mûsâ mucizesine telmih vardır: *Sihirbazlar Hazret-i Mûsâ'ya yere attıkları ipleri ejder gibi göstermişler, bunun üzerine Hazret-i Mûsâ da asâsını yere atmış, o da bir ejder olup sihirbazların yılanlarını yutmuştur* (Tâhâ: 17-21).

Ayrıca kemendin âh ile de ilgisi vardır. Âh bir dumanı andırır şekilde gökyüzüne yükselir ve feleğin boynuna bir kement misâli geçer. Kementten felek dahi kurtulamaz.

Sevgilinin saçının uzun oluşundan ve âşıklarının onunla avlamasından ötürü saç bend ve kemend ifadeleriyle bir arada kullanılır. O saç kıvrımı (sevgili) âşığın boynuna kemend

attığından beri, hiçbir yöntem ipin düğümünü çözememiştir. Çok öğüt verilmiş, ancak bir faydası olmamıştır.

*Kemend-i çîn-i zülfüñ vehmi gitmez zâr gönülümden
Baña ol rişteyi ejder kılan bilmen ne efsündür (G. 90/6)*

*Kemend-i dūd-ı âhındır Fuzûlî çerh boynunda
'Aceb sayyâdsan kim çerh kurtulmaz kemendinden (G. 218/6)*

*Tâ boynuma saldı ol hâm-ı zülf kemend
Tedbîr ile açılmadı boynumdan bend
Çok pend verildi olmadı fâ'ide-mend
Yetmez mi baña pend veren halka bu pend (R. 22)*

3.3.2. Zincir (zencîr, silsile):

Birbirine geçmiş bir sıra metal halkadan oluşan, hükümlülerin el ve ayaklarına vurulan demir bağıdır. Klasik Türk şiirinde âşığın çektiği ızdırabla sevgilinin siyah ve kıvrımlı saç zincire benzetilir. İztırap, uzun sürdüğü ve bitip tükenmediği için, zülûf ve saç ise şekli ve örgülü olması cihetiyle zinciri andırır. *Divan*'da saç, sümbül ve ejderhaya benzetme unsuru olmuştur (bk. Kemend).

“Sevgilinin siyah, uzun ve örgülü saç bağlama ve esir etme itibarıyla zincire benzetilmiştir. Sevgilinin zincir saç divane âşığı bağlayan bir vasıta. Sevgilinin zincir saçına divane olmayan kişi akıllı değildir, yani delidir ve zincire vurulmalıdır” (Güfta, 2009: 1324). Bazen de zincir kendini zülfe benzetmeye kalkar. Bu bir akıl hastalığıdır. Bu hastalık onu deliler halkasının en önüne getirir. Sevdâlar diyerek zülfün siyahlığını kastedilir. Nâsîh, sevgilinin zülfünün zincirini terketmesi için nasihat eder, ancak şair “beni ister akıllı ister divane farzet bu nasihatları tutmam” der.

*Kılmazam zencîr-i zülfi terkin ey nâsîh beni
Hâh bir 'âkil hayâl et hâh bir divâne dut (G. 43/5)*

*Özin nisbet kılurdu zülfüne zencîr her sâ'at
Bu sevdâlar anı ser-halka-i ehl-i cünûn etti (G. 283/3)*

Sümbül renk ve şekil olarak zincire benzetilmiştir. Aşığı gül bahçesine zincire vurarak tutup götürmeye kalksalar yine gitmek istemez. Çünkü sevgilinin sümbülü andıran saçının ayrılığı yüzünden delirmiş haldedir. *Divan*'da zincir ejderha benzetmesi de yapılmıştır. Her hazinenin büyüğü bir ejderhâsı vardır. Delilerin vurulduğu zincir bir ejderhâya benzetilir. İşte o zincir Fuzûlî'deki hazineyi korur.

*Çekseler zencîr ile gül-zâre gitmen kim mana
Sümbül-i zülfün firâkından müşevveştir dimâğ (G. 145/5)*

*Ey Fuzûlî ben melâmet gevheriniñ genciyem
Ejdehâdir kim yatar çevremde zencîr-i cünûn (G. 229/7)*

*Bir perî silsile-i 'aşkına düştüm nâ-geh
Şimdi bildim sebab-i hilkat-i Âdem ne imiş (G. 131/2)*

3.3.3. Kın (niyâm):

Bıçak, kama, hançer, kılıç gibi kesici âletlerin içine konduğu kabıdır. “*Kın ile akşam ve sabahın şafak vaktinin karanlıktan kızıla geçiş hâli arasında benzerlik kurulmuş, kının rengini akşam ve şafak vaktinin alaca karanlığı belirlemiştir*” (Güfta, 2009: 1324).

*Çerh kalkanını zerrîn kubbe etmiş mihirden
Mâh-ı nev tîğın şafaktan eylemiş gül-gûn niyâm (K. 14/10)*

3.3.4. Nal (na'l):

At, eşek gibi yük hayvanlarının ayak tırnaklarına çakılan, ayağın şekline uygun demir parçasıdır. “*Abdallar vücutlarına na'l şeklinde dâğ yakarlardı*” (Onay 1992: 310). Âşığın bedenindeki kabuk bağlamış ve kararmış yaraların benzetileni olmuştur. Âşığın ümidi sevgilinin at ile meydana gelip dolaştığını gördükten sonra helâk olmak ve atın kopardığı toz toprağın cisminin üzerini örtmesidir.

*Semend-i kadri eğer salsa mih-i zerrîn na'l
Olur cevâhir-i iklîl-i Müşterî vü Zühal (K. 23/12)*

*Var ümîdim kim görüp cevânîni olsam helâk
Gerd-i na'l-i bâd-pâyîñ örte cismim üzre hâk (G. 154/1)*

3.4. Günlük Hayatta Kullanılan Eşyalar:

Divanda günlük hayatta kullanılan ve siyah renkle doğrudan veya dolaylı bir şekilde ilgisi olan araç gereçlerden *mum*, *tespîh* ve *çengelîn* kullanıldığı belirlenmiştir.

3.4.1. Mum (şem'):

Bir fitilin etrafına erimiş bal mumu dökülerek genellikle silindir şeklinde dondurulan ince, uzun bir aydınlatma aracıdır. Mumun siyah renkle münasebeti amberle yoğrulmuş olmasına dayanır. Eskiden muma amber katarlarmış. Bundan dolayı kül renginde ve güzel kokulu bir madde olan amberin muma katılmasıyla elde edilen ve siyahımsı renkte olan amberlenmiş mum yanıp erirken etrafa güzel koku yayar. Sevgili amberlenmiş mumdur, baştan ayağa güzel kokar. Mumun boyu, alevi ve dumanı ile sevgilinin ince, uzun boyu, aydınlık yüzü ve sümbüle benzeyen kıvrım kıvrım amberli saçı arasında ilgi kurulmuştur. Yanak parlak oluşu itibarıyla muma teşbih edilir. Mum gece vaktinde yatak odasında yanar. Zülf, siyah olduğu için gecedir. Mum yanarken üzerinden kıvrıla kıvrıla yukarı doğru çıkan duman kâküle benzer. Bu durum yanan bir kâkülden yükselen dumana benzetilir. Mumun ömrü çok kısadır. Bir geceye sığar. Lâkin başındaki sevda, kâkül aşkıdır. Kâkül ise ömre benzetilir, ömür uzundur. Kendi ömrü kısa ancak sevdası uzundur. Sevda aynı zamanda kâkülün rengidir.

*Sâye-i zülfün şebistândadır şem'-i ruhuñ
Nice yetsin kadr ile hurşîd-i âlem-tâb aña (G. 9/2)*

*Şem' başından çıkarmış dūd-ı şevk-ı kâkülûñ
Böyle kûteh ömr ile başındaki sevdâya bah (G. 58/2)*

*Gamundañ şem' tek yandım sabâdan sorma ahvâlim
Bu ahvâli şeb-i hicrân benimle yâr olandan sor (G. 84/5)*

3.4.2. Tesbîh (sübha):

Bazı dinî kelâmırları tekrarlamak için kullanılan, çeşitli maddelerden boncuk şeklinde yapılmış, umumiyetle 33 veya 99 adetten oluşmuş dizidir. *Divan*'da söz konusu olan siyah taneli tesbihtir. Zâhidin yüzü ve tesbihin rengi siyahtır. Tesbih tanelerinin siyahlığı hakikatte ikiyüzlü zâhidin yüzü karasıdır. Dudağının devrine girdikleri zaman önceden zühd ve takva yolunda giden insanlar meyhane köşelerine çekilmişler ve tesbih ipinden vazgeçerek, terketmişler ve çengin tellerini tutmuşlar. Yani çengin ahengine kendilerini kaptırmışlar.

*Lebiñ devrinde zâhidler tutup mey-hâneler küncün
Kılıp tesbîh terkin târ-i zülf-i çeng tutmuşlar (G. 69/6)*

*Ger olmasañ medhûş tek baksañ bir ehl-i hûş tek
Hakka ki berzengûş tek tesbîh-hândır her giyâ (K. 8/12)*

*Salmasa sübha özün da'ire-i meclisine
Rişte-i akdın üzüp çerh perişan eyler (K. 32/38)*

3.4.3. Çengel (kullâb):

Kullâb *çengel*, *kanca* demektir. Gönülleri kendisine doğru çeken ve ucunda gönülleri bulunduran siyah kıvrık saç çengele benzetilmiştir. Çengelin rengini benzetildiği siyah renkli saç belirlemiştir. Sevgilinin saçının kıvrımı âşıkları avlamak için bir çengeldir; çengele benzeyen saçın âşığa veya gönüle yaptığı eziyetlerin sınırı yoktur. Sabâ yeli sevgilinin zülfünü hareket ettirdikçe çengelin ucu aşığın bağırlarını yaralar. Âşığın boyu perişan saçın çengelinden gördüğü eziyetlerinden dolayı bükülür. Bükülmüş kamet yaya benzer. Yayın ortası çöküktür. Zülf de ucu kıvrık olduğu için bir çengele de benzetilir. Bağırları içe doğru çökmüş kırık bir yayı çekmeye çalışmak doğru değildir. Oku kuvvetle atamayacağı için bir netice vermez.

*Ey nâvek-i şevkiñ siperi sine-i ahbâb
Zülfüñ hamı erbâb-i vefâ saydına kullâb (G. 24/1)*

*Sabâ ol zülfü deprettikçe teşvişim ziyâd eyler
Sakin depretme kim bağırdadır başı bu kullâbuñ (G. 158/4)*

*Bükülmüş kaddimi kurtaragör kullâb-ı zülfüñden
Hatâdır çekmesin çok bağırlı çökmüş bir sinuk yayı (G. 279/3)*

3.5. Yazıyla İlgili Unsurlar:

Divan'da yer alan yazıyla ilgili siyah renkli araç gereçler *kalem*, *yazı*, *nokta*, *mürekkep*, *mühür* ve *tuğradır*.

3.5.1. Yazı ve Kalem:

Kalem yazıyı yazan araç, yazı ise siyah mürekkebin vücut bulduğu şekillerdir. *Fuzûlî Divânı*'nda yazı ve kalemin siyah renkle ilgisi sevâd, misk, kaş, hat (ayva tüyü), menekşe ve sünbülle ilgili çeşitli benzetme ve tasavvurlarla ele alınmıştır.

3.5.1.1. Yazı (hat, gubâr, imlâ, mushaf):

"Yazının rengi bazen doğrudan sevâd ile bazen de dolaylı olarak beneşşe ve sünbül ile belirtilmiştir" (Güfta 2009: 1326). Hat; çizgi, satır, yazı demektir. Arap alfabesiyle yazılan yazılara hat veya hüsn-i hat tabir olunur. Aşağıdaki beyitte; "Ey herkesin koruyucusu, herkesin muhtaç olduğu Allah!" diyerek Allaha'a yalvaran şair; yüzü kara (günahkâr) bir kul olduğunu bu yüzden amel defterinin sayfalarının günah yazısıyla kara olduğunu söyler.

*Müheyminâ Samedâ bende-i siyeh-rûyum
Sahife-i amelim ma'siyet hatıyle kara (K. 1/80)*

Ezel kâtipleri, âşıkların yüz sahifesine bahtlarının kara olduğunu anlatan bir yazı yazmışlardır. Yazı karadır. Çünkü kâtipler siyah mürekkep ile yazar. Hat, söylenen şiirin veya sözün yazılmış şeklidir. Kâğıt beyaz, üzerindeki yazı da siyah olduğu için boza çalar renkli olan ambere benzetilir.

*Ezel kâtipleri uşşâk bahtın kare yazmışlar
Bu mazmûn ile hat ol safha-i ruhsâre yazmışlar (G. 68/1)*

*Bir nigâr-i anberîn-hattır gönüller almağa
Gösterir her dem nikâb-i gaybdan ruhsâr söz (G. 119/4)*

Defter-i a'mâl, insanların yaşamları boyunca işlediği sevap ve günahların Kirâmen Kâtibin tarafından yazıldığı defterdir. Bu defterde o denli günah yazılmış ki defterin sahifeleri günahtan kapkara olmuş. Bu defter-i a'mâl mahşer gününde insanın eline verilecek ve o gün işlenen bu günahların cezası tayin edilecektir. Bu korkunç günü tahayyül eden şâir kanlı gözyaşları döker.

*Defteri a'mâlimiñ hatt-ı hatâdandır siyâh
Kan döker çeşmim hayâl ettikçe hevl-i mahşeri (G. 268/5)*

*Göz hatıñdan merdinin mahv etmedin bulmaz mûr
Zâyi' eyler hüsnüñü hattıñ sevâd üzre sevâd (G. 62/1)*

Gubâr, gubârî, hatt-ı gubârî; toz, toz gibi ince bir yazı türü. Hattatın bakmaktan kalemin ucuna siyah mürekkebin gelmesi gibi, gözlerine kara su inse yani kör olsa, yine de gubar yazısını sevgilinin yanağının üzerindeki ayva tüylerine benzetemez.

*Ohşadıbilmez gubârını muharrir hatuña
Hâme tek bahmakdan inse gözlerine kâre su (K. 3/6)*

*Havâs-ı hâk- i pâyun şerhini tahkîk edüp merdüm
Gubâr ilen beyâz-ı dide-i bîdâra yazmışlar (G. 68/2)*

Ser-nâme, kitaplardaki bölümlerin başları için yazılarak konulan ve o bölümdeki konuyu kısaca bildiren başlıktır. Tarlan (1985), ser-nâmeyi; “*Hat, yazı anlamına da geldiği için yazıya bir ser-nâme yani başlık lâzımdır. Her söz bir ser-nâme olursa her sözün altında uzun uzadıya anlatılan sayısız dert vardır. Kaşlar, hattın üzerinde adeta bir başlık gibidir*” şeklinde değerlendirir.

*Tâ hatûñ üzre hâm-ı ebrûlarıñ ser-germiyim
Her sözüm derd-i dil imlâsına bir ser-nâmedir (G. 98/2)*

*Götürdü şebnemi ezhârdan harâret-i mihr
Şükûfe noktaların gerçi kim eder imlâ (K. 1/17)*

Mushaf; “*Kur’an-ı Kerîm. Sahife hâline getirilmiş şey, kitap. Mushaf aynı zamanda bir hattır, yani yazıdır*” (Tarlan, 1985: III-113).

*Hâşe-li'llâh ki bu dîvâne-i şevk-i hatîña
Sebeb-i kayd ola zencîr-i sûtûr-i Mushaf (G. 149/3)*

Hatt-ı reyhân; “*hüsn-i hatta bir yazı çeşidi olan Muhakkak yazının küçük yazılan bir şeklidir*” (Pala, 1989: 410). Sevgilinin güle benzeyen yanağı, bir gül bahçesine benzetilmiş. Hatt-ı reyhânî, eski yazıda bir çeşit yazı şekli, aynı zamanda yüzdeki hat, yani ayva tüyleridir ki, gül gibi tasavvur edilen yanağın etrafını ihata eder. Hat, reyhâna, güzel kokulu ota benzetilir. Cetvel, sahifenin çevresine çekilen çizgidir. Yazı onun içine yazılır. Cetvel, bahçelerin kenarlarından geçen ufak dere anlamına da gelir.

*Bâğ levhini hazan bergi zer-efşân eyler
Âb ol levhde meşk-i hat-ı reyhân eyler (K. 32/1)*

*Gülistân-ı ser-i küyuñ sıfâtın bâb bâb ey gül
Hat-ı reyhân ile cedvel çekip gül-zâre yazmışlar (G. 68/3)*

3.5.1.2. Kalem (hâme, kilk):

Eskiden kâmiş kalemler kullanılırdı. Kalemin ucu açılır ve mürekkebe batırılarak sayfa üzerine yazı yazılırdı. Bu yüzden kalemin başı, ucu için siyah ifadesi kullanılır. Yazma faaliyeti süresince kalem asla durmaz, hep sayfa üzerinde hareket ederdi. Aşağıdaki beyitte şair bu durumu ilden ile dolaşma olarak yorumlamış ve kalemin ucunun mürekkepten dolayı siyah olması sebebiyle "kara baş" ifadesini kullanmıştır.

*Kara başın götürüp da'im ilden ile gezer
Tutarlar ise dahi eylemez karâr kalem (K. 33/10)*

Siyâh-kâr kişinin fiilinin, amelinin günah olduğunu, yani kötülük işlediğini ifade eder. Kalem çok konuştuğu için günah işlemiştir. Kalemin çok konuşması, durmadan yazması demektir. Kalemin işi yazmaktır. Şair aşırı yazmadan dolayı kalemi kınamakta ve günahkâr olduğunu söylemektedir. Tasavvufta az konuşmak, az uyumak, az yemek vb. davranışlar önemlidir. Çünkü *tasavvuf sözden (kâl) çok hâl durumudur*. Herşeyin aşırısı zararlı olduğu gibi sözün fazlası da zararlıdır.

*Dedi sakın sözü çok etme sakla şart-i edeb
Ki çok sözünden oluptur siyâh-kâr kalem (K. 33/40)*

Müşgîn misk kokulu ve siyah anlamında kullanılan bir sıfattır. İlbahar gül bahçesi gelininin süsleyicisi, sümbül de siyaha yakın koyu rengiyle süsleyicinin elindeki misk kalemine benzemektedir. Misk kokusu yayarak yazı yazan veya süs yapan kalem ortalığı güzel kokularla doldurur. Fuzûlî, Vezir Celâlzâde Mustafa Çelebi'yi övmek için yazdığı 35 beyitten oluşan *Kalemiyyesinde* kalemin türlü vasıflarını sıralar. Kamış kalem sevgilinin yanaklarındaki ayva tüylerini öyle nitelendirmeye başlar ki, sevgilinin yüzündeki tüyler gibi koku saçıcı hale gelir. Her nerede koşturup durursa, kalem yürüyüşünü Hoten ceylanının yürüyüşüne benzeterek oraya halka halka müşg saçar.

*Meğer kılar rakam-i vâşf-ı hatt-ı yâr kalem
Ki hatt-ı yâr kimi oldu müşg-bâr kalem (K. 33/1)*

Kalem bir beyitte Tatar ülkesinde yaşayan bir çeşit ceylana teşbih edilmektedir. Tatar ceylanları nâfe adı verilen bir çeşit kokuyu göbeğinde taşır. Kalem Tatar ceylanının göbeğinden düşen ve halkalı bir görünümüne sahip olan nâfeye benzetilir. Burada eskilerin mürekkebin içine güzel kokulu maddeler koyma âdetine bir telmih vardır.

*Ne yerde kim yügürür nâfe nâfe müşg döker
Tutup durur revîş-i âhu-yı Tatâr kalem (K. 33/6)*

3.5.2. Nokta:

Çok küçük boyutlarda işaret veya benektir; bazı harflerin üzerine konulan ufak işaretlerdir. Yazıdaki her nokta, siyah rengi, küçük ve yuvarlak şekliyle yüzdeki bene benzetilmiştir. Sevgilinin boyu servi fidanı, kaşı da o fidan üzerinde duran "nûn" olur. Ben, o siyah renkli hilâl üzerinde nûn'un noktası gibidir. *Müşgîn* hilâl, siyah ve hilâl şeklinde kaştır. Ruhsara "yanağa" nokta konmak bir yazı icabı olmasaydı ruhsar üzerine yerleşmek bene düşmezdi. Yanak üzerindeki hat ve hâl sanki gözbebekleridir.

*Ruhsâre nokta olmak resm-i hat olmasaydı
Düşmezdi menzil etmek ruhsârın üzre hale (G. 247/2)*

*Nihâl-i servdir kaddîñ kaşîñ nûn ol nihâl üzre
Misâl-i nokta-i nûn hâlîñ ol müşgîn hilâl üzre (G. 256/1)*

*Olup hayran götürmen hatt ü hâlîñden nazar gûyâ
Gözüm merdümlemdir noktalar ol hatt ü hâl üzre (G. 256/2)*

3.5.3. Mürekkep (midâd):

Yazı yazmaya yarayan, is, zamk ve su gibi çeşitli maddelerin karışımından meydana gelen çeşitli renklere sıvı maddedir. *Divan*'da siyah renkli mürekkepten bahsedilirken göz bebeği ve lika ile ilgi kurulmuştur. Tarlan (1985) bu ilgiyi şöyle izah eder: "*Eskiden mürekkep, lika adı verilen keten ipliklerinden yapılmış bir yumak içine dökülürmüş. Bu lika mürekkebin kaleme ölçülü bir şekilde verilmesini sağlarmış*". *Divan*'daki *Kalemiyye*'nin bir beytinde göz merdümü siyah mürekkep, saç kıvrımı da lika olarak anlatılmaktadır. Kalem

mürekkep turrasına yüz sürer, daima kalemin ucunu tutar, yani kalemin ucuna ipek teller dolaşır.

*Olabilmez çin-i zülfünden cüdâ göz merdümü
Câri olmuştur bu âdet turrasız olmaz midâd (G. 62/2)*

*Midâd-ı turrasına yüz sürer zihî devlet
Tutar hemîşe ser-i zülf-i tâb-dâr kalem (K. 33/17)*

3.5.4. Mühür (mühr):

Bir kimsenin, bir kuruluşun adının veya unvanının kazılı bulunduğu genellikle metalden yapılmış araçtır. Âşığın gözü yuvarlak şekli ve siyah rengiyle siyah mürekkebe bandırılıp basılmış mühre benzetilmiştir. Mühür şekil olarak yuvarlaktır ve siyah mürekkebe bandırılıp basıldığında çıktısı da siyah olacaktır.

*Zevk bâzârında bulmazdı bu reng ile revâç
Etmeseydi nakş-ı mührin sikke-i dinâr gül (K. 9/45)*

*Gehî vermiş Resûl'e arşda arslan ile mührün
Gehî arz etmiş elde hâtem-i hükm-i Süleymân'ı (K. 26/26)*

3.5.5. Tuğra:

Osmanlı döneminde padişahlarının imza yerine kullandıkları özel bir şekli olan sembolleşmiş işarettir. Saç ve sümbül tuğraya benzetilmiştir. Beyaz yanak sayfasında ayva tüyü (yazı) ve ben (nokta) üstünde halka halka şekliyle yer alan siyah saç eşsiz güzellikte bir tuğraya benzer.

*Yazıldı sebze-i nev-hîzden hat-ı ahkâm
Çekildi sâye-i matbû-ı servden tuğra (K. 1/3)*

*Misâl-i asâlette ismiyle câri
Ezel tâ ebed hükm-i tuğrâ vü hâtem (K. 27/12)*

3.6. Giyim Kuşam ve Kumaş:

Divan'da giyim kuşama ve kumaşa dair eşyadan siyah renkle ilgisi olan *peçe*, *şal*, *pelas*, *futa* ve *perdeden* bahsedilmiştir.

3.6.1. Peçe (nikâb):

Yüze örtülen ince siyah bir örtüdür. Peçenin siyah rengi, örtme, gizleme ve ışığı engelleme özellikleri vardır. Saçın peçeye benzetilmesi yüzü örtüp gizlemesiyle ilgilidir. Sevgilinin yanağı gül veya güneş olarak tasavvur edilince, saç yanağı örten siyah bir peçe olur. Sevgilinin yüzü güneş, dolaşık saçı güneşi örten akşam karanlığı, kaşları da hilâldir. Yüzü ay gibi güzel sevgili, güzelliğinin güneşindeki örtüyü kaldırınca yani güneş doğunca ay ortadan silinir, gece biter sabah olur. Sevgili güneşten daha güzeldir ki güneş sevgilinin güzelliğine hayran olur ve onu temaşaya başlar. Sevgili yüzündeki siyah örtüyü kaldırıp bütün dünyayı aydınlatıktan sonra güneş ışıklarını sahralara, çöllere salabilir. Çünkü

sevgilinin aydınlık yüzü tüm dünyayı aydınlatmıştır. Sevgilinin yanında güneş çok sönük kalmıştır ve artık güneşe gerek yoktur.

*Hurşid-i cemâlinden ol ay saldı nikâbın
Subh oldu dûr ey baht nedir bunca şeker hâb (G. 24/4)*

*Subh salıp mihr-i ruhuñdan nikâb
Çık ki temâşâya çıka âf-tâb (G. 26/1)*

*Sen yüzüñden âlemi rûşen kılıp saldıñ nikâb
Yazıya salsın bugünden böyle nûrun âf-tâb (G. 27/1)*

3.6.2. Pelâs:

Siyah ve boz, gri gibi siyahî renge yakın tonlarda, çul, aba tarzı eski giysi, paçavra, keçe. “*Pelas* kelimesi, Türk edebiyatında daha çok eski püskü giysi anlamına gelen “*pelaspare*” terkihi ile kullanılır. Çul anlamına gelen *pelasın* müstakil kullanımına nadiren rastlanmaktadır” (Öztoprak, 2010: 113). *Fuzûlî Divânı*’nda üç ayrı beyitte geçer. Mecnûn, Leylâ’nın aşkı ile çöllerde dolaşırken saçları uzamış ve birbirine karışmış, keçe gibi olmuştur. Fakat o keçeleşmiş, paçavraya benzeyen saçların içinde Leylâ’nın aşkı vardır. Sabâ rüzgârına; *onu keçe, paçavra gibi görüp hürmette kusur etme* der. Burada keçeleşmiş saç, çadıra benzetilir, çölde çadır kurulur.

*Ey sabâ jûlîde-mû başında Mecnûn'un sakın
Bî-tekellüf gitme kim Leylî evidir ol pelâs (G. 124/4)*

Fuzûlî, kanâ’at mülkünün sultanıdır. Üstündeki fakr paçavrası onun sultanlığı için kâfidir. Tasavvufta fakr, hakikî sultanlıktır. Çünkü Hakk’ın rızâsından başka istediği hiçbir şey yoktur. Dünya sultanları ise her an bir ihtiyaç ve zaruretle karşıkarşıyadır.

*Ey Fuzûlî ben kanâ’at mülküñüñ sultânıyım
Saltanat esbâbi eğnimde pelâs-ı fakr bes (G. 128/7)*

Bir diğer beyitte, “*Ey felek! Fakirlik çulundan utandığım yoktur. Ben, değersiz şalım senin atlasından üstün bilmişimdir*” diyerek, “*Fakirlik övüncümdür*” (Yılmaz, 1992: 49) anlamında daha çok mutasavvıfların itibar ettikleri ve hadis olduğunu ileri sürdükleri bir söze telmihte bulunmaktadır. “*Fakr*” aynı zamanda tasavvufta bir mertebedir.

*Ey felek yoktur pelâs-i fakrdan ârım benim
Atlasından bilmişim üstün muhakkar şâlimi (G. 287/2)*

3.6.3. Şal:

“*Yün ve ipek gibi her çeşit yünlü kumaş yahut yün örgülerden yapılan boyun ve omuzları örtmede kullanılan bir örtüdür. İki ucundan üçgen şeklinde katlanarak omuzlara örtülür. Saçakları bele kadar iner, hatta ayaklara kadar inenleri de görülür*” (Öztoprak 2010: 137). Umumiyetle sevgilinin elbisesinin konu edildiği divan şiirinde şalın özel bir yeri vardır. “*Şal, kendini rint, kâmil, derviş bir insan kabul eden âşığın sahip olmakla iftihar ettiği maddî değeri az, manevî değeri çok olan giysisidir*” (Öztoprak 2010: 138). Renk itibarıyla zümürüridî, müşgî, sebz(yeşil), siyah şallardan söz edilirse de en fazla “*kara*

şal” ifadesi beyitlere hâkimdir. Siyah şal ve gece arasında benzerlik kurulmuştur. Bu yüzden şal, renk dolayısıyla gece, Kadir gecesi, karanlıklar ülkesi vb. unsurlara benzetilir. Fakr elbisesi olan hakîr, değersiz şal, atlasdan daha üstündür. Atlas hem bir kumaş ismi hem de en üstte olan felektir. Orada hiçbir şey yoktur. Ne yazı ne de şekil vardır.

*Ey felek yoktur pelâs-i fakrdan ârım benim
Atlasından bilmişim üstün muhakkar şâlimi (G. 287/2)*

3.6.4. Futa:

Futa, “Hindistan’da dokunan özel desenli bir kumaştan yapılan peştamala denir. Kumaşı da aynı adla anılır. Türk kültür ve edebiyatında peştamal olarak daha çok işlenmiştir. Düz bir zemin üzerinde kendine has çubuklu ve çubuk kafesli olarak dokunur. Çubuklar inceli kalınlı olup genellikle zemin renginin derece derece koyusundan dokunur” (Koçu, 1983: 119). Futada daha çok koyu renk tercih edilirdi. Futa, önlük veya peştamal; “genellikle iş yaparken bele bağlandığı gibi mevlit, düğün vb. törenlerde hizmet etmek için bele bağlanır. Ayrıca bir meslekte yetişmiş bir elemanın ustalaştığını duyurmak için yapılan merasime de alâmet olmak üzere “futa kuşanma” tabir edilirdi” (Arseven, 1983: II. 621). Fuzulî bir beytinde beline lacivert futa sarınmış bir güzelden söz ederken, bu durumu, soyulmuş bademin menekşe içine düşmesi şeklinde tasavvur etmiştir. Beyitte futa lacivert renkli olarak söylenmiş ancak futa daha ziyade koyu ve siyaha yakın renklerde olduğu için buraya aldık.

*Nil-gûn futaya sardı beden-i ‘üryânın
San benefşe içine düştü mukaşşer bâdâm (G. 182/3)*

3.6.5. Perde (hicâb):

Siyah renk, örtme, gizleme ve ışığı engelleme özellikleriyle sevgilinin saçı ve karanlık için benzetilen olmuştur. Sevgilinin saçı perde, yüzü ay veya güneştir. Siyah saçın yüze düşüp cemâl nurunu örtmesi yüze çekilmiş siyah bir perde olarak düşünülmüştür. Aşığın yanan gönlünden yükselen ahının dumanı bir bulut olup ayın yüzüne perde çeker. Buna rağmen ay yüzlü sevgili yüzündeki örtüyü kaldırmaz. Âşığın bahtını karartan da bu perdedir, yani siyah saçtır. Ayrılık gecesinde aşığın kanlı gözyaşları gözünü kaplar ve her taraf kararır. Âşık, gündüz güneş dâhil her şeyi görebilir. Fakat gece sadece ay görülür. Sevdiğinden başka hiçbir varlığı görmek istemez.

*Oldu ebr-i dūd-ı âhım perde-i ruhsâr-ı mâh
Âh kim almaz cemâlınden henüz ol meh nikâb (G. 28/7)*

*Kılar göz perdesin hûn-âb-ı hasret çâk her dem kim
Ruhuñda lezzet-i didâr zevkinden nikâb oynar (G. 70/7)*

*Karartır âf-tâbî sâye çeksen perde ruhsâre
Diriltir gonce halkın düirc-i lâ’lîñ gelse güftâre (G. 254/1)*

*Perde çek çihreme hicrân günü ey kanlı sirişk
Ki gözüm görmeye ol mâh-likâdan gayrı (G. 273/3)*

3.7. Oyunlar:

Divanda siyah renkle ilgili olarak *satrançtan* sözedilir.

3.7.1. Satranç-Piyon (beydak, piyâde):

Satranç, “iki kişi arasında altmış dört kareli bir tahta üzerinde değerleri ve adları değişik olan siyah ve beyaz on altışar taşla oynanan bir zekâ oyunudur. Şâh, rûh ve beydak satranç oyununda kullanılan taşlardandır” (Güfta, 2009: 1330). Güzellik bir satranç tahtası, Sevgili satranç tahtasında “şâh”, gül yanaktaki *ben* (hâl) de *piyon* (beydak) olarak tahayyül edilmiştir. Hâl-beydak münasebeti siyah renk ve küçük yuvarlak şekil benzerliğine dayanmaktadır. Sevgili “şâh” yani en büyük, âşık ise “beydak” yani en küçük varlıktır. Ancak satranç oyununda beydak ilk safta gelir, şâh arkadadır. Şair Mecnûn ile kendisini kıyaslar ve ondan daha üstün olduğunu söyler:

*Şâhdır hüsn bisâtında bugün ol gül-rûh
Ey Fuzûlî men-i âvâre sürülmüş beydak (G. 150/7)*

*Baňa zamân ile Mecnûn mukaddem olsa n'ola
Oyunda şâh berâber değil piyâde ile (G. 248/3)*

4. Kişiler ve Kişilikler:

Divân'da sık sık geçen *sevgili*, *âşık*, *rakîb*, *zâhid*, *cadî*, *köle* ve *câhil* doğrudan veya dolaylı olarak siyah renkle ilişkilendirilmiştir.

4.1. Sevgili:

Divan şiiri şahıs kadrosunun başkahramanı, sevileni ve siyah renge ait özelliklerin en çok belirttiği kişidir. Siyah, sevgilide estetik değeri olan ve âşığı her daim cezbeden bir renktir. Sevgilinin saç, kaşı, gözü, kirpiği, beni ve hattı (ayva tüyü) siyahtır. Sevgili siyah renkli güzellik unsurlarıyla hem güzelliğin hem de zulmün timsâlidir.

4.1.1. Saç (zülf, gîsû, turra, kâkül, perçem, sünbül):

Fuzûlî Divânı'nda saç; mû/mûy, zülf, gîsû, turra, kâkül, perçem ve sünbül adlandırmalarıyla kullanılmıştır. Mû/mûy; “kıl, saçın teli, saç anlamlarına gelir. “Sevgilinin belini bir kemer gibi saran saç ‘mûy’ denir” (Karabey vd., 1994: 6). Zülf; “yanağın iki yanına sarkan saç” (Cebecioğlu, 2005: 736), “yüzün iki yanından sarkan saç lülesi”dir (Pala, 1989: 539). Zülf “gece yarısı” anlamına gelmekte olup, saçın tek parçasına verilen isimdir. Zamanla saçın anlamını ihtiva etmiştir. Zülf dendiği vakit doğrudan saç akla gelmektedir. Râmî (2005: 15), zülfü “yüzün çevresinde gül bahçesinde halkalanmış yılan gibi görünen saç olarak ve zincir gibi toprağa düşerek güzelin ayaklarına kadar uzanan saç” diye tanımlar. Muîdî ise “dönünayî örten bulut gibi sevgilinin yüzü üzerinde bulunan saçın zülf olduğunu” ifade eder (Erünsal, 1988: 224). Kâkül; *alnın üzerine düşmüş, kısa kesilmiş kıvrımlı saç, perçem*. Kıvrım kıvrımdır ve uçları da eğridir. Perçem olarak da kullanılır. Perçem alna dökülen halkalanan saç, tepede bırakılan saç, püskül demektir. Turra; “alındaki kâküldür. Kesildiği için turra denir. Sonradan umumiyetle saç ma'nâsına da kullanılmıştır” (Tarlan, 1985: I-225). Sünbül; şekil, koku ve renk benzerliğinden dolayı saç

benzetilir. Saçın en fazla bu unsurla ilgisinin kurulduğu görülür. Doğrudan saçın yerine kullanıldığı da görülür.

Fuzûlî Divânı'nda saçın belirgin özellikleri rengi, şekli ve kokusudur. Siyah rengi, yüzün iki yanından sarkık, kıvrım kıvrım, halka halka, perişan ve dağınık olması, alın ve omuza dökülmesiyle anılmıştır. Saç için; leyli, Hindü, zincir, çengel, tuğra, perde, atlas, âh, gölge (sâye), gece (şâm), bulut, duman, tâvus, yılan, sümbül ve reyhan gibi birçok unsurla benzerlik kurulmuştur.

Saç renk olarak siyahtır. Sevgilinin saçının siyah oluşu bazen *sâye-i zülf*, *küfr-i zülf*, *menekşe zülf*, *zülf-i siyâh*, *zülf-i siyeh-rû*, *zülf-i siyeh-kâr*, *kara zülf*, *zülf-i kara*, *siyeh kâkül*, *zulmet-i zülf* gibi ifadelerle doğrudan, bazen de *zülf-i şeb-reng*, *zülf-i şeb-âsâ*, *şeb-i zülf*, *zülf-i şebdîz*, *kâkülün sevdâları*, *saçun sevdâsı*, *sevdâ-yı zülf*, *sevdâli zülf*, *zülf-i miskîn*, *sevdâ-ı mülk-i Hutun* ile dolaylı olarak dile getirilmiştir.

Küfr-i zülfünden beni men' eylemek lâyük değil
Sâfi insâf eyle îmânüñ gerekmez mi saña (G. 19/6)

Zulmet-i zülfün giriftârı dem urmaz nûrdan
Tâlib-i şem-i ruhuñ hurşîd-i rahşân istemez (G. 115/2)

Tutalım ki zülf-i siyâhıñ tutan üzre sâbit olur günâh
Ne revâ ki gamze-i kâtîliñ güneñ etmeden döke kanımı (G. 262/5)

Ey Fuzûlî kıldı cânım riştesin pür pîç ü tâb
Bir perî-veş dil-beriñ sevdâ-yı zülf-i pür-hâmı (G. 285/7)

Gece, karanlık hâli ve uzunluğuyla sevgilinin saçının benzetilenidir. Târ karanlık ve saç teli demektir. Sevgilinin siyah saçı zincire benzer ve daima hareket halindedir. Saç kesrettir, siyahtır. Sevda hem aşk hem zülfün siyahlığıdır. Saç o kadar uzundur ki adeta servi boyun gölgesidir. Yüz, güneştir, arkaya düşen saç boyun uzun gölgesidir ve siyahtır. Zülf ve çene çukuru insan yüzündeki güzelliklerdir. Çene çukuru zindana, zülf ise mahkûmu bağlayan zincire benzetilir

Bend ü zindân-ı gam ü mihnetten olmuşum halâs
Âh kim düşüm yine zülf ü zenahdânüñ görüp (G. 37/6)

Saçıñ endişesi tahrîk-i zencîr-i cünûnumdur
Cünûnum def'ine zîkr-i leb-i lâ'liñ füsunumdur (G. 87/1)

Ey saçıñ fikri kamu sevdâlarıñ ser-mâyesi
Olmasıñ başımdan eksik serv-kaddiñ sâyesi (G. 300/1)

Sanem, put demektir. Divan şiirinde sevgili için istiare yoluyla büt ve sanem denir. Şair; saçı siyah puta benzeyen güzeller esirin olmuş ve aşkından her birinin saçı, kendi boynunun bağı olmuş diyor. Esirler eskiden zincire vurulurlardı. Puta benzeyen güzellerin zincirleri kendi saçlarıdır.

*Zülfü siyeh sanemler olmuş seniñ esîrin
Aşkuñda her biriniñ öz zülfü boynu bağı (G. 261/5)*

Sevgilinin siyah saçı güzel kokular satan bir attâr dükkânı gibidir. Saç çok güzel kokar ve bu koku âşîğın aklını başından alır. Sevgilinin saçını ve benini görüp kokusunu alanlar hakikî misk ve anberin ne olduğunu anlarlar. Rüzgâr, sevgilinin saçının kokusundan âşîğın gönlüne bir nefes iletcek olursa âşîğı çıldırtır. *Divânda* birçok beyitte geçen; *zülf-i anber-efşân*, *zülf-i mu'anber*, *zülf-i müşgîn*, *zülf-i müşg-âsâ*, *kâkül-i müşgîn*, *turra-i müşgîn*, *turra-i müşgîn-bû*, *müşgîn saç*, *nigâr-ı anberîn-gîsû*, *benefşe zülf*, *târ-i sünbül-i zülf*, *bûy-i zülf*, *halka-ı gîsû-yı müşg-efşân*, *gîsû-yı anber-bâr*, *sünbül-i gîsû-yı müşg-bâr* gibi ifadeler sevgilinin saçının hem misk ve amber kokusuna hem de siyah rengine işaret eder:

*Ey diyen kim şâm-ı ikbâlîñ ne yüzden tîredir
Sâye salmış aya ol gîsû-yı anber-sâya bah (G. 58/6)*

*Pençe-i berg-i çenâr etmiş müheyyâ şâneler
Anlamış gûyâ ki sünbül kâkülünün tâbı var (G. 74/2)*

*Gâlib olmuş halka zevk-i seyr-i gül-şen gâlibâ
Çekmeğe halkı benefşe zülfünün küllâbı var (G. 74/5)*

*Ne hoştur ârızîñ devrinde zülf-i anber-efşâmîñ
Bu devranda ne hoş cem'iyeti var ol perişânîñ (G. 162/1)*

*Ger müşg derse âşık ol bûy-ı zülfe sâkî
Tünd olma bir kadeh ver ter eylesin dimağı (G.261/6)*

*Ser-geşteliğim kâkül-i müşgîniñ ucundan
Âşüfteliğim zülf-i perişânîñ içindir (G. 105/2)*

*Kâkülün şâne açıp kıldı hevâyı müşgîn
Tîğ müyun dağıdıp etti yere anber-fâm (G. 182/6)*

*Göricek sünbülü andım şiken-i kâkülünü
Sünbülü girye vü âh ile perişân ettim (G. 199/6)*

Divan şiirinde sevgilinin pek çok unsuru güle benzetilir. Sevgilinin kendisi bizzat güldür. Beyitte sevgili boyu bakımından güle benzetilmiştir. Âşîğın başında gül endamlı güzellerin sevdası vardır. Âşık bu sevdıyla gözyaşı dökmektedir. Bu seveda katlanılabılır bir şeydir ama asıl bela siyah saçlardan kaynaklanmaktadır. Sevgilinin saçı siyah, uzun, kıvrımlı ve dağınıktır. Âşîğın gönlü sevgilinin saçlarının esiridir. Âşık bu beladan şikâyetçidir.

*Sirişk-rîz gül-endâmlar hevâsiyle
Şikeste-hâl siyeh zülfler belâsiyle (Müs. 2/4-1)*

4.1.2. Kaş (ebrû, hâcib):

Divan 'da rengi, şekli ve sayısı itibarıyla söz konusu edilmiş, bazen tek başına, bazen de göz ve kirpikle birlikte ele alınmıştır. Misk, amber, gölge ve yazıyla ilişkilendirilmek suretiyle rengi belirtilmiştir. Kaşın rengi karadır. Kaşların *ebrû-yı müşgîn* ve *ebrû-yı anberînle* tavsif edilmesi, yazıya ve hümânın kanatları gölgesine benzetilmesi karalığına delâlet eder. Kaşlar sayfaya benzetilen yüze siyah mürekkeple yazılmış iki mısra olarak tasavvur edilmiş, rüzgârla dağılıp uçuşan siyah saç hümânın kanatlarının gölgesi olarak düşünülmüş, güzellik sultanın kaşına bakanlar başına hümânın kanatlarının gölgesi düşmüş sanırlar, denilmiştir:

Kaş şekil olarak *hilâle* ve *râ* harfine benzer. Kaşın hilâl tasavvurunda şekil benzerliği ve hilâlin geceleyn gökyüzünde görünmesi esastır. Dolunay yıllarca karalasa da sevgilinin *râ* harfi gibi olan kaşına benzer bir hilâl yazamaz. Hilâl, yeni ay şekli itibarıyla kaşı andırır. Fakat renk bakımından kaş siyah, ay ise beyazdır. Sevgilinin kaşı yeni aydan çok daha güzeldir. Öyle ki, aralarında siyahlık ile beyazlık kadar fark vardır.

Kaşñıla gözleriñdir her tarafyatar nizâ üzre
Çektir birbirine iki ser-hoş Türkmân hançer (K. 4/6)

Kaşlarıñdandır hacil gûyâ halâl-i 'iyd kim
Gece eksik görünür gündüz çok olmaz âşkâr (K. 41/3)

Cilve eyler mâh-ı nev ile karşısında şâm-ı iyd
Señ girip ortaya kaşñ göster ol tutsun kenâr (K. 41/4)

Yeñi ayı kaşlarıñ sevdâsı rüsvâ eylemiş
Gösterirler birbirine añı ehl-i rüzgâr (K. 41/6)

Mâh-ı nev olmuş kaşñ sevdâsının ser-geştesi
Şehrden şehre gezer âvâreler tek mâh ü sâl (G. 172/2)

4.1.3. Göz (çeşm):

Göz, divan şiirinde en çok sözü edilen güzellik unsurlarından biridir. Şekil yönünden nergis ve bademi andırır. Renk olarak siyah veya elâdır. Divanda bazen tek başına, bazen *çeşm-i merdüm* ya da *merdüm-i çeşm* şeklinde gözbebeği olarak, bazen de kaş ve kirpikle birlikte ele alınmış, Hindû ile benzerlik kurulmuştur. Çoğunlukla âşğın kanlı gözyaşı dökmesiyle anlatılmıştır. Gözbebeği girdabın tam ortasında siyah bir noktayı andıran dönüş noktasına benzer. Daima kanla dolmuş gözyaşının girdabına boğulmuştur. Hindû siyah tenlidir. Gözbebeği bene benzer ve sevgilinin yüzünün süsüdür. Bene benzeyen gözbebeği gözyaşı denizini geçip beyaz bir ülke olan sevgilinin yüzüne siyah bir nokta olarak yansımıştır. Göz siyah ve çok güzel olduğu için âşğın hayatını karartır, onu manen öldürür. Bu nedenle âşik kendi gözünü sevgilinin nergise benzeyen gözüne bakmaktan meneder. Ruh-ı saf, yüzün beyazlığı parlaklığıdır. Rum da beyaz anlamı verir. Hindû ise siyahtır. Gözbebeği küçüklük yuvarlaklık ve siyah renk bakımlarından yüzdeki bene benzer, sevgilinin yüzünü süsler. Şairin kanlı gözyaşındaki göz karası sevgilinin beninin sadakasıdır. Yani o kara renkli gözbebeği sevgilinin beninin âşğa bir ihsandır.

*Sevâd-ı nokta-i girdâba benzer merdüm-i çeşmüm
Ki dâ'im garka-i girdâb-ı eşk-i çeşm-i pür-hündur (G. 90/2)*

*Ey göz ol nergis-i hûn-hâra nigâh etme dahi
Rûzigârum gam-ı ışk ile siyâh etme dahi (G. 284/1)*

*Nedir dedim ruh-i sâfinda aks-i merdüm-i çeşmim
Dedi gelmiş gemiyle Rûm'a deryâ kat' edip Hindû (G. 238/5)*

*Ey Fuzûlî gark-ı hûn-âb etti göz merdümlerin
Göreyim kullâb-ı müjgâna urulsun kanlı yaş (G. 129/7)*

*Göz karesi eşk-i gül-gûnumda hâlün sadkası
Eşk-i gül-gûnum gül-i ruhsâr-ı âlün sadkası (G. 274/1)*

4.1.4. Kırpık (müje, müjgân):

Divan'da kırpık siyah renginin yanısıra, mızrak, kılıç, hançer ve ok gibi kesme, yaralama, delme ve öldürme özelliklerine sahip savaş aletlerine benzetilmek suretiyle âşığın gönlünü karartan bir unsur olarak tavsif edilmiştir. Kırpık abanoz oka benzetilir, çünkü siyahtır. Abanoz çok kuvvetli, sert bir ağaçtır ve kıymetlidir. Kırpık abanozdan olunca onun temreni de demir yerine çelikten olmalıdır. Bazen kırpık kaleme de benzetilir. Bene duyulan sevda siyah yazıyla anlatılır.

*Hayâli gözdedir kırpıkların depretme ey merdüm
Edeb şartı degil mihmâna çekmek mîz-bân hançer (K. 4/12)*

*Müjeñ ger seng-diller gönlünü alsa aceb olmaz
Añun tek âbnüs ok lâyıkı fülâd peykândır (G. 89/2)*

*Dem-â-dem kilik-i müjgân ile tıfl-i merdüm-i çeşmim
Hat-i sevda-yi hâliñ meşk eder levh-i hayâl üzre (G. 256/6)*

4.1.5. Ben (hâl):

Birçoğu doğuştan ten üzerinde bulunan küçük, koyu renkli leke veya kabartılardır. Daha çok yanak, saç, kaş, ayva tüyü ve dudak ile birlikte bulunur. Siyah rengi, küçük ve yuvarlak şekliyle dâne, Hindû, misk, amber, bahûr, nokta, beydak, sinek ve karanfile benzetilir.

Ben siyah renklidir, *hâl-i siyeh* ile benin rengi doğrudan belirtilmiştir. Ben, yuvarlak ve siyahtır. Her şeyi kendi üzerinde toplayan bir noktayı andırır. Siyah içinde hiçbir şey farkedilemediği için tamamen yokluktur. Bu sebeptendir ki siyah, renklerin en yükseğidir denir. Şekli itibariyle başa, rengi itibariyle de talihsizliğe delâlet eder. Ağız, içi inci gibi dişler ve inci gibi sözlerle dolu olan bir mücevher kutusudur. Tarlan (1985)'e göre; "Ağız o kadar küçüktür ki dudağın yanındaki bir ben dahi onu gizleyebilir. Ben siyah olduğu için Hindüdür. Hindü aynı zamanda hırsız anlamına da gelir. Ben, ağzın yanında olduğu için o

hazinenin bekçisidir. Hırsız hazine muhafızıdır. Hırsıza bir hazinenin emanet edilmesi ise şaşkınlık vericidir”.

*Derd çekmiş başım ol hâl-i siyeh kurbânı
Tâb görmüş tenim ol turra-i tarrâra fidâ (G. 7/2)*

*Dehânûñ dürcünü hâl-i lebiñ gözden nihân etmiş
Emânet gör ki Hindü mahzen-i lü'lü'ye hâzindir (G. 104/3)*

*Hâl ü hatdur bilmen ol âyîne-i ruhsâr üze
Yâ gözümden aks salmış merdüm ü müjgân ana (G. 10/3)*

4.1.6. Hat (Ayva tüyü):

Hat, “gençlerin yüzünde yeni çıkan tüyledir. Şiirde yanak, dudak, ben, saç ve çene ile birlikte kullanılan hat genellikle güzel olarak düşünülür” (Pala, 1989: 216). Fuzûlî Divânı'nda hat genellikle yazı ve ayva tüyü anlamında kullanılmıştır. Ayva tüyü siyaha yakın koyu rengi ve küçücük şekliyle misk, amber, bahûr, yazı, çimen, karanlık, bulut, toz, karınca, menekşe ve sümbül ile ilişkilendirilmiştir. Ayva tüyleri siyaha yakın koyu renklidir. Ayva tüyelerinin rengi *sevâd-ı hat*, *hat-ı müşg-fâm*, *hat-ı müşg-bâr-ı yâr*, *hatt-ı müşgîn*, *anberîn hat*, *hatt-ı mu'anber*, *hat-ı anber-bû* ve *sünbül* ile belirtilmiştir. *Şâm-ı zulmet* ve *hatt-ı siyeh-kâr* tavsifinde *zulmet* ayva tüyelerinin siyahlığını, *siyeh-kâr* ise ayva tüyelerinin hem siyahlığını hem de sevgilinin güzelliğine zarar veren hâlini belirtmektedir. *Müşg-fâm*, *müşg-bâr*, *müşgîn*, *anberîn*, *mu'anber* ve *anber-bû* gibi tavsiflerden ayva tüyelerinin rengi ve kokusu anlaşılmaktadır.

*Ey güzel zatın ma'ârif birle rengin edegör
Hatt-ı müşgîn perde-i ruhsâr-i gül-gûn olmadan (Kt. 32/1)*

Ayva tüyü incecik şekli ve siyahımsı rengiyle yazıya benzetilmiştir. Âşğın gönül sayfası sevgilinin ayva tüyleri (gubârî yazı) ile yazılıdır. Hattatın bakmaktan kalem gibi, gözlerine kara su inse, kör olsa, yine de gubar yazısını sevgilinin yüzündeki ayva tüyelerine benzetemez. Hat karıncaya da benzetilir. Sevgiliye kavuşma kadehine susamış olan âb-ı hayat istemez. Karıncayı andıran ayva tüyelerini seven ise Hazret-i Süleyman'ın mülkünü istemez. Tasavvufî ma'nâsı vahdet üzerinde kesreti görmektir. Kesret âlemi dünyadır. Onu Cenâb-ı Hak Hazret-i Süleyman'a vermiştir.

*Ohşadıbilmez gubârını muharrir hatuña
Hâme tek bahmakdan inse gözlerine kâre su (K. 3/6)*

*Teşne-i câm-ı visâliñ âb-ı hayvân istemez
Mâ'il-i mûr-ı hatuñ mülk-i Süleymân istemez (G. 115/1)*

Söz, ayva tüyleri amber gibi güzel kokulu öyle bir güzeldir ki gönüller almak için her an gayb örtüsü altından yüzünü gösterir. Hat hem yazı hem de ayva tüyleri anlamına gelir. Aşağıdaki beyitte sevgilinin ağzının etrafı hat (ayva tüyleri) ile çevrilmiştir. Dudak yok denecek kadar küçük olduğu için ancak kenarlarındaki ayva tüyleri onun var olduğunu gösterir. Çünkü ayva tüyleri vahdet üzerindeki kesrettir ve gözle görülür. Hattın yazı

olduğu düşünüldüğünde ise söylenen şiirin veya sözün yazılmış şekli olur. Kâğıt beyaz, üzerindeki yazı da siyah olduğu için alaca renkli ambere benzetilir.

*Bir nigâr-i anberîn-hattır gönüller almağa
Gösterir her dem nikâb-ı gaybdan ruhsâr söz (G. 119/4)*

Yüzdeki ayva tüyleri siyaha yakın koyu rektedir. Hat yüz üzerindedir. Tasavvufi anlamda vahdet üzerinde kesretin bulunuşudur. Kesretle vahdet bir aradadır. Göz, hattı incelerken gözbebeğini öldürecek derecede ona bakar. Çünkü göz de siyahtır, hat da siyahtır. Bu bakımdan gözün hattı kavrayabilmesi çok zordur. Hattın ne anlama geldiğini anlam için eğilen gözbebeği, siyah hat üzerinde ikinci bir siyahlık oluşturur. Aşağıdaki beyitte ifade edilen “*sevâd üstünde sevâd*” budur. Bu da hattın güzelliğini bozar.

*Göz hatından merdümün mahv etmedin bulmaz murâd
Zâyi' eyler hüsnünü hattın sevâd üzre sevâd (G. 62/1)*

4.1.7. Çene (zenahdân):

Çene çukuru siyah bir nokta gibi tasavvur edilir. *Divan*'da genellikle çene çukuru üzerine kurulan hayallerle anılmış, âşık için her türlü tehlike ve sıkıntının olduğu karanlık bir kuyuya ve zindana benzetilmiştir. Zindan, mecazen, çok karanlık ve sıkıntılı yer demektir. Güzellerin çene çukuru, güzeldir, hoştur, ama tehlikelidir. Aylak aylak dolaşan âşığın gönlü çene çukurunu görünce içine düşüverir. Düşmek yukarıdan aşağıya inmek ve âşık olmak anlamlarına gelmektedir.

*Bend ü zindân-ı gam ü mihnetten olmuşum halâs
Âh kim düştiüm yine zülf ü zenahdânın görüp (G. 37/6)*

*Bahma ey dide zenahdânına mahbûbların
Gezme gafil hazer et düşmeyesen çahlara (G. 243/6)*

Sevgilinin güzellik unsurlarından bazıları meyvelere benzetilir. Çene, çukuru olması cihetiyle elmaya benzetilir. Bu çukura “*çâh-ı zenahdân*” yani, çene kuyusu derler.

*Hansı bâğün var bir nahli kadiñ tek bâr-ver
Hansı nahliñ hâsılı sîb-i zenahdânınca var (G. 73/3)*

4.2. Âşık:

Divan şiiri şahıs kadrosunun seveni ve siyah rengin en çok tesir ettiği kişidir. *Divan* edebiyatında şair daima âşıktır. Bu yüzden her şey sonuçta aşk ile ilgili görülür. “*Âşık samimi ve içtendir, maddiyat ile bağlantısı yoktur. Onun gıdası üzüntüdür. Sevgiliden daima lütuf bekler. Sevdiği ile asla biraraya gelmez, onunla olan beraberliği ise daima hayalidir*” (Pala, 1989: 30). Güfta (2009: 1337)'ya göre; “*Siyah, âşığın tahammül gücünü kıran, bahtını ve gönlünü karartan sebeplerin rengidir. Âşık kara bahtlılar zümresine mensuptur. Sevgilinin siyah renkli güzellik unsurları ile âşığın kara bahtı arasında bağ vardır. Âşığın bahtını karartan sevgilinin saçının sevdasıdır.*” Çektiği siyah perdeyle yanağı gizleyen siyah saç aynı zamanda âşığın bahtını da karartır. Ezel kâtipleri, âşıkların yüz sahifesine bahtlarının kara olduğunu yazmışlardır. Kâtipler yazılarını siyah mürekkep ile yazdığı için yazı karadır. Âşıkların bahtı da karadır. Hat aynı zamanda yüzdeki ayva

tüyleridir. Beyaz kâğıt üzerindeki yazı da siyahtır. Âşıkların bahtı çok ızdırab çektikleri için karadır, o kadar karadır ki zâhid eğer ciğeri yanık âşiğa refakat etse yüz yıl karanlığına ışık düşmez.

*Ezel kâtibleri uşşâk bahtın kare yazmışlar
Bu mazmûn ile hat ol safha-i ruhsâre yazmışlar (G. 68/1)*

*Füsürde zâhid eger âşık-ı ciğer-sûza
Refâkat etse yüz yıl zulmetiñe düşmez nûr (K. 2/5)*

*Gâh hem-silsile-i âşık-ı hûnin ciğeri
Boynu zencîr-i cünûn kaydı çeken şeydâdır (K. 38/5)*

4.2.1. Bağır:

“Bağır; sine, göğüs anlamlarındadır. Sine, divan şiirinde duyguların algılandığı yer olarak düşünülür. Hayatî önem taşıyan organların sinede bulunması mecaz-ı mürsel yoluyla kalp yerine kullanılmasına yol açmıştır” (Pala, 1989: 441).

Kara bağır, dertli gönül anlamındadır. Bağırın karalığını Fuzûlî mecazen gönlün dertli, yüreğin acılı olması anlamında kullanmıştır. Sevgili yıkanırken eline hamam tasını eline alır. Böylece su tası sevgilinin elini öpmüş olur. Bu durumu kıskanan âşığın kara bağrı su gibi erir. Su vücuda değince akar gider, hased de âşığın vücudundan rahat ve huzuru alıp götürür.

*Tâs elin öptü hased kıldı kara bağrımı su
Yetti su cismine reşk aldı tenimden ârâm (G. 183/7)*

Ben, tasavvufta “âlem-i gayb” olduğu için oraya erişilmez. Ben kara olduğu için aşağıdaki beyitte “kara bağır” ifadesi kullanılmıştır. Kan etmezdim diyerek dudağın kırmızılığı kastedilmiştir. “Dudağının kenarındaki beninin erişilmez olduğunu bilse idim ona erişmek arzusuyla kara bağrımı kan etmezdim”.

*Vasl-ı hâl-i lebiñi bilse idim nâ-makdûr
Arzusunda kara bağrımı kan etmez idim (G. 197/2)*

4.2.3. Baht (bkz. Âşık)

Baht; talih kader, kısmet demektir. Bahtı kara, talihi kötü, işleri ters giden anlamındadır. Siyah, âşığın tahammül gücünü kıran, bahtını ve gönlünü karartan sebeplerin rengidir. Âşık kara bahtlılar zümresine mensuptur. Aşağıdaki beyitlerde *Baht-ı siyâh*, *siyâh baht*, *kara baht*, *şâm-ı ikbâl*, hem âşığın kara bahtını hem de kara bahtının kötülük sebebi oluşunu belirtir. *siyâh baht*, *kara baht* ifadeleri bu anlamda kullanılmıştır.

*Ezel kâtibleri uşşâk bahtın kare yazmışlar
Bu mazmûn ile hat ol safha-i ruhsâre yazmışlar (G. 68/1) (bk. Âşık)*

Siyah baht, kötü talihtir. Bu alınca kaderi olarak yazıldığı için zamanı hep kara gün gibi, yani kötü geçecektir. Bu âşığın kaderidir, bu yüzden yapacak bir şey yoktur.

*Siyâh-bahtlığı yazmış alınca takdîr
N'ola geçirse kara günde rûzgâr kalem (K. 33/13)*

Âşığın bahtını karartan sevgilinin saçının sevdasıdır. Çektiği siyah perdeyle yanağı gizleyen siyah saç aynı zamanda âşığın bahtını da karartır. Sevgilinin yüzü bazı teşbihlerde ay veya güneş, siyah ve gür saçları da yüzün üstüne düşüp onu örten örtü gibi düşünülür Sevgilinin siyah saçları aya benzeyen yüzünü örtmüş, gölgelemiştir. Bu durum âşıkın bahtının da siyah olmasının sebebidir. Âşığın haykırıışları ve inleyişleri etrafındaki insanlara uykuyu haram etmiştir ancak, kara bahtı uykudan uyanmaz.

*Ey diyen kim şâm-i ikbâliñ ne yüzden tîredir
Sâye salmış aya ol gisû-yi anber-sâya bah (G. 58/6)*

*Nâle-i zârım ile halka haram oldu yuhu
Kara bahtım yuhudan olmadı bîdâr henüz (G. 122/5)*

Tamamıyla bir matem tablosu çizilen aşağıdaki beyitte; bülbülün günleri geceye çevrilmiş, bahtı kararmış, tatlı tatlı konuşma (ötme) yeteneği yok olup dilsiz kesilmiş ve bu haliyle kargaya eş olmuş. Çünkü karga siyahtır ve sesi güzel değildir.

*Rüzgârın tîre bahtın kare nutkun lâl edip
Mâtem-i gül bülbülü zağ ile yek-sân eylemiş (G. 130/6)*

Şair bahtının karalığından yakınmaktadır. Çünkü insanlar içinde kadri yüksek biri iken kara bahtının yıldızı, onu insanlar tarafından horlanan, aşağılanan biri haline getirmiştir.

*Eliñden dâdlar ey ahter-i baht-i siyâhım kim
Beni halk içre alî-kadr iken gayette hâr ettiñ (Kt. 24/1)*

4.3. Rakip (ağyâr):

Âşığın karşısına yer alan bir engeldir. Klasik şiirde âşık ile mâşûk arasına girip aralarını bozmaya, maşûku kandırmaya çalışan kişidir. Âşığı en az sevgili kadar üzer, kahreder. Âşık için çirkin, kötü ve zâlimdir. Âşığın bakış açısıyla karga, yüzü kara, ağzı kara ve kalbi kara olmak üzere olumsuz sıfatlarla anılmış ve aşağılanmıştır. Kara, mecazen, kötü, uğursuz; yüz kızartıcı durum, leke anlamlarına gelir. Kara sıfatı rakibin yüzünün, sözünün ve kalbinin çirkinliğini ifade etmek, fitne ve fesat ehli olduğunu belirtmek ve onu aşağılamak için kullanılmıştır. Âşık sevdiğinin geceleri sokağa çıkmasını istemez, çünkü rakip kötü kalplidir. Bunu firat bilip ayıplar, kötü sözler söyler. Sevgili güzelliğin en yüksek noktasında bulunan bir aydır. Bu durum onun için noksanlıktır.

*Çıkma yârim geceler ağyâr ta'nından sakın
Sen meh-i evc-i melâhatsiñ bu noksandır saña (G. 21/5)*

4.4. Zâhid (sofi):

İlmin ve imanın kabuğunda kalan, çok konuşup öğüt veren ve güzellikten anlamayan ikiyüzlü ham sofudur. Siyah, zâhidi küçük düşürmek maksadıyla kullanılmış bir sıfattır. Zâhid utanacak durumu olan kara yüzlü biridir, evvelce zühd ve takva yolunda yürürken meyhane köşesine çekilmiş ve elindeki siyah tesbihi terkedip, çeng tellerini tutmuş; yani çeng ahengine kapılmıştır.

*Lebün devrinde zâhidler dutub meyhâneler küncün
Kilub tesbîh târîn terk zülf-i çeng dutmuşlar (G. 69/6)*

Zülf yanağın üzerini örttüğü için kâfirdir. Küfrün örtmek anlamı da vardır. Kâfir ise hakikati örten, gizleyen demektir. Zülf aynı zamanda siyahtır, kesrettir. Sofî aşığa zülfü yasaklamak istiyor. Ancak zülf arkasında sevgilinin yüzünü gizlemektedir. Yani kesretin ardında vahdet olduğu için âşık ona ulaşmak amacındadır.

*Küfr-i zülfünden meni men' eylemek lâyük degül
Sofî insâf eyle îmânun gerekmez mi sana (G. 19/6)*

4.5. Cadı (câdû):

Geceleri dolaşarak insanlara kötülük ettiğine inanılan hortlak, büyücü. *Divan*'da sevgilinin saçı, gözü ve beninin cadılık özelliklerinden bahsedilmiştir. “Zülf-i câdû şeklinde tavsif edilen sevgilinin saçı her kıla binlerce âşığın gönlinü bağlayabilecek yetenekte olan bir büyücüdür” (Güfta, 2009: 1338). Siyah saç; büyü, saç telleriyle büyü yapılması ve büyücülerin siyah renkli elbiseler giymeleri ilgileriyle cadıya, yanak da saflığı dolayısıyla berrak suya benzetilir. Aşağıdaki beyitte Felek ihtiyar bir kadına benzetiliyor. Sihirbazlar, cadılar çoğunlukla bir kocakarı şeklinde tasavvur edilir. Bir kılı ejder göstermek sihir işidir.

*Mana Zâl-i felek çekdüirdi ol mûy-ı miyân cevrin
Görün bir târ-ı mûyu nice ejder etmiş ol câdû (G. 238/2)*

Sihir sevgilinin câdû gözlerinin bir özelliğidir. İşveli bir şuh olan sevgilinin kara gözü cadı, yan bakışı hilekâr, saçı büyücü ve kâkülü yankesicidir. Sevgilinin cadı gözü âşıklarını büyüler ve kendinden geçirir. Kaş yaya, göz de kirpik oklarını atan hindû yani siyah haramilere benzetilir. Gözün de bir de büyücü vasfı vardır. Çünkü sihir ile insanın duyguları doğal yolundan saptırılır. Şekli itibarıyla hançeri andıran kirpik bir güzellik unsurudur, âşık onu çok sever, hatta bağrına basar. Bu duruma Tarlan (1985), “Hançeri bağra batırmak bir nev'î sihirbazlıktır. “Câdû” göz gönüle bu sihirbazlığı öğretmiştir. Göz insanı büyüler. Göz ve kirpik birbirinden ayrılmaz. Kirpik hançer kadar te'sirlidir ve bu özelliği göz sâyesinde kazanır. Asıl güzellik gözde olduğu için gönüle bu kirpik hançerini korkmadan bağrına basması büyüünü göz öğretir” şeklinde bir yorum getirir.

*Güşe-i ebrularından çeşm-i câdûlar mıdur
Yohsa girmiş yaya tîr-endâz hindûlar mıdur (G.106/1)*

*Müjen hançerlerin gönüm basar bağrına vehm etmez
Ana câdû gözün güyâ ki tâ'lim-i füsûn etdi (G. 283/5)*

4.6. Köle (kul, bende, çâker, gulâm, Hindû):

Hür olmayan ve birinin emri altında bulunan; herhangi bir şeye aşırı derecede bağlı olan kimsedir. Köleler genellikle siyah tenli olarak düşünülür. Bu nedenle “kara kul” ifadesi kullanılmıştır. Hindû da siyah rengi ve hizmetkârlığıyla köle anlamında kullanılmıştır. Âşık daima kul, köle sevgili ise şâhtır, sultandır. Aynı zamanda zalimdir. Bir kulun sultanını sevmesi akla ziyan bir durumdur. Ancak Fuzûlî'ye göre bu gayet doğal ve sonunda ölüm bile olsa bir aşk mes'elesidir. Padişahlar haremde yalnız otururlar. Halvet-

gâhlarına ancak müsaade ettikleri insan girer. Sevgili padişaktır. Güneş sevgiliye nazaran bir köledir.

*Boynu bağlı bir kara kuldur hevası kaçmağa
Bulduğun alıp kaçar saklamasañ şâm ü seher (K. 34/7)*

*N'olacakdur terk-i ışk etme Fuzûlî vehm edüb
Gâyeti derler ola bir bende sultânın sever (G. 83/7)*

*Revzenünden koma kim gün düşe halvet-gehüne
Harem-i şâha ne lâyık gire çâker güstâh (G. 59/4)*

*Serîr-i saltanat zevkinden efzûndur baña ol söz
Ki lûtf ileñ demişsin bir gulâm-ı kem-terinindir (G. 102/7)*

4.7. Câhil

Câhil; bilgisiz, okuryazar olmayan demektir. Kara câhil; çok bilgisiz, hiçbir şey bilmeyen anlamındadır. Siyeh-dil, kara gönüllü demektir. Kötü kalpli, kötülük düşünen anlamlarındadır. Kalemin içi de karadır, ama o sevgilinin hattına baş koymuş, yani başını feda etmiştir. Burada siyah görünmesine rağmen kalemin iyi niyetli ve fedakâr olduğu anlatılmaktadır. Buna karşılık içleri kapkara ama dışarıdan halim selim görünenler irfan davasında bulunmaktadır.

*Her siyeh-dil ki komaz baş hatına hame-sıfat
Kara câhildir eğer da 'vî-i irfân eyler (K. 32/41)*

5. Maddî ve Manevî Hâller:

Bu bölümde siyah renkle ilgisi dolayısıyla genellikle âşıқта tezâhür eden veya âşığın muhatap olduğu maddî ve manevî hâllerden *sevdâ, âh, yara, zulm, matem, belâ, gam, gözüne karasu inmek ve tabiatdan bahsedilecektir.*

5.1. Sevda:

Aşk, sevgi; istek, heves, arzu; aşırı sevgiden doğan bir çeşit hastalık, renk çağrışım bağlamında çok kara, çok siyah demektir. *Divan*'da genellikle aşk ve siyah anlamları kastedilerek kullanılmış, saçla ilişkilendirilmiştir. Zülf siyah renktedir ve zincire benzetilir. Sevda, melankolidir, aşk uğrunda aklını kaybetmek demektir. Buna "*kara sevda*" denir. Sonu cinnettir. Fuzûlî ömrünü, aşk uğrunda aklını kaybetmeye sarf ediyor.

*Ey Fuzûlî bir sanem zülfüne gönüm bağladım
Çekdi zencîr-i cünûna akıbet sevdâ meni (G. 290/7)*

*Işk sevdâsına sarf eyler Fuzûlî ömrünü
Bilmezem bu lûb-ı gâfletten kaçan bidâr olur (G. 96/5)*

Eskiden insanın mizacını etkileyen dört sıvıdan birinin sevda olduğu kabul edilmiştir. Bedende dengeli bulunan bu sıvılardan olan sevdanın artması veya eksilmesinin, sevda denilen akıl ve sinir hastalıklarına yol açtığına inanılırdı. Sevgili siyah saçlarıyla âşığı

sevdalara salar, yani kara sevdaya düşürür. Sevgilinin siyah saçı yanağına düşünce sevdası da âşığın başına düşer. Zülf siyahtır, sevdâ siyah manasına gelir. Saç zincire benzediği için aynı zamanda dîvânedir. Sevdanın bir ismi de melankoli, kara sevdalı, delidir. Zamanın meşhûr delisi Mecnûn'dur.

*Ruhun devrinde bir dîvânedür sevdâlu zülfün kim
Perişânlıktan olmuş men kimi meşhûru devrânun (G. 162/2)*

5.2. Âh:

Âşığın gönlündeki aşk ateşinin, hasta veya divane oluşunun belirtisi olarak göğe yükselen ateşli ve siyah renkli dumandır. Divanda duman, bulut ve saç ile benzerlik kurulmuştur. Âh siyah rengi, ince uzun şekli, göğe yükselmesi, kaplama ve örtme özellikleriyle aşk ateşiyle yanan âşığın gönlünden çıkan siyah renkli dumandır. Âşık sevgilinin misk renkli ve kokulu saçına bakıp âh eder; ancak bu âhlar âhû gözlü sevgiliye tesir etmez. Âşık ayrılık gününde ve vefasız feleğin eziyetine uğradığında ettiği âhların dumanı yükselerek gökyüzünü kaplar, karartır, gündüzü geceye döndürür. Âh şimşeginden ah göklere kadar yükselir ve ateşi ile yıldızları yakar. "Odlara yanmış" demek kapkara olmuş demektir. Âşığın bahtının karalığı vurgulanır. Sevgili yüzünü ve benini gözden gizlerse âşığın âhının dumanı güneşi karartır ve güneş, feleğin yüzünde adeta bir ben gibi kalır. Sevgilinin çehresi güneşe, beni de kararmış güneşe benzetilir.

*Felekde berk-i âhumdan serâser yandı kevkeler
Kalan odlara yanmış kevk-e-i baht-ı zebûnumdur (G. 87/3)*

*Kılma gözden çihre vü hâlün nihan kim kılmaya
Dûd-ı âhum âfitâbî çihre-i gerdûna hâl (G. 172/5)*

*Bu temennâda kim ol şem ile hem-sohbet olam
Dûd-ı âh etti dünüm tek günümü târ benim (G. 207/4)*

5.3. Yara (dâğ):

Dâğ; yara, yanık yarası, insan ve hayvan vücuduna kızgın demirle vurulan damga demektir. Divan şiirinde âşık her daim yaralıdır. Bu yara onun her şeyini kaplamış gibidir. Gönül, can, sine, ciğer, kalp ve bahtı bunlar arasındadır. "Sevgilinin gamzesi, kaşları, kirpikleri vb. birçok nedenle yaralanan âşık bunları ok, kılıç, hançer gibi hisseder. Yara âşığın istediği bir hâldir. O yaralı olduğu ölçüde sevgiliden kopmamaktadır" (Pala, 1989: 521). *Divan*'da âşıklığın somut bir göstergesi olarak zikredilmiş, kabuk bağlayıp kararmış hâliyle âşık ve lâle (gelincik) ile ilişkilendirilmiştir. "Lâle gelinciktir, kırmızı ve parça parçadır. Ortasındaki siyaha da dâğ-ı lâle yani gelincik dâğı yarası denir. Gelinciğe benzeyen ciğer parçalarının içinde gizli bir yara yani dâğ vardır" (Pala, 1989: 309-310). Bunu o lâle yanaklı bilmez. Lâle ile dâğ ekseriya birlikte kullanılır. Gizli yara görünmeyen aşk yarasıdır.

Yara iyileşirken kabuk bağlar ve kararır; kabuk bağlayıp kararmış yara dâğ-ı siyâh olarak zikredilir. Âşığın vücudu ve ciğeri yaralarla doludur. Ancak o lâle yanaklı sevgili bunu bilmez.

*Figân kim bağrumun ol lâle-rûh kan olduğın bilmez
Çiğer pergâlesinde dâğ-ı pinhân olduğın bilmez (G. 116/1)*

Şair ateş üzerinde yuvarlak, siyah nesnelere görmüş, bunların ne olduğunu anlayamamıştır. Bunlar ya ateşli sinesindeki dâğdır ya da aşkta devam edebilmesi için destek mahiyetinde tütsülenmiş üzerlik otu tohumudur. Sipend, üzerlik tohumudur. Eskiden nazar değmemesi için üzerlik otu tohumu ateşte yakılıp tütsülenmiştir. Özellikle küçük çocuklara bazı yerlerde hâlâ bu uygulanmaktadır.

*Dâğlardır odlu göğsümde karası kopmamış
Yâ sebât-ı aşk için od üzre bir nice sipend (G. 63/3)*

Şair aşağıdaki beyitte lalenin içindeki siyahlıkla sinesindeki dâğ arasında ilişki kurmuştur. Dâğ kızıl kanlara bulanmış sine içinde siyah bir yuvarlaktır. Lalenin içindeki siyah nokta da kırmızılar içindedir. Şair görünen siyahlığın lalenin içindeki nokta olmadığını, sinesindeki dağın siyah kabuğunu koparıp kırmızı kumaşa sardığını ve yeşillik içinde gizlediğini anlatıyor.

*Gonce vü lâle deme dâğ karasın koparup
Al vâlâya sarup sebzedede pinhân etdüm (G. 199/3)*

5.4. Matem:

Yas demektir; insanın ruhen çöküntüsünün ifadesidir. Temsili rengi karadır. Kara; sıkıntı, gam, keder âlâmetidir. Matemde günler, haberler, giysiler ve başa saçılan toprak hep karadır. Ölen kişinin ardından yas tutulduğunun göstergesi olarak siyah renkli elbiseler giyilir, çok gözyaşı dökülür ve saçlar yolunur. Sevgilinin bulunduğu yer, köy bir sevinç, mutluluk kaynağıdır. Ancak orada itler de vardır ve sevinç içinde bağırpıp, çağırırlar. Âşık ise oradan ayrıdır ve matem içindedir. Kendini sevinç atmosferinde görmediği için, onların arasında yeri yoktur. Matem evi ona yeterlidir. Gülün mâtemi, bülbülün günlerini, hayatını bulanık, bahtını kara, konuşma kabiliyetini giderip onu dilsiz yapmıştır. Böylece terennümsüz kalan bülbül karga ile bir olmuş.

*Ol ser-i kûy itleri içre Fuzûlî yoh yerüm
Bes mana mâtem-serâ men handan ü handan sürûr (G. 94/7)*

*Rûzgârın tîre bahtın kara nutkun lâl edüp
Mâtem-i gül bülbülü zâg ile yeksân eylemiş (G. 130/6)*

5.5. Belâ:

İçinden çıkılması güç durumdur, iç karartan bir hâldir. Saç ile ilişkilendirilerek tavsif edilir. Belânın saç ile nitelenmesi siyah renk ve eziyet özelliklerine dayanır. Aşk ve mahabbetin anlamı dert ve belâdır, vefasız güzel sevmek müşkil belâdır. Âşık perişan saçın elinde sayısız belâlara uğrar. Sevgilinin siyah saçı âşığa belâ kemendir, kara belâdır, baş belâsıdır. Saç için arzular beslemek insan için belâ tuzağıdır. Fakat o perişan saçtan bir türlü ayrılmak da mümkün değildir. Zülf kesrettir. İnsan dünyevi olan herşeye meyillidir. Çok şey ister, ancak bu gerçekte bela tuzağıdır. Yaşadığı müddetçe bu tuzakla karşı karşıyadır. Maddî varlığı, bedeni bir bela zindandır. Ancak can çıkınca insan bu beden zindanından kurtulacaktır.

*Rişte-i tûl-i emel dâm-ı belâdur neyleyüm
Üzme ol ser-i zûlf-i perişândan tama' (G. 143/5)*

*Bir şem'-i şemistân-ı belâyım ki değil kem
Tâ ben diriyim sûz-ı dil ü eşk-i revânım (G. 191/2)*

*Âf-tâb-i kadeh etmez ramazân ayı tulû
Ne belâdır bize yâ Rab ne kara gündür bu (G. 239/6)*

*Sadâ-yi nâvekin çıktıkça cân hurrem olur gûyâ
Bu zindân-i belâdan çıkmağa ruhsat verir câne (G. 251/5)*

5.6. Gam:

Tasa, kaygı ve üzüntüdür; gönülleri karartan gece gibi karanlık bir hâldir. *Gam şâmu* ve *şeb-i gam* ifadelerinden gamın karanlık renkli olduğu, gönülleri bulandırıp kararttığı ve gama daha çok geceleyin maruz kalındığı anlaşılabilir. Bu durum insanı karamsarlığa sevk eder. Karamsarlık olumsuz hâl ve davranışlara sebep olur. Gam gecesinde hüznler içindeki karanlık kulübesinin aydınlanmasını istemez. Gama maruz kalıp kalbi karanlıkların mahabbet gamının yükünü taşıyamadığı, tahammül gücünün kırıldığı, kararlı davranmadığı, ayrılık hâlini yaşadığı, yalnız ve çaresiz kaldığı, hastalandığı, aklının başından gittiği, perişan olup avare gezdiği, yakasını yırttığı, kederle yatıp kederle uyandığı, boyunun büküldüğü, vücudunun ve gönlünün yaralarla dolduğu, geceler boyunca gözüne uyku girmediği, âh u zâr ettiği, kan ağlayıp inlediği ve günde bin kez ölüp dirildiği gibi ifadelerle dile getirilir.

*Senden ayrı Hak bilir ey nâzenînler ser-veri
Mihnet ü gamla geçer her subh ile şâmım benim (G. 205/2)*

*Kılma her sâ'at beni rûsvâ-yı halk ey berk-i âh
Eyleme rûşen şeb-i gam külbe-i ahzânımı (G. 263/4)*

5.7. Ayrılık (hecr, hicrân, firâk, fûrkat):

Âşığın sevgiliden ayrı olma hâlidir. Ayrılık karanlık bir hâldir, tarifi mümkün olmayan acısıyla âşığın gönlünü karartır. Ayrılık karanlığa, kavuşma sabaha, sevgilinin yüzü parlak sabah güneşine benzetilir.

Ayrılık gece ile ilişkilendirilmiştir. Ayrılık gecesinde ayrılık gamından dolayı âşığın gözünün ne yaşadığını bir kendisi bir de Allah bilir; bu gecede göz âşık için bir belâdır ne kavuşma gününü görür ne de uyku bilir. Âşık olan ayrılık gecesinde gece sabaha kadar yıldızları sayar. Ayrılık gecesi âşığın canı yanar ağlayan gözünden kanlı yaş döker. Figan ve feryadı halkı uyandırır. Ama kara bahtı uyanmaz. Ayrılık belâsını çekmeden kavuşmanın değeri bilinmez. Ayrılık karanlığı, yani maddî âlem aslında âşık için çok karanlık işi aydınlatmıştır.

*Vasl kadrin bilmedim fûrkat belâsın çekmedin
Zulmet-i hecr etti çok târik işi rûşen bana (G. 12/4)*

*Geceler encüm sayarım subha dek
Ey şeb-i hecriñ bana yevmü'l-hisâb (G. 26/5)*

*Zulmet-i hecriñde bakmaz şem'e çeşmim merdümü
Pertev-i ruhsâr-ı pür-envârın eyler ârzû (G. 240/6)*

*Olmadı ol mâha rûşen yandığım hicrân günü
Yandığın şeb tâ seher şem'iñ ne bilsin âf-tâb (G. 28/5)*

*Şeb-i hicrân yanar cânım töker kan çeşm-i giryânım
Uyarur halkı efgânım kara bahtum uyanmaz mı (G. 264/4)*

*Bilmişim subh-ı visâliñ kadrini şâm-ı firâk
Lîk yandırdı beni derdiñle hicrân n'eyleyim (G. 188/5)*

5.8. Zulüm (zulm):

Haksızlık, eziyet demektir. Karanlığa benzetilmiş, eziyet verdiği ve gönlü kararttığı belirtilmiştir. Zulüm karanlığını ortadan kaldıracak güç ve kudrete sahip olmak devlet adamlarının övüldüğü meziyetlerden biridir. Bu durumda memduhların varlığı, yüzü ve kılıcı aydınlatma özelliği olan şeb-çerâğ ve güneşe, zulüm ise karanlığa benzetilmiştir. Memduhun varlığı (Ayas Paşa) zulüm karanlığını ortadan kaldırmıştır.

*Zamânîñda zamâne zulmü yok insâfî var etmiş
Aña mensûbdur zulm ile insâfîñ yoğu varı (K. 18/20)*

*Zamânîñ cümle-i evkâtını subh eylemiş gûyâ
Çerâğ ile bulunmaz zulm devriniñ şeb-i târı (K. 18/30)*

*Ola bâkî eser-i ma'deletiñ kim dâ'im
Eser-i zulmden âfâkı müberrâ eyler (K. 42/58)*

5.9. Gözüne karasu inmek:

“Gözüne karasu inmek” karasu hastalığından dolayı gözü görmez olmak ve mecazen uzun süre yol beklemek anlamlarında kullanılır. “Su Kasidesi”nden alınan aşağıdaki beyitte Hz. Peygamber’in ayva tüyleri ile gubarî hat arasında bir benzerlik kurulmuştur. Gubarî hat toz gibi ince ve küçük bir yazı türüdür. Hattat ne kadar uğraşsa uğraşsın gubarî hatla yazdığı yazıyı Hz. Peygamber’in hattına benzetemeyecektir. “Kalemin gözüne kara sular inmesi” ifadesi ise iki anlama gelecek şekilde kullanılmıştır. Birincisi, kalemin göz denilen uç kısmına mürekkebin gelmesi; ikincisi ise yazıya çok fazla bakan kişinin gözlerinin kızarması, kararması, hastalanmasıdır. Gözüne karasu inmek; karasu hastalığından dolayı gözü görmez olmak, uzun süre birinin yolunu beklemek anlamlarındadır.

*Ohşadabilmez gubârını muharrir hatuña
Hâme tek bahmakdan inse gözlerine kara su (K. 3/6)*

Ramazan ayı içki alışkanlığı olanların bu alışkanlıklarına ara verdikleri aydır. Bu yüzden ramazanın bitmesini, bayramın gelmesini dört gözle beklerler. Ramazan ayından sonra bayram ayı olan şevvalin girişi, yeni ayın geldiğini gösteren hilalin görülmesiyle olur. Eskiden ramazan ve bayram ayının hilali gözlenirdi. Şair bayram ayının hilalini gözlemekten gözüne karasu indiğini ve bunun kendisine çok uzun geldiğini ifade etmektedir.

*İntizâr-ı mey-i gül-reng ile bayram ayına
Baka baka inecektir gözümüze kara su (G. 240/7)*

5.10. Tabiat (Karakter, mizaç, huy)

Tab'; tabiat, karakter, mizaç, huy anlamlarına gelir. Bazı beyitlerde iç, gönül, ruh hâli anlamı verilebilecek şekilde kullanılmıştır. Âşığın karamsarlığı, iç sıkıntısı siyah renkle ifade edilmiştir. Tab'-ı türe, karamsar tabiatı, kederli gönlü ifade eder. Siyahlık matem rengidir. Bu bakımdan tabiatın, mizacın bozukluğu türe kelimesiyle ifade edilmiştir. Sevgilinin güzellik mumu, taşı la'le çeviren güneş gibidir. İnanişâ göre la'l aslında beyazdır, ciğer kanı sürülerek güneşe bırakılır ve kuruyarak la'le dönüşürmüş.

*Kılar şem'-i cemâliñ nûru tâb'-ı türemi rûşen
Güneştir seng-i bî-mikdârı lâ'l-i âb-dâr eyler (K. 22/30)*

Allah, kullarına karşı son derece şefkatlidir. Buna karşılık kula düşen şükretmektir. Fuzûlî son derece karamsardır, gönlü, tabiatı kararmıştır. Matem havası içindedir, neşe ve sevinçten eser yoktur. Allah'ın şefkati onu harekete geçirir ve bedbin tabiatından can bağıslayan, hayat veren sözler çıkar.

*Nişân-ı şefkatîndir kim olur izhâr-ı hamdiñ 'çin
Fuzûlî türe tab'ından kelâm-ı cân-fezâ peydâ (G. 4/7)*

6. Tabiat ve Eşya:

Bu bölümde siyah renkle ilgileri dolayısıyla kozmik âleme dair unsurlardan gökyüzü, karanlık, gölge, Zühal ve ay gibi unsurlar yer almaktadır.

6.1. Gökyüzü (şiphr, âsmân, çarh, felek, eflâk):

Atmosferin gözle görülebilen kısmıdır. Gece zamanı doğal olarak siyah renkle ilişkilendirilir. Gökyüzü gece vaktinde karanlıktır; aydınlık kaynağı ve süsü ay ile yıldızlardır. Gökyüzü sarayın kubbesi, yıldızlar da gök sarayını aydınlatan sayısız mumdur. Yıldızların mumu ışıl ışıl parlayarak gökyüzü sarayının kubbelerini süsler. Âşık aşk derdi ile âvâre âvâre dolaşan, başı dönmüş, kendinden habersiz biridir. Göğsünde binlerce yara vardır. Bu yaralar, sabiteler, yani duran yıldızlara benzetilir. Yıldızların sabite olması, yaralarının iyileşmeyeceğini anlatmak içindir. Çünkü aşk yarası kapanmaz.

*Zerre-i mihr-i ruhundan tapsa pertev âsmân
Âsmân üzre tamâm encüm meh-i tâbân olur (K. 7/16)*

*Yeddi ahterden felek düzdü anuñ için bir katâr
Kim çeker sahrâda esbâb-ı sipâhın subh u şâm (K. 15/ IV-7)*

*Aşk ser-gerdânıyım göğsümde biñ biñ dâğlar
Bir sipîhr-i sâ'irim sâbit cemi'i atherim (G. 208/4)*

6.2. Karanlık (zulmet, zalâm, zulmânî, târ, târîk, karanu, kara):

Işıksız olma ya da karaltı hâlidir. Âşığın mekânını, miskin rengini, cehaleti, zulmü, geceyi, gamı, saçı ve hatı nitelemek için kullanılmıştır. Karanlık, siyah rengi temsil eder. Âşığın mekânı ve miskin rengi karanlıkla belirtilmiştir. *Külbe-i târ* ile âşığın karanlık mekânı, *târ* ile de miskin siyah rengi anlatılmıştır (bk. Gam).

Zulüm karanlıktır. Her devirde zulüm karanlığını adaletin aydınlığıyla dağıtacak âdil ve dirayetli devlet adamlarına ihtiyaç duyulmuştur. Memduhların varlığı, yüzü ve kılıcı çerâğ ve güneş gibi ışık saçan parlak unsurlara benzetilerek zulüm karanlığını yok ettikleri, onların sayesinde zulüm devrinin karanlık gecelerinin mumla aransa bile bulunamayacağı ifade edilir.

*Zamânîñ cümle-i evkâtını subh eylemiş gûyâ
Çerağ ile bulunmaz zulm devriniñ şeb-i târı (K. 18/30)*

Sevgilinin zülfünün karanlığına yakalanan nurdan bahsetmez çünkü zülfe yani kesrete esir olmuştur. Âşıkları perişan eden sevgilinin sümbül gibi kokan saçıdır. Sevgilinin mahallesinde âşıkların ahından çakan şimşekler âşığa karanlık gecede yâre giden yolu gösterir. Âşığı sevdiğine ulaştıracak olan ateşli âh ve ızdırabdır. Âhın ateşi söndüğü vakit kulübe karanlık olur. Ayrılık gamı bu karanlık kulübeyi beğenmez, ondan ikrah edip oraya girmez. Âşık ayrılık gamını ister.

*Gam günü itme dil-i bîmârdan tîğüñ dirîg
Hayrdur virmek karañu gicede bîmâre su (K. 3/8)*

*Zulmet-i gam ıztırâbın çekmez ol âzâde kim
Her ta'allûktan ola hûrşîd veş âlemde ferd (G. 64/5)*

*Zulmet-i zülfüñ giriftârı dem urmaz nurdan
Tâlib-i şem-i ruhuñ hurşîd-i rahşân istemez (G. 115/2)*

*Dedim kimdir perişân eyleyen âşıklar ahvâlin
Sabâ gösterdi târ-i sümbül-i zülfün ki bu eyler (G. 81/5)*

*Vasl yâdiyle gönül söndürme âhım âteşin
Külbe-i târımdan ikrâh etmesin hicran gamı (G. 285/6)*

6.3. Gölge (sâye, zıl):

Bir cisim tarafından ışığın engellenmesiyle ışıklı yerde oluşan karanlıktır. *Divan*'da sevgilinin saçı, ağaç, misk, amber, bulut ve *hümâ* ile birlikte zikredilmiştir. Gölge tasavvurunda karaltı esastır; karaltı renk olarak siyahtır. Sevgilinin boyu nihâl, serv, şimşâd, sanavber, arar ve Tübâ gibi ince, uzun ve yüksek ağaçlara; saçı da bu ağaçların gölgesine benzetilmiştir. Sevgilinin letâfet gül bahçesinde servi boyu göğe yükselmiş ve gölgesini salmıştır. Güneşin yüksekliği ne kadar yüksek olursa olsun artık orya ulaşamaz. Gölge olan yerde zaten güneş yoktur. Sevgilinin yanağının aksi suya, zülfü de toprağa gölge salmış;

toprağın adını amber, suyun ismini de gül suyu yapmıştır. Zülf siyahtır. Toprağa aksedince ona kokusunu verir ve amber gibi kokar. Toprağın boz rengi ile zülfün siyahlığı birleşince tıpkı amber gibi siyaha çalan boz renge dönüşür. Zülfün toprağa gölge salması, uzun olmasıyla ilgilidir. Amber, misk ve gölgenin ortak özelliği siyah renktir:

*Hümây-veş varak-i yâsemîn ü berg-i semen
Uçup hevâya gülistâna düştü zill-i hümâ (K. 1/12)*

*Fuzûlî başına ol serv sâye saldı bugün
Ulüvv-i rifat ile yetmez âf-tâb saña (G. 18/7)*

*Ey diyen kim şâm-i ikbâlîñ ne yüzden tîredir
Sâye salmış aya ol gisû-yi anber-sâya bah (G. 58/6)*

6.4. Zühal (Keyvân):

“Eski coğrafyaya göre Zühal (Keyvân) yıldızı bütün gezegenlerin üstünde yedinci felekte bulunmaktadır, siyah renge ve Hindistan'a hâkimdir. Hintlilerin siyah tenli olması Zühal'in rengine bağlanmaktadır. Her gezegenin bin yıllık devri vardır. İlk bin yıllık devre hükmetmesinden dolayı Zühal'in yedi bin yaşında ve gezegenlerin en yaşlısı olduğu kabul edilir” (Güfta, 2009: 1345).

*Ey gönül devrân çekip gerdûna Keyvân mahmiliñ
Şems'den Mirrîh'e vermiş tevsen-i zerrîn-ligâm (K. 14/9)*

*Bağlamış himmet bu fermânı ser-encâm etmeğe
Hazret-i Pâşâ-yı Keyvân-kadr ü gerdûn-ihtîşâm (K. 14/14)*

*Sa'd ü nahs ahvâlini kılсан müneccimden sûtâl
Muktedâ-yı ma'rifet Bercîs ü Keyvân'dır aña (Kt. 1/1)*

6.5. Ay (mâh):

Dünyanın uydusu olan gök cisimidir. Divanda geceleyin görünmesiyle, yüzündeki siyah leke veya karaltılarla zikredilmiştir. Ayın zikredilmesi geceyi hatırlatır; ay gece görünür ve güneşten aldığı ışıkla gecenin karanlığını aydınlatır. Kaşın ucu kıvrımlı ve bir kavis şeklinde olduğu için, aya *ser-geşte* yani başı dönmüş vasfı verilir. Ay sevgilinin kaşının sevdası ile avare olmuş; aylarca, senelerce şehirden şehire gezer. Bu durum ayın her gece doğup kendi yörüngesinde ilerlediği anlamına gelir. Ay gecenin bağrında bir dağ, yara gibidir. Güneş de seher vaktinin simasında bir yarıyı andırır.

*Mâh-ı nev olmuş kaşñ sevdâsının ser-geştisi
Şehrden şehre gezer âvâreler tek mâh ü sâl (G. 172/2)*

*Dâğ-ı dil-sûzu firâkîñ kıldı gün gündend füzûn
Nûr-ı mâh efzûn olur hurşidden oldukça dûr (G. 95/4)*

7. Zaman ve Zamanla İlgili Unsurlar:

Bu bölümde siyah renkle ilgileri olan zamana dair unsurlardan *akşam*, *gece* ve *gün* yer almaktadır.

7.1. Akşam (şâm) ve Gece (şeb, leyl, leyâl):

Divan'da akşam ile gecenin en gizemli hâli olan karanlık çeşitli benzetme ve tasavvurlarla anılmıştır. Akşam ve gece vakitleri *şâm*, *şeb*, *leyl*, *leyâl*, *zulmet*, *zalâm*, *târ*, *târîk*, *karanu* gibi karanlık anlamına gelen sıfatlarla belirtilmiştir.

Geceleyin karanlık hüküm sürer. Gecenin karanlığında çok şeyler yaşanır: Hilâl veya mehtap parlar, yıldızlar karanlığı bölerek kayar, âşıklar feryat ve figan eyler. Karanlık kayar, çöktükçe ay daha parlak görünür. Parlaklığı ve hareketi dolayısıyla ay (mâh) ve ay ile ilgili olarak oluşturulan terkiplerde istiâre yoluyla sevgili kastedilmiştir. Gece ortalık karanlık, sessiz ve tenhadır, ay yüzlü sevgilinin gezmeye çıktığı zamandır. Sevgili, yüzünün güzelliğiyle parlak bir aydır. Ay geceleyin görünür, sevgili de geceleri dolaşmaya çıkar.

Gece, âşık için, gönlünün karardığı ve her anı bir yıl kadar uzun yaşadığı bir zaman dilimidir. Âşık her gece âh eder, ateşli âhıyla vücut kâşânesini ve gökleri yakar. Gam gecesinde âşığın meskeni karanlık bir köşedir. Gam yatağında geceler boyunca gözüne uyku girmez, sabaha kadar döne döne inler. Âşık her gece sevgilinin kâkülünün sevdasıyla uzun uzun düşünür, siyah ve uzun saçta dair düşüncelerinin sonu yoktur. Geceleyin sevgilinin mum yanağının arzusuyla birkaç beyit söyler. Gam akşamında mum gibi yana yana eriyerek ömrünü tüketir, ancak kavuşma sabahına erişmez:

*Fuzûlî rûzigârın tîre gördün şâm-ı hicrânda
Nesîm-i subh tek hurşîd-i rahşândan haber verdün (G. 165/6)*

*Subhu şâm ü şâmı subh olmuş benim âlemde kim
Şâm şem'-i bezm olup ayrıldı benden yâr subh (G. 54/4)*

*Şâmlar kanlı yaşım mevcine elbette değer
Her nice kim götürür çerh-i mu'allâ eteğin (G. 226/4)*

*Şeb-i hicrân yanar cânım töker kan çeşm-i giryânım
Uyarur halkı efgânım kara bahtum uyanmaz mı (G. 264/4)*

*Gözü yaşlılarıñ hâlin ne bilsin merdüm-i gâfil
Kevâkib seyrini şeb tâ seher bî-dâr olandan sor (G. 84/3)*

7.2. Gün

Güneşin doğuşundan batışına kadar olan süreyi ifade eden gün kelimesi, karanlık gecenin zıddı aydınlık olarak düşünülür. Ancak insanın acı çektiği, sıkıntılı olduğu durum kara gün olarak ifade edilmiştir. Âşık geceleri sevgilinin ayrılığında mum ile sohbet eder, derdini ona açar. Bu nedenle sevgili muma benzetilmiştir. Âşık sevgiliye kavuşmak hasretiyle öyle bir ah çeker ki ahın dumanı güneşi dahi kapatıp gündüzi geceye çevirir.

*Bu temennâda kim ol şem ile hem-sohbet olam
Dûd-i âh etti dünüm tek günümü târ benim (G. 208/4)*

Ramazan ayı, içki alışkanlığı olanlar için sıkıntılı bir dönemdir. Şair "Ramazan'da kadeh güneşi doğmaz" derken içki içemeyeceğini, bunun kendisi için "kara gün" olduğunu ifade ediyor.

*Âf-tâb-ı kadeh etmez ramazân ayı tulû
Ne belâdır bize yâ Rab ne kara gündür bu (G. 240/6)*

8. Dört Unsur (Anasır-ı erbaa):

Bu bölümde varlık âleminin esasını teşkil eden dört unsur (anasır-ı erbaa)dan siyah renkle olan münasebetleri dolayısıyla *su*, *toprak* ve *ateşe* yer verilmiştir.

8.1. Su ile İlgili Unsurlar:

Siyah renkle benzerliği itibariyle su ile ilgili unsurlardan *buluttan* bahsedilmiştir.

8.1.1. Bulut (ebr):

Divan'da kara rengi, ışığı engelleme, örtme ve gizleme özellikleriyle sevgilinin ayva tüyü, saçı ve âşığın âhı için benzetme unsuru olmuştur. Bulut kara renklidir; *ebr-i siyâh* ile bulutun rengi doğrudan söylenmiştir. Kara bulutlar ışık saçan unsurların ışıklarını kırarak gizler. Sevgilinin yanağı parlak aya, ayva tüyü ise kara buluta benzetilmiştir. Kara bulutun ayın ışıklarını kırıp gizlediği gibi, ayva tüyleri de yanağı kaplayarak gizler. Sevgilinin kıvrım kıvrım siyah saçı kara bulut, ayva tüyleri de gölgedir. Sevgilinin ayva tüylerini siyah saçının altında görenler ilkbahar bulutu gül bahçesi üzerinde gölge salmış sanırlar:

*Oldu ebr-i dûd-i âhum perde-i ruhsâr-i mâh
Âh kim almaz cemâlınden henüz ol meh nikâb (G. 28/7)*

*Dâmenin doldursa gerdûn dürr ile dök ebr tek
Dürr için telh etme kâmin bahr-i ter-dâmen kimi (G. 286/6)*

*Eğmiş hilâli üstüne târ-ı külâhum
Çok dil-şikestenin göğe yetirmiş âhum
Zülfüñ dağıtı gizledi ebr içre mâhum
Gördüm yüzünde halka-i zülf-i siyâhum
Ol pîç-i tâbî çok ne resendir dedim dedi
Devr-i ruhumda rişte-i cânın durur senin (Müs. 1/2)*

8.2. Toprakla İlgili Unsurlar:

Siyah renkle ilişkilendirilen toprakla ilgili unsurlar; *toprak*, *toz* ve *taş*tır.

8.2.1. Toprak (hâk, türâb):

Toprak renk olarak siyahtır. Toprakta yeşil otlar biter, çeşitli renklerde çiçekler çıkar, ağaçlar yetişir. Ancak, bütün bunlara rağmen toprağın aslı siyahtır. Siyah rengi itibarıyla misk, amber, gâliye ve sürme ile benzerlik kurulur. Sevgili açısından kullanımı

onu yüceltmek, âşık açısından kullanımı ise, âşığın kendisini hakir görmesi amacını taşır. Toprağın sıfatı karadır. İnsan kara topraktan yaratılmış, öldüğünde de son durağı kara toprak olacaktır. Ruh göğe yükselerek geldiği yere dönecek, ten ise toprakta kalacaktır. Fuzûlî, Hz. Ali için yazdığı kasidenin bir beytinde onun cömertliğinin gölgesinin düştüğü kara toprağın cennete dönüşeceğini söyler.

*Sâye-i lûtf ü kerem ger salsa hâk-i tîreye
Cirm-i hâk-i tîre reşk-i ravza-i Rıdvân olur (K. 7/26)*

İnsanın aslı da topraktır. İnsan bir de gönüle sahiptir. Mümin olan bir insanın gönlü İskender'in cihanı gösteren aynasına benzetilir. Aşağıdaki beyitte "Kara topraktan dünyayı gösteren ayna çıkarır" ifadesiyle buna işaret edilmiştir.

*Kemâl-i hikmetiñ izhâr-i kudret kılmağa etmiş
Gubâr-i tîreden âyine-i gîti-nümâ peydâ (G. 4/3)*

Toprak siyah renk ve küçücük toz parçacıkları itibariyle sürmeye benzetilmiştir. Sürmenin aslı topraktır. Sevgilinin ayak toprağı tûtiyâdır. Tûtiyâ, sürme gibi göze sürülen bir ilâçtır. Göze sürüldüğü zaman gözleri yaşartır. Onun için feyz verir. Toprağın sürmeye benzetilmesinden amaç âşık tarafından sürme olarak kabul edilen sevgilinin ayağı toprağını yüceltmektir. Memduhların ayağı, yolu ve eşiği toprağı da aynı maksatla sürme olarak kabul edilmiştir. Âşık kutsal kabul ettiği için sevgilinin ayak toprağına yüz sürer, bu toprağı sürmeden üstün tutar ve sevgilinin ayak toprağı varken gözüne başka sürme çekmez. Toprak misk ve amber gibi siyah renkli ve kokuludur. Rüzgâr, sabah vaktinde sevgilinin yolunun toprağına doğru esince âşığın bulunduğu muhit amber kokusuyla dolar.

*Geh sevâd-ı gird-bâd-ı kahrı hâk-i tîreyi
Tûtiyâ-yı dîde-i hur-şid-i âlem-tâb eder (Kt. 9/2)*

Âşık-toprak münasebeti âşığın kendisini hakir görerek sevgiliyi yüceltmek ve ayakları altında bulunarak sevgiliye yakın olmak isteğiyle açıklanabilir. Âşık, sevgilinin kapısında toprak olmak yücelmek anlamına geleceği için, vücudunu sevgilinin yoluna toprak eyler; ancak sevgili yoluna toprak olmuş âşığı görünce yere basmaz olur. Sevgili bastığında kara toprağı yüceltecektir. Ancak şair yine de endişelidir. *Eğer sevgilinin elini öpme arzusuyla ölürsem mezar toprağımdan testi yapın ve onunla sevgiliye su verin* der. Böylece öldükten sonra da olsa arzusuna kavuşacaktır. Bir başka beyitte de kadehe seslenir: *Ey benim toprağımdan yapılan kadeh, daima rindlerin işret meclisini gezip herbirine benden bir niyaz ilet. Âşık ölmüştür, doğal olarak da masivâ ile bağıni kesmiştir* Artık onun toprağından ancak aşk sunan kadeh yapılır. Çünkü; *Ben âşığım. Ey kadeh, rind âşıklar meclisini gezip her birine benden bir niyaz sun* diyor. Burada niyazdan kasıt şaraptır. Şarap onun toprağından yapılan testi ile sunulacaktır.

*Dest-bûsî ârzûsiyle ger ölsem döstlar
Kûze eyleñ toprağım sunuñ anuñla yâre su (K. 3/10)*

*Hâk-i pâyine yetem dir 'ömrlerdür muttasıl
Başını daşdan daşa urup gezer âvâre su (K. 3/23)*

Öyle inceldim za 'if oldum ki hâk-i kîyûña
Kâbilim hâşâk tek olsa baña reh-ber sabâ (K. 5/25)

Ben hod öldüm ey türâbımdan olan sâğar müdâm
Rindler bezmin gezip bir bir yetir benden niyâz (G. 114/5)

8.2.2. Toz (gerd, gubâr):

Divan'da siyah renkli, küçücük parçacıklara bölünmüş toprak olmasıyla misk, sürme ve ayva tüyüne benzetilmiş, sevgiliyi yüceltmek için âşığın kendisini hakir görmesinin timsâli olarak zikredilmiştir. Tozun rengi siyahtır ve karartma, örtme ve gizleme özelliğine sahiptir.

Sevgilinin ayağı tozunu göze sürme çekmek eski bir âdettir. Rüzgâr her ne zaman sevgilinin yolunun tozunu kaldırıp uçuracak olursa gönül ehlinin gözüne İsfahân sürmesi çekmiş olur. Sevgilinin ayak tozu âşığın gözüne parlaklık veren sürmedir. Çılgın âşık ayna gibi saflık ve temizlik kazanmak için sararmış yüzünü sevgilinin izinin tozuna sürer, kanlı gözyaşları olan incilerini sevgilinin ayak tozuna saçmak ister.

Ayağın tozuna yüz sürmeğe vermez sabâ ruhsat
Yüzün şeb-nemle yüz kez yumadan gül-berg-i sirâbın (G. 158/3)

Emzem terk-i temennâ-yı tavâfiñ çıksa cân
Hâk hem olsam gubârımı saña ilter sabâ (K. 5/22)

Gubâr hem yazı hem de toz anlamına gelir. Yazıyla ilgisi çok ince ve küçük yazılmış bir yazı tarzı olan hatt-ı gubârîye benzemesinden dolayıdır. Küçük parçacıklara bölünmüş toprak olan toz (gubâr) ayva tüyünün benzetilenidir. Saba yeli sevgilinin yolunun toprağını öpünce âşık kederlenir; gerçekte misk renkli ve kokulu ayva tüyü belirlediğinde âşık tozun ne olduğunu göreceklerdir.

Şehâ Fuzûlî-i zârım ki çerh-i bî hude-gerd
Salıptır âyine-i tab'ıma gubâr-i elem (K. 16/32)

Fuzûlî dökme çok yaş ihtiyât et gitmesin nâ-geh
Gözün'den sürme kim gerd-i reh-i ehl-i safâdandır (G. 88/8)

Var ümidim kim görüp cevânın olsam helâk
Gerd-i na'l-i bâd-pâyın özte cismim üzre hâk (G. 154/1)

Safâ-yı zıkr-i hâk-i pâyidir ol saykal-i rahmet
Ki mir'at-i dil-i ahbâbdan ref-i gubar eyler (K. 22/14)

Safha-i çihre âl üzre sevâd-i hat-i yâr
Dil-i pür-hûnumun âyinesine saldı gubâr (K. 40/1)

8.2.3. Taş (seng):

Divan'da taş, rengiyle değil, genellikle sevgilinin merhametsizliğini ve yaptığı eziyetlerle âşığın gönlünü bulandırıp kararttığını anlatmak için kullanılmıştır. *Seng-dil*,

seng-i melâmet, seng-i cevır, seng-i gam ve seng-i cefâ gibi ifadelerle hep sevgilinin taş kalpli oluşu ifade edilmiştir.

*Bilindi goncede gül bergi zâhir olmak ile
Ki gonce başına yağdırdı jâle seng-i cefâ (K. 1/10)*

*Ey büt-i seng-dil ü sîm-ten ü müşğîn-hâl
V'ey meh-i serv-kad ü sebz-hat ü lâle-'izâr (K. 40/8)*

*Eyminem seng-i melâmetten kim alıp çevremi
Oldu zencîr-i cünûn bir kal'a-i âhen bana (G. 11/2)*

*Ol seng-dile nâle-i zârîñ eser etmiş
Ey dil saña bu zevk yeter tâ eseriñ var (G. 76/4)*

Divan şiirinde la'lin aslında beyaz olduğu, üzerine ciğer kanı sürülerek güneşte bekletmek suretiyle kırmızı rengi aldığı anlayışı yaygındır. Şair, kara taşı kızıl kanla renklendirmekle taş özelliğinin değişmeyeceğini, la'le dönüşmeyeceğini söyleyerek; şekli değişikliklerle öze ait hususiyetlerin değişmeyeceğini, yerinde kalacağını vurgular.

*Ger kara taşı kızıl kan ile rengîn etsen
Tab'a tağyîr verip lâ'l-i Bedehşân olmaz (Kt. 13/2)*

8.3. Ateşle İlgili Unsurlar:

Duman, kül ve tütûn siyah renkle ilişkilendirilerek konu edilmiştir.

8.3.1. Duman (dûd, dütûn):

Tütûn ve dûd duman demektir. *Divan*'da ateş yanması sonucu belirmesi, siyah rengi ve kıvrımlı şekliyle saç, ayva tüyü(hat), âh ve sümbülle ilgili çeşitli benzetme ve tasavvurlarda anılmıştır. Âh, divan şiirinde aşk ateşiyle âşîğın gönlünden çıkan bir duman olarak düşünülür. Bu duman kıvrılarak göğe doğru yükselir Siyah veya siyaha yakın koyu renkli duman dûd-ı siyâh ve dûd-ı âhla belirtilmiştir. Âşık ahının dumanının kesif bir bulut gibi aya perde olması, sevgiliye kavuşmak hasretiyle çektiği ahın dumanının güneşi dahi kapatıp gündüzünü geceye çevirmesi yüzünden büyük acılar içindedir. O melek yüzlü ay gibi güzel sevgiliyi görmezse ahının dumanı dünyayı karartır.

*Tuttu dest-i nâle-i mazlûm devrân dâmenin
Saldı dûd-i âh-ı dil âyine-i çerhe gubâr (K. 11/20)*

*Oldu ebr-i dûd-i âhım perde-i ruhsâr-ı mâh
Âh kim almaz cemâlinden henüz ol meh nikâb (G. 28/7)*

*Bu temennâda kim ol şem ile hem-sohbet olam
Dûd-ı âh etti dünüm tek günümü târ benim (G. 208/4)*

*Ey Fuzûlî dûd-ı âhım türe eyler âlemi
Görmesem bir lâhza ol mâh-ı melek-sîmâ yüzün (G. 229/7)*

Şair nereye gitse, ahının dumanı bulut gibi üzerinde dolaşmaktadır. Bulut yağmura vesiledir, rahmet eseridir. Aşığın ahının dumanı da böyledir, mübarektir. Ondan rahmet eseri gözyaşları hâsil olur, fenalık çıkmaz.

*Mübârektir sevâd-ı dūd-ı âhım kanda azm etsem
Yaman olmaz sehâbüñ gezdiği yerlerde âsârı (K. 18/12)*

Sevgili yüz ve benini gözden saklarsa aşığın ahının simsiyah dumanı güneşi karartır ve güneş, feleğin yüzünde bir ben gibi kalır.

*Kılma gözden çihre vü hâliñ nihân kim kılmaya
Dūd-ı âhım âf-tâbı çihre-i gerdûna hâl (G. 172/5)*

Zülf-duman benzerliği siyah renge, uzunluğa, kıvrım kıvrım ve halka halka şekle dayanmaktadır. Sevgilinin siyah saçı güzellik meclisi meşalesinin dumanıdır. Saçın kıvrımları ahın dumanının kemendine benzetilir ve o kemend çarhın boynuna geçerse kurtulamaz. Saç dumana benzetilince yüz ateş veya meşale olarak düşünülür. Sevgilinin yanağı ateş, ayva tüyleri ve beni ateş kırmızısı yanakta yanan misk ve amber tütsüsüdür. Kıvrım kıvrım siyah saç buhurdândan halka halka yükselen dumanıdır.

*Kemend-i dūd-ı âhındır Fuzûlî çerh boynuñda
Aceb sayyâdsın kim çerh kurtulmaz kemendinden (G. 218/6)*

*Dūd u ahkerdir baña serv ile gül ey bâğ-bân
N'eylerim ben gülşeni gülşen saña külhan bana (G. 12/5)*

Duman ile sümbül arasında renk ve şekil benzerliği kurulmuştur. Yaz ve kış boyunca buhurdânda yanan tütsüden sümbül renkli kıvrım kıvrım duman yükselir. Cömertlik mutfağına sümbül köledir diyerek duman renk itibarıyla sümbüle benzetilir.

*Matbâh-ı cûduna kim dūduna sünbüldür gulâm
Hâr-keşlik san'atın tutmuş değil bi-kâr gül (K. 9/47)*

*Şem' başından çıkarmış dūd-ı şevk-ı kâkülüñ
Böyle küteh ömr ile başındaki sevdâya bah (G. 58/2)*

*Kararıptır tütin tek rûzgârım ol zamandan kim
Tenim hâşâkine odlar uruptur berk-i hicrânıñ (G. 162/5)*

*Ne tütündür ki çıkar çerhe dil-i zâre meğer
Heçr dâğmı urar lâle-'izârım bu gece (G. 245/4)*

8.3.2. Kül (hâkister):

Yanan şeylerden artakalan toz maddedir. *Divan*'da siyahımsı rengi, örtme, gizleme, tedavi edici özellikleriyle ve gül-bülbül birlikteliğiyle zikredilmiştir. Kül siyahımsı renklidir, kor hâlindeki ateşi zamanla örter ve gizler.

Âşığın yanıp kül olması gönündeki aşk ateşinin çokluğundandır. Gönüldeki aşk ateşi öylesine yakıcıdır ki hiç kimse merhamet edip oklarından gayrı bir kül basmaz. Oklar

ağaçtan yapıldıkları için gönülde, gönül ateşinden yanıp kül olurlar. Yanıp kül olunca da yara üzerine basılmış olur. Zaten yaranın üzerine de tedavi etmesi, iyileştirmesi için kül basılır. Kül hem temizdir hem de yarayı örter, kanamayı dindirir. Bir terkip olan vücudunun cüzleri yanıp kül olsa, külleri de rüzgâra savrulsa yine sevdiğinin yolundan dönmez. Parça bütün “cüz’ ve küll” neyi varsa sevdiğinindir.

*Yandırıp eczâ-yı terkîbim külüm verseñ yele
Yok yoluñdan dönmeğim varım seniñdir cüz' ü küll (G. 178/3)*

*Âteş-i dil öyle súzandır ki basmaz hiç kim
Rahm edip nâvekleriñden özge zahmum üzre kül (G. 178/8)*

Âşık pervâne misâli aşk ateşine yanınca kadr ve i'tibâr kazanır, çünkü mumlar âşığm külünü gözlerine sürme diye çekmişlerdir. Tarlan (1985) konuya şöyle yaklaşır: “İlahî aşkla yanması âşığa kadr, i'tibar, kudsiyet kazandırır. Yanan mumlar âşığı o kadar kendilerinden o kadar üstün görürler ki külünü sürme diye gözlerine çekerler. Yanan mumun siyah fitili sürmeye benzetilir”. Büyüklerin ayak tozunun göze sürme olarak çekilmesi büyük bir saygı ve hürmet ifadesidir.

*Ehl-i kadrem yanalı aşk oduna pervâne veş
Sürme-i çeşm eylemişler şem'ler hâkisterim (G. 208/2)*

Kül, Divan şiirinde genelde gül ve bülbül birlikte anılır. Gül ateş, bülbül ise kül rengindedir. Gül kesreti temsil eder, bülbül ise kesrete âşıktır. Kesret bülbülü yakıp kül ettikten sonra onu vahdede kavuşturur. *Külü savrulmak* yok olmak demektir. Aşağıdaki beyitte de bu durum anlatılıyor: “Bülbül uçmak için kanat çırpıyor ancak onu uçuyor sanma. Çünkü gül önce onu yakmış sonra da küllerini göğe doğru savurmuştur.” “Uçmağ” kelimesinin “Cennet” anlamı düşünüldüğünde; bülbül, gülün aşkı ile yandıktan sonra cennete doğru kanat çırpıyor şeklinde yorumlanır.

*Sanma kim bülbül açar uçmağa bâl ü perini
Gül yakıp anı savurmuş göğe hâkisterini (G. 295/1)*

9. Hayvanlar:

Bu bölümde kanatlılardan, böceklerden, sürtingenlerden ve dört ayaklı hayvanlardan olmak üzere siyah renkle ilgisi olması dolayısıyla *hümâ*, *karga*, *tavus*, *karınca*, *yılan*, *sivrisinek* ve *timsaha* yer verilmiştir.

9.1. Hümâ:

“Yükseklerde uçan, gölgesi yere düşmeyen, gölgesinin üstüne düştüğü kişinin gelecekte saltanata ve saadete nail olacağına inanılan efsanevi bir kuştur. *Hümâ*, devlet kuşudur ki gölgesi kimin başına düşerse o, devlete kavuşur” (Güfta, 2009: 1353). Hümânın gölgesine mazhar olan kişinin sultan olacağı inancı yaygındır. Hümânın himmete benzetildiği bir beyitte hakikî devlet fakr toprağındadır. Onu iste, çünkü o toprağa himmet hümâsının gölgesi düşmüştür. Himmet, dünya ile alâkayı kesmek demektir.

*Hümây-veş varak-ı yâsemîn ü berg-i semen
Uçup hevâya gülistâna düştü zill-ı hümâ (K. 1/12)*

*Ey Fuzûlî fakr toprağında devlet iste kim
Sâye ol toprağa salmıştı hümâ-yı himmetim (G. 210/7)*

9.2. Karga (zâğ, gurâb):

Kanatları geniş, tüyleri siyah, tarla ve bahçelere çok zarar veren bir kuştur. Rakip ve şairin düşmanları için benzetilen olmuştur. Keklik, yürüyüşü, sesi ve gövdesinin güzelliğiyle sevgiliye, doğan kuşu âşığa, karga da siyah rengi, kötü sesi ve çirkin görüntüsüyle rakibe benzetilir. Rakibin kargaya benzetilmesi onu aşağılamak amacıyla yapılır. Karga bazen güzelliği pekiştirmek için olumlu manada da kullanılır. “*Sevgilinin gülü andıran yüzünde sümbül gibi kıvrım kıvrım olan saçı görünce sanırsın gül bahçesinde siyah bir karga kanat çırpıyor*” ifadesinde saç kargaya ve sümbüle benzetilerek saçın şekil ve renk güzelliği vurgulanmıştır. Gülün mateminin anlatıldığı bir beyitte; *gülün yas içinde olması bülbülün günlerini ve hayatını bulanık, bahtını kara etmiş; konuşma kabiliyetini alıp onu dilsiz yapmış*, böylelikle bülbül karga ile aynı tutulmuştur. Karga siyah renklidir ve sesi de çirkindir.

*Sabâdan gül yüzünde sümbül-i pür-pîç ü tâb oynar
Sanasın per açıp gülşende bir müşgîn gurâb oynar (G. 70/1)*

*Rûzgârın tîre bahtın kara nutkun lâl edüp
Mâtem-i gül bülbülü zâğ ile yeksân eylemiş (G. 130/6)*

9.3. Tâvus:

Hâkim renkleri beyaz, mavi, yeşil ve siyah olan, şekli itibarıyla kibirli gibi gözükten pek renkli ve süslü bir kuştur (Güfta, 2009: 1354). İnsan tâvus gibi kibirliliği ve süslenmeyi bırakmalı, şekil güzelliğine değer vermeyip, anka gibi âlemde kana'atla ve istiğna ile bir ad bırakmaya bakmalı. *Divan'*da tek bir beyitte kullanılan tâvus, renkten ziyade kanaat ve istiğna vurgusu için kullanılmıştır. Ancak hâkim renklerinden biri siyah olduğu için buraya alınmıştır:

*Yeter tâvus tek 'ucb ile kıl ârâyiş-i sûret
Vücûduñdan geçip âlemde bir ad eyle ankâ tek (G. 156/5)*

9.4. Karınca (mûr):

Siyah rengi, küçük oluşu ve narin vücut yapısıyla sevgilinin ayva tüyünün benzetilenidir. Sevgilinin şirin dudakları çevresindeki siyahımsı ayva tüyleri sanki gül suyuna düşmüş karıncalardır. Karıncalar tatlıya uşuşür. Gülzâra benzetilen yanak aynı zamanda tatlıdır. *Kavuşma kadehine susamış olan Ab-ı hayat istemez. Karıncaya benzeyen ayva tüyleri seven ise Hazret-i Süleyman'ın mülkünü istemez.*

*Târ-ı zülfüñdür mi ruhsârıñda canlar meskeni
Yâ bırakmış bir reh-i pür pîç ü ham gül-zâre mûr (G. 95/6)*

*Teşne-i câm-i visâliñ âb-ı hayvân istemez
Mâ'il-i mûr-ı hatûñ mülk-i Süleymân istemez (G. 115/1)*

*Mûr-ı muhakkarım ki serâsime çok gezip
Nâ-gâh bâr-gâh-ı Süleymân'e yetmişim (G. 187/4)*

9.5. Yılan (mâr, ejdehâ, ejder):

Ejderha masal canavarı büyük bir yılanıdır. Ağzından ateş saçır, viran yerlere gömülen hazineleri bekler, hazineleri almak isteyenlere engel olur ve zarar vermiştir. Saç rengi ve şekliyle yılanı benzetilmiştir. Her hazinede bir ejderha vardır. Saç, örülü olduğu zaman ejdere benzer. Sevgilinin yanağı kırmızı bir "ateş" ve saçı da kıvrılan bir yılanıdır. Yılan kovuklarda yuva yapar, göz de bir kovuk gibidir ve sevgilinin yılanı benzeyen siyah saçı gözü kovuğuna yerleşmiştir ve onu oradan bin büyü çıkaramaz:

*Hansı yerde tapılır nisbet saña bir genc-i hüsn
Hansı genciñ ejderi zülf-i perişânınca var (G. 73/6)*

*Ârızın üzre ham-i zülfün anıp dün tâ seher
Dolanurdım her taraf odlara düşmüş mâr tek (G. 157/4)*

*Mesken etmiş yâr mâr-ı zülfü çeşmim rahnesin
Pend vermen kim anı andan çıkarmaz biñ füsün (G. 229/4)*

*Ey Fuzûlî ben melâmet gevheriniñ genciyim
Ejdehâdır kim yatar çevremde zencîr-i cünun (G. 229/7)*

Eski inanışa göre hazineleri ejderhalar korurdu. Fakat bunlar gerçekte mevcut değil, birer tılsımdır. Fuzûlî'nin bir beytinde de ejderha, aslında bir değnektir. Tâhâ suresinde Hazret-i Musâ'nın kıssası şöyle anlatılır: *Cenab-ı Hak Hazret-i Musâ'ya soruyor: Ya Musâ sağ elindeki nedir? Hazret-i Musâ, asâmdır, ona dayanır ve onunla koyunlarıma yaprak silker yediririm ve daha başka işler yaparım diye cevap veriyor. Allahu Teâlâ: Onu elinden bırak emrini veriyor. Hazret-i Musâ onu yere bırakır bırakmaz asâ bir yılan olup her tarafa yürümeye başlıyor. Allahu Teâlâ, onu tekrar eline al. Korkma biz onu evvelki asâ şekline getiririz buyuruyor (Tâhâ 17/21).*

*Sensin kılan mezâhir-i ümmîd-i bîm edüb
Mûsâ'niñ ilm genci asâsını ejdehâ (G. 2/3)*

*Dôsti ger zehr-i mâr içse olur Âb-ı hayât
Hasmı su içse döner elbette zehr-i mâre su (K. 3/21)*

*Kıl tekellüm zülfün endühunu gönliümden gider
Bir füsün ile halâs et ejdehâlardan beni (G. 292/5)*

9.6. Timsah (neheng):

Sürüngenlerden sıcak bölgelerin akarsularında yaşayan, kalın derili, uzun kuyruklu, siyah ve siyaha yakın renkli, öldürme, parçalama ve yutma özelliği olan vahşi bir hayvandır. Saç şekil olarak timsaha benzetilmiştir. Yüz veya yanak su, yanakların kenarına sarkmış olan saç da su kenarında yatan timsah tasavvur edilmiş olmalıdır. Yüz denizine düşen âşık saç timsahına yakalanıp yem olabilir.

*Suda bir zevrak mı yâhud ağzın açmış bir neheng
Bayrak ol âteş ki bulmuştur deminden işti'âl (K. 15/III-5)*

9.7. Sivrisinek (Peşşe):

“Divan şiirinde sevgilinin beni bir karasinek olarak ele alınır. O, sevgilinin tatlı yanağı ve baldudağı kenarına konmuştur. Bazen rakip veya âşık da acizlikte sinek olabilmektedir. Hatta bu yönüyle peşşe olarak da zikredilirler” (Pala 1989: 385). Divan’da bir beyitte geçer. Memduhun övgüsünde gazabının yılanı karınca, terbiyesinin peşşeyi anka eylediği söylenir.

*Mârı tehdîd-i azab-ı gazabın mûr kular
Peşşeyi terbiyetin izz ile ankâ eyler (K. 42/41)*

9.8. Ceylan (âhû, gazâl):

Çölde yaşayan ve gözlerinin güzelliğiyle tanınan bir hayvandır. İri ve siyah gözleriyle sevgilinin gözlerinin benzetilene olmuş ve sevgili âhû gözlü olarak tavsif edilmiştir. Âhûnun misk ile ilgisi dolayısıyla yaygın kullanımı vardır. Sevgilinin saçını misk kokar. Âhûnun ona âşık olması ve bu kokuyu kıskanması misk hâsıl etmesinin nedenidir. Bunun sonucunda âhûnun içine kan oturmakta ve bu kan sonra misk olmaktadır. Mecnûn’un çöllere düştüğü zaman âhûlarla dostluk kurması da telmih yoluyla anılan bir başka özelliktir. Misk, Mecnûn gibi âhûya uyup çöle düşmüştür. Artık onu amber saçan saçının zincirini çekmeye çalışmak faydasızdır. Misk âhûnun göbeğinde oluşur ve belirli zamanlarda karnından kopup düşer. Misk ve amber saçı sürülen güzel kokulardır Misk simsiyah, amber ise alaca renklidir. Koku ve siyah renk saçla ilgili vasıflardır. Halbuki misk âhûya uyup çöle düşmüştür. Saç zincire benzetilir. *Zincire çekmek* bir deliyi zincire vurmaktır. Misk de Mecnûn gibi çöle düştüğü için onu bağlamak, zincire vurmaya lâzımdır. Saça sürüldüğü için de amber kokulu zülfü zincire bağlamak lâzımdır.

*Tiğ-i çâpük-seyrine âhû-yı Çin dersem n'ola
Seyr kıldıkça döker sahra-yı Çin'e müşg-i nâb (G. 31/5)*

*Uyup âhûya düştü müşg Mecnûn tek beyâbâne
N'ola çeksen anı zencir-i zülf-i anber-eşşâne (G. 251/1)*

*Tire oldu rûzgârım zülf ü hâliñden cüdâ
Oldu sahra menzîlim vahşî gazâlîñden cüdâ (Trcb. 1/III-3)*

10. Bitkiler:

Bu bölümde çiçeği veya yaprakları koyu renkli bitkilerden, siyah veya siyaha yakın renkli olan çiçeklerden, küçük ve yuvarlak taneli baharatlardan söz edilmiştir.

10.1. Çiçekler:

Divan’da siyah veya koyu rengiyle yer alan çiçekler *menekşe, simbüül, lâle, reyhan ve gül-dikendir*.

10.1.1. Menekşe (benefşe):

Menekşegillerden, mor çiçekli otsu bir bitkidir. Boyunun kısa olması, çok güzel kokmasıyla baharın ve çimenin en belirgin unsurları arasında yer alır. Rengi ve güzel kokusuyla miske benzer. Siyaha yakın koyu rengi, kokusu ve boyununun eğriliğiyle sevgilinin saçı, beni ve ayva tüyüne, rengiyle de Hindû'ya, Habeş'e, yazıya ve köleye benzetme unsuru olmuştur. Menekşe koyu rengiyle siyah olarak kabul görmüştür. Yüz veya yanak gül bahçesi olarak tasavvur edildiğinde siyah renkli ben bahçenin menekşesi veya menekşelik yeri düşünülür.

*Şekâyık alnı zemin-bûsdan olup mecrûh
Benefşe kâmeti oldu tevâzu ile dü-tâ (K. 1/6)*

*Terahhum et ki beñi kâmet-i şikeste ile
Benefşe-i çemen-i derd kıldı bâr-i 'anâ (K. 1/80)*

*Vere benefşe ile berg-i erguvan çemene
Safâ-yı zinet-i peyvend-i âbnûs ü bekem (K. 16/2)*

*Gâlib olmuş halka zevk-i seyr-i gül-şen gâlibâ
Çekmeğe halkı benefşe zülfünüñ kullâbı var (G. 74/5)*

*Gül-zâr-ı gamın benefşe vü yâsemeni
Dûd-ı dil-i âşüftedir ü çihre-i zerd (R. 18)*

10.1.2. Sümbül (sünbül):

Zambakgillerden, erken çiçek açan, başta mor olmak üzere birçok renge sahip olan, güzel kokulu salkım salkım çiçeği olan soğanlı ve otsu bir bitkidir. Siyaha yakın koyu rengi, kıvrım kıvrım, salkım salkım ve perişan şekliyle sevgilinin saçı, zincir, yazı, tuğra, köle, gökyüzü, duman, yılan ve muska arasında benzerlik kurulmuştur.

Sevgilinin saçıyla renk, şekil ve koku itibarıyla en çok ilgi kurulan çiçek sümbüldür. Sümbül ile kastedilen büklüm büklüm siyah saçtır. Saçın sümbül ile münasebeti *sünbül, tâze sünbül, sünbüller, sünbülün turrası, saçları sünbül, zülf-i nigâr sünbül, turra-i müşgîni sünbül, sünbül-i müşgîn, sünbül-i miskîn, sünbül-i tarî, sünbül-i ter, sünbül-i sır-âb* gibi ifadelerle dile getirilmiştir. Saçın sümbül tasavvuru yüzün veya güzelliğin gül bahçesine benzetilmesinden dolayıdır. Yüz veya yanak güle benzetilince sevgiliye ait diğer güzellik unsurları tabiattan seçilir. Yüz ve yanak gül, göğüs yasemin, sürmeli göz nergis, ayva tüyleri çimen, ağzı gonca, amber kokulu kıvrık saç da sümbüldür. Sevgilinin berrak su olan yanaklarına düşen kıvrım kıvrım saçı suya konmuş iki taze sümbülü andırır. Sevgilinin saçı cennet bahçesinin sümbülüdür; hatta sevgilinin saçına benzer amber kokulu bir sümbül yetişmemiştir:

*Fazilet ol değil kim safhâ-i gül-zârı doldurdu
Bahâr-i âlem-ârâ sünbül ü nesrîn ü reyhândan (K. 25/15)*

*Yığıldı nesteren ü susen ü gül ü lale
Dizildi nergîs ü nesrîn ü sünbül ü reyhân (K. 29/9)*

*Sabâdan gül yüzünde sümbül-i pür-pîç ü tâb oynar
Sanasın per açıp gül-şende bir müşğîn gurâb oynar (G. 70/1)*

*Pençe-i berg-i çenâr etmiş müheyâ şâneler
Anlamış gûyâ ki sümbül kâkülünüñ tâbı var (G. 74/2)*

*Dedim kimdir perişân eyleyen âşıklar ahvâlin
Sabâ gösterdi târ-ı sümbül-i zülfün ki bu eyler (G. 81/5)*

*Ey Fuzûlî şem' veş mutlak açılmaz yanmadan
Tâblar kim sümbülüñden rişte-i cânüdadır (G. 85/7)*

*Çekseler zencîr ile gül-zâre gitmen kim bana
Sümbül-i zülfün firâkından müşevveştir dimâğ (G. 145/5)*

*Bâğ şâhidlerine zülf ile çeşmin göster
Sümbülü der-hem edip nergisi bîmâr eyle (G. 251/2)*

Sümbül şekil olarak perişan bir çiçektir. Sümbülün bu tabii hâli, sevgilinin yanaklarına düşmüş saçı kıskanmasına, saça dair üzüntüsüne, saça ve saçın güzelliğine olan tutkusuna bağlanmıştır. Âşğın başına sevda getiren sümbül saçın niyetidir. Âşğın perişan fikirleri gönül bahçesinde sevgilinin saçının yâdıyla sümbüller meydana getirir:

*Cem'-i perişân kim iter reh-berleri sümbül yeter
Kim tîre topraktan biter eyler gönüller mübtelâ (K. 7/5)*

*Nedir yâ Rab çemende andelibiñ rişte-i dâmu
Meğer açtı girih sümbül ser-i zülf-i perişândan (K. 25/2)*

*Matbâh-i cûduna kim dûduna sümbüldür gulâm
Hâr-keşlik san'atın tutmuş değil bî-kâr gül (K. 9/47)*

*Derhem olmuş sümbülüñ gûyâ ki kılmıştır aña
Mû-be-mû hâl-i dilim diller uzatıp şâne arz (G. 139/1)*

*Göricek sümbülü andım şiken-i kâkülünü
Sümbülü girye vü âh ile perişân ettim (G. 199/6)*

10.1.3. Lâle:

“Yaprakları kırmızı, ortası ve yapraklarının alt kısmı siyah olan bir çiçektir. Kara; sıkıntı, keder ve yas alâmetidir.” (Güfta, 2009: 1359). Târ, kara, kara bağır, bağırı yanmış, tîre-dil ile lalenin ortasının siyah, kalbinin kara ve sıkıntılı oluşu anlatılmıştır. “Lâle, gelinciktir. Kırmızı ve parça parçadır. “Lâlenin ortasındaki siyaha da dâğ-ı lâle yani gelincik dâğı, yarası denir. Gelinciğe benzeyen ciğer parçalarının içinde gizli bir yara yani dâğ vardır” (Tarlan, 1985: C: I-II). Lâlenin ortasındaki siyahlık yara -yanık yarası- olarak

da düşünölmüş, kabuk bağlayıp kararmış yara dâğ ve dâğ-ı hicran gibi ifadelerle belirtilmiştir. Sonbahar yağmasının herşeyi birbirine karıştırmasına karşı bir tedbîr olmak üzere lâle, renkli eşyasını ortasındaki siyahlık yani dâğ içinde gizlemiş. Lâlenin kırmızı yaprakları dökölüp, sapının üstünde sadece ortasındaki siyahlık kalmıştır.

*Lâle-ruhlar göğsümün çâkine kılmazlar nazar
Hiçbir rahm eylemezler dâğ-ı hicrânım görüp (G. 36/3)*

*Figân kim bağrımın ol lâle-ruh kan olduğun bilmez
Ciğer perkâlesinde dâğ-i pinhân olduğun bilmez (G. 116/1)*

*Eylemiş tedbîr teşvîş-i hazân târâcına
Lâle rengin rahtım dâğ içre pinhân eylemiş (G. 130/5)*

*Ey Fuzûlî dâğ-i hicrân ile yanmış gönölümü
Lâle-zâr açsaydı seyr-i lâle-zâr etmez m'idim (G. 195/8)*

10.1.4. Reyhan:

Koyu yeşil yapraklı, güzel kokulu, beyaz veya pembe çiçekli otsu bir süs bitkisidir. Koyu rengi ve kokusuyla sevgilinin saç ve ayva tüyünün benzetilene olmuştur. *Hat-ı reyhân* hem Kur'ân ve dua yazmakta çok kullanılmış ince ve küçük bir yazı çeşidi olan *hatt-ı reyhânîyi* hem de sevgilinin yüzündeki ayva tüylerini belirtmektedir.

*Yığıldı nesteren ü süssen ü gül ü lâle
Dizildi nergîs ü nesrîn ü sünbül ü reyhân (K. 29/9)*

*Bağ levhini hazân bergi zer-efşân eyler
Ab ol levhde meşk-i hat-i reyhân eyler (K. 32/1)*

*Hat-ı ruhsârün eder lûtfda reyhân ile bahs
Hüsn-i sûrette cemâlin gül-i handân ile bahs (G. 46/1)*

10.1.5. Gül-Diken (hâr):

Diken bazı bitkilerin dalında bulunan sert, ucu sivri ve batan çıkıntılardan her biridir. Gül ve bülbülle bütünlük göstermiş, gam, hicran, ayva tüyü ve rakip (ağyâr) için benzetme unsuru olmuştur. Gam, hicran ve ayva tüyü dikenini içini karartarak âşığı veya âşık timsâli bülbülü karamsarlığa sevk eder, feryat ve figan ettirir. Sevgilinin yanağı güzelliğı itibarıyla gül bahçesi, ayva tüyü de âşığa verdiği sıkıntı sebebiyle dikendir. Gül dikensiz, yâr cefasız ve ağyârsız olmaz. Sevgilinin kirpiklerinde de diken özelliğı vardır. Ancak âşık bundan şikâyet etmez. *Gözümde otur, kirpiğinin dikeninden çekinme; her dem dikenle arkadaşlık eden gülen güle bundan zarar gelmez* der. Gül-i handân, gülen, açılan gül demektir. Gül dikensiz olmaz. Ayrıca sevgilinin yanbakış okları da diken olarak tasavvur edilir. Âşığın göğsü parça parça ve kan rengindedir. Gül dikensiz olmayacağı için sevgilinin yan bakış oklarını ister; okları dikendir. Gül-i ra'na, bir cins gül olup daima dikenini bulunur. Bu hâlde hem kendi göğsü gül, hem de sevgilisi güldür. Sevgili de gül olduğu için onda daima diken bulunur. Âşığın kendi göğsü dikensiz olduğu için dikene muhtaçtır. Bundan dolayı

gamzesini de eksik etmemesini ister. Çünkü gamze sevgilide boldur. Âşığa eziyet etmesi sebebiyle rakip de dikene benzetilir:

*Dil çekse n'ola cân ü teni hâk-i kâyuña
Hâr ü has ilter anda ki kuş âşyân tutar (G. 72/2)*

*Hâr-ı gayret n'ola ger sancılsa gülbün bağrına
Ayrılıp andan olur hem-sohbet-i ağıâr gül (K. 9/17)*

*Yeridir odlara yansa hasret ile hâr kim
Andan alır zîb ü zînet gayre olur yâr gül (K. 9/18)*

*Ol gül-i bâğ-i hilâfet kim bahâr-ı devleti
Âlem-efrûz olalı göremez cefâ-yi hâr gül (K. 9/38)*

*Tîre olmaz mı cihân pinhân olacak âf-tâb
Gidicek gül devri bağın gül-bünü olmaz mı hâr (K. 39/11)*

*Gözümde mesken et hâr-i müjmeden ihtirâz etme
Gül-i handâna her dem hâr yâr olmak zarar vermez (G. 117/3)*

*Sîne-i çâkimden eksik etme tîr-i gamzeñi
Ey gül-i ra'na bilirsin kim gül olmaz hârsız (G. 118/2)*

10.2. Baharatlar:

Divan'da küçük yuvarlak taneli baharatlardan *karanfilden* bahsedilmiştir.

10.2.1. Karanfil (karanfûl):

“Karanfilgillerden, güzel renkli çiçekler açan bir süs bitkisi; mersingillerden, *Molük adalarında, Filipinler'de, Hindistan'da yetişen ve yaprakları sürekli yeşil kalan bir ağacın karanfil yağı elde edilen ve baharat olarak kullanılan acımsı, odunumsu, siyah renkli ve güzel kokulu küçük çivi şeklindeki tomurcuğudur*” (Güfta, 2009: 1360). Sevgilinin beni siyah rengi ve küçük yuvarlak şekliyle karanfile benzetilmiştir. Sevgilinin boyu servi, ağzı gonca, ayva tüyü misk, yüzü yasemin, beni de karanfildir:

*Sağınma bir arada ihtilât kılmak ilen
Tutar mizâc-i karanfîl tabi'at-i kâfur (K. 2/6)*

10.3. Ağaçlar:

Fuzûlî Divânı'nda abanoz ve karaağaçtan bahsedilmiştir.

10.3.1. Abanoz (âbnûs):

Siyah renkli dayanıklı, sert ve çok ağır çalimsı bir ağaç olan abanoz *Divân*'da iki yerde zikredilir. İlkinde bekemle birlikte bahar ve bahçenin tasvirinde ele alınır. Menekşe ve erguvan yaprağının çemene bekem ve abanoz güzelliği vermesi arzulanır.

*Vire benefşe ile berg-i erguvân çemene
Şafâ-yı zînet-i peyvend-i âbnûs ü bekem (K. 16/2)*

Diğer beyitte abanoz ağacının sertliğine göndermede bulunulur. Sevgilinin kırıkları taş gönüllülerin bile gönlünü almaktadır ki bu duruma şaşılmaz. Çünkü onun gibi abanoz okların layığı çelik temrendir.

*Müjeñ ger seng-diller göñlünü alsa aceb olmaz
Añun tek âbnûs ok lâyıkı fülâd peykândır (G. 89/2)*

10.3.2. Nârven:

Karaağaç. Göbek odunlu bir ağaç cinsidir. Çember gözeneklidir. İlbaharda açık renkli, çok gözenekli ve kaba, sonbaharda ise koyu renkli daha küçük gözenekli ve sakı yapıya sahiptir. Siyaha çalan çikolata kahverengi renkli iç odunu vardır.

*Hak mazhârıdır her çiçek ger tutsañ ey nakkâş şek
Bir nârven şeklini çek vergil aña neşv ü nemâ (K. 7/6)*

Sonuç

Lings (2003: 50)'in; “Renkler, bu dünyada bize ‘Gizli Hazine’ servetine tanıklık taşımak ve onun herhangi bir olumsuz anlamda kesinlikle ‘tekdüze’ olmadığını doğrulamak üzere verilmişlerdir” diyerek nitelediği renkler, tarihin en eski dönemlerinden beri insanlığın dikkatini çekmiş şeyleri tarif, tasnif ve bildirme hususlarında yardımcı unsurlar olarak kullanılmışlardır.

Renk kavramı, varolan herşeyin tanınım algılanmasında en az şekil kadar önem arz etmiştir. Aynı zamanda renkler sadece dış dünya ile ilgili olmayıp, insanın iç dünyası ile de çok önemli bağlara sahiptir. İnsanların ruh dünyası ile renkler arasında bir ilgi vardır. Renkler insanların iç ve dış dünyalarını bu derece etkileyince, zaman içinde bellibaşlı simgesel değerlere ulaşmıştır. Bu simgesel değerler, bazı kültür ve geleneklerde farklı algılama ve yorumlamalara da neden olmuştur. Zira bir dildeki kelime ve kavramların sahip olduğu anlam zenginliği, medeniyet ve kültür zenginliği ile doğru orantılıdır. *Fuzûlî Divânı* 16. yüzyıl Türk toplumunda bu zenginliklerin ne derece ileri boyutlarda olduğunu ortaya koyan örneklerle doludur. Bu çalışmada konu edilen siyah renk gerek kullanılış tarzları gerekse üzerine yüklenen anlamlarla bu bağlamda *Divân*'daki örneklerden sadece biridir.

Fuzûlî Divânı'nda siyâh renk daha çok güzellik kavramıyla ilişkilidir ve bu kavramın söz konusu olduğu teşbihlerde kullanılan en yaygın benzetme yönlerindedir. O renk ilgisiyle oluşturulan tenasüplerde de en çok kullanılan renktir. Sahip olduğu çağrışım bolluğu ile şiire derinlik ve zenginlik katar. *Fuzûlî Divânı*'nda siyah renk, bazen Arapça *sevdâ*, *sevâd*, bazen Farsça *siyâh*, *sevdâ* ve bazen de Türkçe *kara* kelimeleriyle doğrudan söylenmiş; Bilâl, zünnâr, Habeş, Hindû, müşg, anber, kuhl, mürekkeb, zülf, hâl, hat, dâğ, zulmet, karanu, sâye, Keyvân, şâm, şeb, hâk, gubâr, dûd, zâğ, mûr, benefşe, sünbül ve karanfil vd. siyah renkli veya siyaha yakın koyu renkli kelimelerle dolaylı olarak verilmiştir. Bazen de kirpik örneğinde olduğu gibi gerçekte siyah olup divanda rengiyle değil, âşığa eziyet edip gönlünü karartan özelliğiyle anmak suretiyle belirtilmiştir.

İnsana ve tabiata dair çeşitli tasvirlerde, duygu, düşünce ve hayallerin ifade edilmesinde siyah renk ve bu rengin çağrışımlarından geniş bir şekilde faydalanılmıştır. Her türlü ifadeye benzetme yönü siyah renk olmak üzere anlatımın güçlendirilmesinde en çok kullanılan yol teşbihtir. Siyah renkli unsurlar birbirine benzetilerek kullanılmış, siyah rengiyle en çok zikredilen benzetme unsuru saç olmuştur. Siyah, nitelediği unsura göre anlam kazanmıştır. Sevgili açısından bakıldığında estetik değeri olan bir renk, ancak âşıқта tahammül gücünü kuran, bahtı ve gönlü karartan sebeplerin rengi, rakib ve zâhitte ise aşağılanma sıfatı olmuştur. Siyah rengin en çok belirlediği kişi sevgilidir, tesirinin en çok gözlemlendiği ve psikolojisini yansıttığı kişi âşıktır, en çok iç karartan unsuru gamdır, en gizemli zaman dilimi gecedir, sembolü olarak en çok anılan çiçek sümbüldür. Divânındaki siyah renkli unsurların tespiti, tasnifi ve incelenmesi *Fuzûlî*'nin kıvrak zekâsını, yaratıcı düşüncesini, derin muhayyilesini, yüksek ifade becerisini, geniş ve renkli kelime hazinesini ortaya koymuştur.

Kaynaklar

- Akün, Ömer Faruk (1994). “Dîvân Edebiyatı”, TDVİA, C.IX, İstanbul, 389–424.
- Akyüz, Kenan vd. (1958). *Fuzûlî Divânı*, Ankara: İş Bankası Yayınları.
- Arseven, Celal Esad (1983), *Sanat Ansiklopedisi*, I-IV, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yay.
- Aydın, Halûk (2010). *Cevrî Divânı'nın Tahlili*, Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi.
- Cebecioğlu, Ethem (2005). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: Anka Yayınları.
- Çavuşoğlu, Mehmet (1971). *Necâtî Bey Divânı'nın Tahlili*, İstanbul: MEB. Yayınları.
- Çelebioğlu, Amil (1988). “Fuzûlî'nin Bir Beyti Üzerine Bazı Düşünceler” *Osmanlı Araştırmaları VII-VIII*, 199-210.
- Demir, Nurettin (2004). “Kâkül”, *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 23-24.
- Demir, Recep (2016). *Divân Şiirinde Renkler*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Deniz, Sebahat (2004). “Divân Şiiri Güzelinin Saç Şekli”. *Saç Kitabı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 262-314.
- Devellioğlu, Ferit (1988). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi,
- Eren, Abdullah (2008). “Bâkî Dîvânı'nda Kırmızı Renk”, *Atatürk Ün. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 37, 31-68.
- Erünsal, İsmail (1988). “Mu'îdî'nin Miiftâhu't-Teşbih'i”, *Osmanlı Araştırmaları: VII-VIII*, (Ayrı basım), 215-272.
- Gölpınarlı, Abdülbaki (1977). *Tasavvufî Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul: İnkılâp ve Aka Yayınları.
- Güfta, Hüseyin (2009). “Bâkî Divânı'nda Siyah Renkli Unsurlar”, *Turkish Studies*, 4/8, 1314-1373.
- Gürbüz, Mehmet (2010). “Şiir Semasının Yegâne Yıldızı; Güzeller Sultanı” *Turkish Studies*, 5/3, 242-257.
- Hacıeminoğlu, Necmettin (1972). *Fuzûlî*, İstanbul: Toker Yayınları.
- İpekten, Halûk (1988). *Fuzûlî, Hayatı, Edebî kişiliği, Eserleri ve Bazı Şiirlerinin Açıklamaları*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi. Fen-Edebiyat Fakültesi yayınları.
- Kanat, Akın (2001). *Renk ve Duyu Psikolojisi*, İzmir, İlya Yayınları.
- Karabey, Turgut vd. (1994). *Enîsü'l-Uşşâk (Klasik Doğu Edebiyatlarında Sevgiliyle İlgili Mazmunlar)*, Ankara: Ecdad Yayınları.
- Karahan, Abdülkadir (1995). *Fuzûlî, Muhiti, Hayatı ve Şahsiyeti*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı yayınları.
- Karçebaşı, Sinem (2010). *Şeyhülislâm Yahyâ'nın Gazellerinde Âşığa ve Sevgiliye Ait Unsurlar*, Yüksek lisans tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi.
- Kılınç, Abdülhakim (2017). *Fuzûlî'nin Türkçe Divânı Edisyon Kritik ve Konularına Göre Fuzûlî Divânı*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Koçu, Reşad Ekrem (1967), *Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Ankara: Sümerbank Kültür Yayınları.
- Köksal, M. Fatih (2002). “Eski Şiirimizin Nâdide Güzelleri”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 11, 161–168.

- Kurnaz, Cemal (1987). *Hayâlî Bey Divânı Tahlili*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Levent, Ağâh Sırrı (1980). *Divân Edebiyatı Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Lings, Martin (2003). *Simge ve Kökenörnek Oluşum Anlamı Üzerine*, (Çev. Süleyman Sahra) Hece Yay., Ankara.
- Onan, N. Halil (1989). *İzahlı Divân Şiiri Antolojisi*, İstanbul: MEB Yayınları.
- Onay, Ahmet Talat (1992). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzâhu*, (Haz.: Cemal Kurnaz), Ankara: TDV. Yayınları.
- Öntürk, Ahmet (2017). “Divân Şiirinde Renkler”, *Ulakbilge*, V/12, 973-982.
- Öztoprak, Nihat (2010). “Divân Şiirinde Giyim Kuşam Üzerine Bir Deneme”, *Divân Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 4, ss. 103-154.
- Öztoprak, Nihat (2004). “Divân Şiirinde Güzelin Saç Rengi”, *Saç Kitabı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 240-261.
- Öztürk, Sevinç (2011). *Fuzûlî'nin Türkçe Divanı'nda Renkler*, Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi.
- Pala, İskender (1989). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Sefercioğlu, M. Nejat (1981). *Fuzûlî Divânı'nda Sevgilinin Fizikî Yapısıyla İlgili Özellikler*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Sefercioğlu, M. Nejat (2001). *Nev'î Divânı'nın Tahlili*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Şerâfeddîn Râmî (2005). *Âşıkların Sevgilisi*, (Haz: Mustafa Fidan, Habib Derzineversî), Lefkoşa: Akdeniz Haber Ajansı Yayınları.
- Şemseddin Sâmî (2002) *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul; Çağrı Yayınları.
- Tanyıldız, Ahmet (2009). “Sevgilide Güzellik Unsuru Olarak Saç”, *Turkish Studies*, 4/2, 975-992.
- Tarlan, Ali Nihat (1985). *Fuzûlî Divânı Şerhi*, 3 C., Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Tarlan, A. Nihat (2004). *Şeyhî Divânı'nı Tetkik*, Ankara: Akçağ Yayınları
- Tolasa, Harun (1973). *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Atatürk Üniversitesi, FEF. Yayınları, Ankara: Sevinç Matbaası.
- Uğur, Efsun Yılmaz (2009). *Klâsik Türk Şiirinde Renkler*, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi.
- Uludağ, Erdoğan (2020). “Bir Güzellik Unsuru Olarak Fuzûlî'nin Gazellerinde Saç” *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi (ESTAD)*, 3/1, 241-294.
- Uludağ, Erdoğan (2016). “Fuzûlî'nin Gazellerinde Bir Güzellik Unsuru Olarak Yanak” *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ERZSOSD) (Prof. Dr. Turgut Karabey Armağanı Özel Sayısı)*, ÖS-III: 15-68.
- Uludağ, Süleyman (2012). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kabcacı Yayınları.
- Uymaz, Hakan (2013). *Fuzûlî'nin Türkçe Divânı'nda Renklerin Kullanımı*, Yüksek Lisans Tezi, Elâziğ: Fırat Üniversitesi.
- Yağcıoğlu, Songül A. (2009). *Fuzûlî ve Bâkî Divânlarının Karşılaştırılması*, Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Yesirgil, Nevzat (1952). *Fuzûlî, Hayatı, Sanatı, Şiirleri*. İstanbul: Varlık Yayınları.

- Yıldırım, Ali (2006). “Renk Simgesiliği ve Şeyh Gâlib’in Üç Rengi”, *Millî Folklor*, 72, 129-140.
- Yılmaz, H. Kâmil (2012). *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Yılmaz, Mehmet (1992). *Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Yontar, M. Hanefi (1995). *Kadı Burhaneddîn Divânı'nın Tahlili*, Doktora Tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi.
- Zavotçu, Gencay (2013). *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü*, İstanbul: Kesit Yayınları.